

Het Nederlands van nu

Etsko Kruisinga

bron

Etsko Kruisinga, *Het Nederlands van nu*. Wereldbibliotheek, Amsterdam 1938

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/kru005nede01_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / erven Etsko Kruisinga

Voorrede

De schrijver van dit boek is van mening dat enig inzicht in taal voor leken gewenst is; hoofddoel is daarom de allesbeheersende betekenis van taal voor individu en gemeenschap uiteen te zetten. De taalgeschiedenis komt hier niet aan de orde: die heeft voor de niet-vakman geringe waarde, en moet bij beperking tot één taal onvermijdelijk het karakter hebben van curiositeiten. Ook de spellingkwestie, die, trots de beslissing in beginsel van 1934, nog steeds tal van geesten bezig houdt, wordt hier alleen terloops vermeld; in de eerste plaats omdat de regeling van 1934 aan de onrust in de scholen voorgoed een eind heeft gemaakt, en daarbuiten onvermijdelijk zal doordringen, maar voornamelijk omdat het geschil een sociale grond heeft, zoals in een door niemand bestreden artikel in de Socialistische Gids van Desember 1935 is aangetoond.

De beperking tot de eigen taal heeft het voordeel dat de lezer niet verplicht wordt iets op gezag aan te nemen. Het zal nauwelijks nodig zijn de lezer te waarschuwen, dat door deze beperking het nadeel ontstaat dat hij slechts een zeer onvolledig denkbeeld krijgt van wat de taalwetenschap voor onze maatschappij betekent; de behandeling daarvan, schoon dringend nodig, ligt buiten het bestek van dit boek. Het zou in het belang van de taalwetenschap zelf zijn als een bevoegd geleerde die taak eindelijk eens op zich nam.

Inleiding

Als wij ertoe komen na te denken over het feit dat wij spreken, en dat geen ander wezen van de schepping dat met de mens gemeen heeft, vragen wij ons licht af, of het altijd zo geweest is. Is er 'n tijd geweest dat de mens niet sprak? Op die vraag geeft de geschiedenis ons geen antwoord; wij kennen slechts mensen die spreken, hoe primitief hun beschaving ook mag zijn. Wij kunnen ons ook moeilijk voorstellen van welke aard menselijk leven, vooral menselijk samenleven, zonder spreken zou zijn; ja wij geloven niet dat samenleven zonder de beschikking over taal wel mogelijk zou zijn zonder de mens te verlagen tot de klasse der dieren. Op de vraag of mensen zonder de gave van het spreken hebben bestaan, hoeven wij hier niet in te gaan; het is voor ons genoeg vast te stellen dat alle mensen die wij kennen kunnen spreken, en wel in 'n taal die alleen hùn gemeenschap eigen is.

Met andere woorden: naast de universaliteit van taal konstateren wij de even grote verscheidenheid van talen. Daarmee is reeds aangegeven dat het woord *taal* meer dan één betekenis heeft, meer dan één begrip aanduidt: *taal* als het menselijke vermogen om te spreken, en *talen* als de oneindig gevariëerde middelen waarvan de mensen gebruik maken bij het uitoefenen van de functie van het spreken. Sommige talen hebben voor deze twee begrippen ook twee verschillende woorden; zo kent de lezer het Franse *langage* voor taal als vermogen om te spreken, *langue* voor taal als geheel van middelen tot gedachte-uiting van 'n bepaalde gemeenschap. De Fransman gebruikt die woorden zonder erover na te denken wat de verhouding tussen de twee is; ook de minder ontwikkelde doet dat zonder falen. Wij daarentegen, die niet twee aparte woorden bezitten, al kunnen we het verschil zonder moeite inzien, hebben toch bij het gebruik van de Franse woorden enige moeite, en de beginner maakt er fouten in: 'n prakties bewijs dat ons denken afhankelijk is van onze taal. De oorzaak van de moeilijkheid voor ons is dat we niet van onze jeugd af aan gedwongen zijn geweest de onderscheiding te maken tussen taal als vermogen om te spreken, en taal als verzamelwoord voor de taalmiddelen van 'n bepaalde gemeenschap. En toch begrijpen we het verschil, en zullen we weliswaar zeggen: *De taal onderscheidt de mens van het dier*, maar nooit 'n taal zeggen wanneer

we, zoals hier, taal bedoelen als aan de mens geschonken gave.

Men zou de taal als menselijke funktie kunnen vergelijken met zulke funkties als het ademen of met het lopen, het laatste nog het best, want lopen moet de mens leren, ademen niet. Maar het gezegde dat elke vergelijking mank gaat geldt ook hier: spreken en lopen verschillen toch in essentieel opzicht, want lopen is onafhankelijk van de menselijke groepering in volken, taal wordt alleen in en door de gemeenschap met 'n bepaald volk verwerkelikt. Om te begrijpen wat taal voor het leven van de mens betekent, moeten wij dus zowel antwoorden op de vraag hoe *taal* bestaat, als op de vraag hoe de *talen* van bepaalde gemeenschappen zijn. Voor 'n antwoord op de tweede vraag kan men, zoals vanzelf spreekt, alleen talen gebruiken die aan de lezer en schrijver bekend zijn, d.w.z. nauwkeurig bekend zijn. Door deze omstandigheid is de keus van die talen dus zeer beperkt, want ook de taalkundige van beroep kent slechts enkele talen zo volledig dat men van hem als vakman op het gebied van die taal kan spreken; en de lezer die geen vakman is, kent eigenlijk alleen zijn eigen taal, al heeft hij meest 'n min of meer uitgebreide praktische kennis van twee of drie vreemde talen. Het ligt dus voor de hand dat alle taalstudie moet berusten op de studie van het eigen spreken en schrijven van de moedertaal; de moedertaal, zoals een van de grootste taalgeleerden

van de 19de eeuw het heeft uitgedrukt, is 'de hoogste uitkijktoren vanwaaruit het de mens gegeven is de talen van andere volken te begrijpen.'

De vraag rijst waar die moedertaal te vinden is; bij elk lid van de bepaalde taalgemeenschap? Natuurlijk niet; geen mens beheerst z'n taal volledig, verstaat die zelfs volledig. Ieder weet bij ervaring dat hij soms 'n woord aantreft in z'n lektuur of hoort van 'n spreker, dat hij helemaal niet kent, of slechts half kent, zodat hij het nooit zelf zou gebruiken. En ieder weet ook dat hij de termen van 'n vak niet kent als hij het vak niet beoefent. Waar is de taal, in ons geval de moedertaal, dan te vinden? Natuurlijk niet in spraakkunst of woordenboek, natuurlijk niet bij de individuele mens, die immers eerst de taal moet leren om in die taalgemeenschap te worden opgenomen. Het antwoord is: bij de leden van 'n taalgemeenschap samen. Ieder van dezen bezit 'n aandeel in het geheel, sommigen 'n klein aandeel, anderen 'n groter aandeel, maar niemand bezit het geheel, en niemand is bezitloos, ook de armste van geest niet. De taal is dus te vinden bij allen samen, en allen zijn van elkaar afhankelijk voor het bewaren en verder uitbouwen van de taal. Want taal zonder menselijke gemeenschap is ondenkbaar; taal bestaat eerst wanneer het gesprokene verstaan wordt, en daarom kan de enkele mens niet willekeurig veranderingen brengen in de taal: hij zou niet verstaan worden, of in elk geval niet gevolgd

worden in z'n nieuwigheid. De mens is dus niet vrij om met z'n taal te doen wat hij wil; hij moet zich schikken naar z'n medemensen, kan slechts met hun medewerking iets aan de taal veranderen, en doet dat bijna steeds zonder het zelf te weten. De mens is dus gebonden in het gebruik van z'n eigen taal, maar hij is tevens vrij om die taal te gebruiken in overeenstemming met z'n aanleg, mits hij zorgt zich in de grote lijnen te houden aan de taal van de medeleden van de taalgemeenschap. Voor willekeur is geen plaats, en de vrees, die men onkundigen wel eens hoort uitspreken, dat de taal zou kunnen worden overgeleverd aan de willekeur van individuen of groepen, is 'n hersenschim: zo iets is in strijd met de aard van de taal. Pogingen van individuen om die taal anders te maken dan die is, hebben dus geen doel, en ze lukken ook hoogst zelden, tenzij dan in de taal van 'n kleine groep, meest zonder duurzaam succes, altans gevolg, want zulke veranderingen zijn nooit nuttig. Ook in het Nederlands zijn pogingen om de taal te verformfaaien, door middel van de spelling, vrijwel zonder duurzame betekenis gebleven.

Wij zien dus dat het woord *taal* minstens drie duidelijk onderscheiden betekenissen heeft: de taal als menselijk vermogen, de taal als geheel van uitingsmiddelen van 'n bepaalde gemeenschap, en de taal als het bezit van 'n individu. De lezer zal niet verwonderd zijn te vernemen dat vakmensen met deze

onderscheidingen niet uitkomen, maar het is voor ons doel niet nodig daar op in te gaan. Het gaat ons met taal als met alles wat we nader bekijken: wat bij oppervlakkige beschouwing heel eenvoudig lijkt, wordt bij nadere overdenking steeds ingewikkelder. Bij taal is dat heel sterk het geval, en zelfs gering nadenken is voldoende om iemand verwonderd te doen staan: geluiden die zulke ontastbare dingen als gedachten of gevoelens uitdrukken, zo dat de spreker zich verlicht voelt door de bevrediging van 'n behoefte aan uitdrukking van z'n eigen leven, en daarnaast de volmaking van dat gevoel door de ervaring dat ook de hoorder dat verstaat en eraan deelneemt. Zo is taal het voornaamste middel voor de mens tot uitdrukking van z'n denken en voelen en tegelijk het voornaamste middel van gemeenschap met anderen.

De moderne mens is licht geneigd te geloven dat het begrip van taal als een van de wonderlijkste gaven die de mens geschonken zijn, de vrucht is van late overpeinzing, en dat primitieve volken daar weinig van hebben geweten. Wie dat meent vergist zich: de moderne mens heeft meer moeite om het wonder van de taal in te zien dan de primitieve mens, voor wie taal, zoals ook de hele natuur om hem heen, geheimzinnig en angstaanjagend was. Ook onze voorouders, de Germanen, geloofden aan de geheimzinnige invloed van het woord, zoals de toverformules bewijzen die uitgesproken werden over 'n zieke. Zulke toverfor-

mules waren in versvorm, en wij hebben er nog verscheidene van, wel niet in het Nederlands, maar in germaanse talen uit vroegere tijd. Ze werden niet alleen bij het ziekbed opgezegd, maar ook bij andere gelegenheden van gewicht, b.v. om de vruchtbaarheid van de akker af te smeken, of invloed te oefenen op 'n bijezwerm, opdat die zich in de gereedgezette korf 'n tehuis zou zoeken, om geluk op de reis, of om verloren vee terug te krijgen. De moderne mens gelooft niet meer aan de tovermacht van de taal noch aan die van de menselijke stem, maar is omgekeerd al te vaak geneigd dat alles voor dwaasheid te houden die in deze verlichte tijd is opgegeven. En toch weten wij hoe groot de macht is van het gesproken, ja van het geschreven, woord, de macht van het gezongen lied: wij noemen het *vanzelfsprekend*, het meest gebruikelijke woord om onze onkunde voor onszelf te verbergen. Dit boekje is bestemd om de moderne mens enig inzicht te geven in de betekenis van de taalwetenschap, opdat hij, lerende hoe deze, als alle wetenschap, onze eindige kennis van het oneindige is, het wonder van taal zal inzien, zoals de primitieve mens dat intuïtief voelde, en aandacht en eerbied zal hebben voor het wonder dat zich alle dag aan hem voltrekt wanneer hij spreekt en verstaan wordt, wanneer anderen tot hem spreken en hij ze verstaat.

I. Onze woorden:**A. *Eigen en Vreemd.***

Wij lezen in het tweede hoofdstuk van Genesis, vers 19: 'Toen vormde Jahwe God nog uit de aardbodem al het gedierte des velds en al het gevogelte des hemels en bracht ze tot de mens, om te zien hoe hij ze zou noemen; en zoals de mens elk levend wezen noemde, zo heette het.' En niet alleen dat de mens de dieren en dingen hun naam gaf, daardoor verkreeg hij de hem van God gegeven heerschappij erover, want de taal is hetgeen de mens in staat stelt te denken, en door het denken de macht geeft over de dieren. Wie taal zegt, zegt woorden, want voor de mens wordt

de taal gevormd door woorden, is taal 'n verzamelterm voor woorden. Hoezeer die opvatting gebrekkig of onvolledig is te achten, toch betekent ook voor ons taal in de eerste plaats woorden; zegt vaak niet iemand die voor de eerste maal in de gelegenheid komt om kennis van 'n vreemde taal te behoeven: als ik maar wat woorden kende, zou ik hem wel verstaan. Enige ervaring van vreemde talen is nodig om te weten dat men met woorden alleen in de vreemde taal niet ver komt. Maar toch is het waar dat elke taal woorden heeft, al bestaan er in dit opzicht, zoals in de meeste andere opzichten, tussen de talen van de wereld reusachtige verschillen, zowel in het karakter van wat in elke taal 'n woord heet als in de vorm. Het ligt dus voor de hand dat wij in het eerste hoofdstuk moeten proberen de lezer enig denkbeeld te geven van de vorm en de betekenis van de woorden van onze moedertaal.

De eerste vraag is welke woorden er in het Nederlands bestaan: men zou willen beginnen met de inventaris op te maken. Maar dat is al dadelik onmogelijk; ieder weet dat geen enkel woordenboek volledig is, en menigeen weet dat geen enkel woordenboek ooit volledig zal zijn. De reden is niet alleen dat één mens niet alle woorden van een taal, al is het zijn eigen

taal, kan kennen, zomin als hij alle dingen of begrippen kan kennen die er door worden uitgedrukt. Men zou 'n aantal mensen aan het werk kunnen zetten om 'n volledig woordenboek te schrijven, en dat is ook gedaan, getuige het grote Nederlandse Woordenboek dat sedert 1865 door 'n reeks van geleerden wordt bijeengebracht en voor 'n groot deel 'klaar' is. Maar zo'n woordenboek, hoe groot het ook is, blijft onvolledig, en zo heeft men in verscheiden landen naast 'n groot woordenboek van de algemeen gebruikte woorden ook verzamelingen gemaakt van woorden die in afzonderlike delen van het taalgebied in gebruik zijn, de dialektwoordenboeken, waarvan de lezer er licht een of meer kent. Maar volledigheid blijft verre, vooral ten opzichte van de betekenissen van de woorden, want tegen de tijd dat 'n groot woordenboek klaar is, zijn er niet alleen nieuwe woorden bijgekomen, maar hebben bestaande woorden ook nieuwe betekenissen gekregen: zo vermeldt het *Woordenboek der Nederlandse Taal*, in de aflevering *Broeder tot Brouwketel*, in 1900 verschenen, wel samenstellingen als *broodkoren*, *broodkorst*, *broodmager*, enz. maar niet het sedert de wereldoorlog ons maar al te bekende *broodkaart*, en in de aflevering *Pijpen tot Pin*,

in 1923 verschenen, wordt van *piloot* wel de betekenis 'stuurman van 'n schip' gegeven, en die van 'loods', ook die van de vis 'die wij gewoonlijk *loodsmannetje* noemen,' maar van de piloot van 'n vliegtuig wordt niet gerept. En de luistervink van de radio was aan de schrijvers van de betreffende aflevering in 1923 nog onbekend. Een andere moeilijkheid bij het vaststellen van de voorraad woorden is de scheiding tussen gelijkkluidende woorden met verschillende betekenis of dienst in de zin: is *zot* hetzelfde woord in 'n *zot* en in 'n *zot antwoord*? Het is toch niet hetzelfde, want het is wel waar dat 'n *zot* licht 'n *zot* antwoord zal geven, maar ook 'n verstandig mens is daar niet immuun tegen! Is *zwart* hetzelfde woord in 'n *zwart kleed* en in *het zwart gekleed*? Is *wijs* hetzelfde woord in 'n *wijs man* en in 'n *wijze* of in *de zeven wijzen van Griekenland*? En als *wijs* en 'n *wijze* twee woorden zijn, hoe dan met *blind* en 'n *blinde*? Daar is toch geen verschil van betekenis. En is *vader* hetzelfde woord als het meervoud in *het erfgoed onzer vaders*? Of moet dat meervoud in de spraakkunst besproken worden, niet in het woordenboek? zo ook *blad* met *bladen* (van 'n boek) en de *blaren* van de bomen, enz. Men kan van iemand zeggen dat hij z'n *draai* neemt, maar

hem ook 'n *draai om de oren* geven, hebben we daar één woord? En is de *loop* van het geweer hetzelfde woord als in de *loop* van de maand of de *loop* van zaken? Men kan z'n koffer *uitpakken*, men kan ook tegen iemand *uitpakken*; men kan z'n huis *verbouwen*, men kan gerst *verbouwen* als men er land voor heeft; *rood* koper is niet precies hetzelfde woord als *rood* in 'n rood gezicht of 'n rood kamerlid; de *stand* van de markt is niet hetzelfde woord als iemand van goede *stand*, of 'n belangrijke *stand* op 'n tentoonstelling; wij spreken van *openbare* vergaderingen en *openbare* scholen, kwesties van *openbaar* belang, en zelfs van R.K. *openbare* leeszaal, van ambtenaren van het *openbaar* ministerie; 'n *buitengewoon* feest is niet hetzelfde woord als *buitengewoon* van 'n hoogleraar, die, naar het traditionele gezegde, maar al te vaak helemaal niet buitengewoon is, zomin als de gewone kollega, en ook de *biezondere* hooggeleerden zijn vaak niets biezonders gebleken.

Als 'n woordenboek alle woorden zou moeten bevatten die ergens in 'n grote taalgemeenschap gesproken worden, vakwoorden zowel als algemeen gebruikte, begrijpt men wel dat het einde niet te voorzien zou zijn. Wij beginnen dus met vast te stellen: dat het aantal

woorden van het Nederlands niet te geven is, en dat het ons ook niets van belang zou leren als we het wèl konden. Misschien zou het van meer belang zijn iets te weten van het aantal woorden dat de een of andere spreker van 'n taal tot z'n beschikking heeft; maar ook hier zijn er grote moeilijkheden, want ieder mens beschikt op het ene ogenblik van z'n leven over andere woorden dan op het andere: er zijn woorden die na korte tijd weer uit onze herinnering verdwijnen, of woorden die we in gegeven omstandigheden zelf maken, zonder dat we ons bewust zijn iets nieuws te zeggen, en zonder ze ooit weer nodig te hebben. Veel van m'n oudere lezers kennen misschien nog nauweliks het woord *distributietent* (waar in de oorlogstijd warm eten beschikbaar werd gesteld), en hoeveel weten nog van het *lichaam* van 'n broodkaart (de kaart met alle bons er-afgescheurd)? *Brood-* en *boterbons* zijn ook de jongere lezers misschien door de kranten (Duitsland) bekend, maar niet uit ervaring, en hoeveel weten van *sleutelgeld*, *regeringsmeel*, *scheurwet* en *scheurplicht*? Hebben al m'n lezers *silverbons* gezien? Zo ja, dan moet het zijn in 'n verzameling die men als curiositeit bewaard heeft. Wij zien hier dat de taal van de mensen afhangt van hun levenserva-

ringen, en dat bijgevolg in het bijzonder de taal van ouderen en jongeren steeds moet verschillen.

Wanneer wij de woorden van onze taal willen beschouwen en zien wat ze met elkaar gemeen hebben en wat ze van elkaar onderscheidt, kunnen we eerst de vorm ervan nagaan en ons afvragen welke klanken ze bevatten, en hoeveel, m.a.w. hoe lang ze zijn. Over de klanken handelt het achtste hoofdstuk, over de woordlengte kan in deze voorlopige oriëntering wel iets gezegd worden. Veel Ndl woorden bevatten slechts één lettergreep: lang, kort, dik, dun, breed, smal, dom, wijs, man, vrouw, kind, schaap, koe, paard, jij, ik, loop, dat, wat. Het aantal woorden van deze soort is bij ons wel groot, maar toch ligt het voor de hand dat het betrekkelijk beperkt moet zijn, want we kunnen 'n woord maar met het beperkte aantal Nederlandse klinkers en medeklinkers beginnen en eindigen, en dat aantal is nog beperkter dan we denken, omdat wij sommige klanken alleen aan het begin of alleen aan het einde gebruiken, en andere zo goed als nooit, soms helemaal nooit, aan het begin of het einde voorkomen, zoals we later zullen zien. Men begrijpt dus dat het Ndl met alleen maar eenlettergrepige woorden vrij arm zou

zijn en het verwondert ons niet dat we ook langere woorden hebben, van twee lettergrepen vooral: zeker, vader, moeder, zuster, haven, toren, bezem, desem, navel, kachel, hemel, lepel. De lezer heeft natuurlijk opgemerkt dat al deze woorden in de tweede lettergreep l, m, n, of r hebben, en de zwakbeklemde klinker, waar we geen apart letterteken voor hebben, ofschoon hij het meest van alle klanken bij ons voorkomt; in de meeste woorden schrijven we e, als in bode, vreugde, schade, woorden die tegelijk 'n tweede type van tweelettergrepige woorden illustreren, met alleen maar de zwakbeklemde klinker na de medeklinker. Vóór de -k, -g, en de -ng (teken voor één klank) schrijven we i, zo in havik, monnik, billik, vrolijk; menig, zalig; woning; soms ook vóór de -s, als in *misschien* in plaats van het in werkelijkheid gesproken *meschien*, evenzo notaris. Al de genoemde woorden zijn langer dan de eenlettergrepige, ook al heeft de tweede lettergreep maar de onbeklemde klinker; woorden met de volle twee lettergrepen hebben we ook: karaf, alarm, barak, karpel, portret, compleet, ofschoon ze feitelijk niet zo heel veel verschillen, want de klinker in de zwakbeklemde lettergreep nadert de zwakke -e, vooral in open lettergrepen (karaf, enz.), bereikt die vaak bij

onbeschaafde sprekers, ook met verlies van de r in woorden als karpel, portret. We hebben twee volle lettergrepen in absurd, aksent, album, barbaar, bouillon, misschien ook in kontakt. Tegelijk merken we op dat de laatste groep woorden minder gemeenzaam zijn: zodra de woorden van vreemde oorsprong in algemeen gebruik komen, passen we ze zoveel we kunnen aan het Ndl woordtype aan. Zie daarover hoofdstuk VIII, bl. 202.

Woorden met meer dan twee lettergrepen zijn lang niet zeldzaam, maar de meeste enkelvoudige (d.i. niet-samengestelde of afgeleide) woorden van dit soort missen het karakter van gemeenzaamheid dat de een- en tweelettergrepige gewoonlijk hebben: parlement, parlementair, kolonel, admiraal, definitie, argument, kommissaris van politie, belletrie, concentratie, intellektueel, architect, ingenieur, artillerie, kavallerie, definitief, interessant, konstitutie, konstitutioneel, dissertatie, organisatie, organisatories ('n bijna niet uit te spreken woord), apparaat, pernicieuze anemie, amnestie, ancienniteit, en talloze andere. Deze laatste woorden, al komen ze in de kranten dagelijks voor, zijn voor ieder die ze kent toch *vreemde woorden*; ze worden door alle taalgenoten ook niet volledig begrepen, nog minder gebruikt.

Zulke woorden zijn in onze taal gekomen door het verkeer met vreemde volken, vooral met de Fransen, verder ook door de studie van Latijn en Grieks. Woorden die met de keelklank *ch*-beginnen als *chaos*, zijn altijd uit het Grieks, de met *ch* geschreven woorden die worden gesproken met *sj*- zijn uit het Frans: *champagne*, *charmant*, *chantage*, enz. De woorden die we met *sj*- schrijven zijn soms van Friese afkomst, zoals *sjouwen* en *sjorren*; maar de meeste zijn aan niet-Germaanse talen ontleend, zo *sjees* en *sjerp* aan het Frans, *sjofel* aan het Hebreeuws, enz.

Het zou onmogelijk zijn 'n lijst te geven van alle vreemde woorden, of zelfs maar van de gebruikelijkste; hun aantal is legio, en ieder die wat vreemde talen kent, merkt het meest wel, al vergist men zich soms¹⁾, wie geen vreemde talen kent zou aan een opsomming zo mogelijk nog minder hebben. Wel kan het nut hebben na te gaan welke soort van woorden we aan vreemde talen ontleend hebben, en wat voor dienst ze ons bewijzen. Daarbij is vooreerst op te merken dat tweelettergrepige vreemde

1) Men moet vakman zijn, d.w.z. 'n etymologies woordenboek naslaan, om te weten dat *kapot* uit het Frans komt, *kapok* uit het Maleis!

woorden gemakkelijker bij ons inburgeren dan de langere; weinig mensen denken bij *karaf*, *karpēt*, *abuis* aan een vreemd woord, en het is ook twijfelachtig of we ze zo moeten noemen: dat ze oorspronkelijk uit een vreemde taal gekomen zijn, heeft met de vraag die ons bezig houdt natuurlijk niets te maken. Als we met de oorsprong rekening hielden, zouden honderden woorden vreemd moeten heten die niemand als vreemd zal aanvaarden: zolder, kelder, vlegel, school, paard, pruim, peer, tafel, vork, spiegel, peper, mud, ons, pond, bunder, munt, markt, schrijven, regel, vers, proza, dichten, mis, preken, en talloze andere die eeuwen geleden uit het Latijn zijn ontleend; andere, zoals bediende, en het voornaamwoord zich uit het Duits of uit de verst oostelijke dialecten van ons land. Al deze woorden beschouwen wij als Nederlands zonder meer, net als we ook Minister Treub gaarne als landgenoot erkennen, trots z'n Duitse familienaam, of Minister Marchant, met de Franse naam, ook als we zijn spelling niet willen schrijven. Het is ook verstandig geen blind vertrouwen te hebben in de taalkundigen, nog minder in die zich als zodanig aandienen, want er is op het gebied van de taalkunde evenveel, zo niet meer, kwakzalverij dan op het gebied van de genees-

kunde. Er mag ook op worden gewezen dat ieder heel goedkoop bij de taalgeleerden op dit gebied kan worden ingelijfd, als hij daar prijs op stellen mocht: men hoeft slechts enkele guldens te besteden aan 'n etymologies woordenboek, en men is als vakgenoot volleerd! Maar ook de taalkundigen vergissen zich natuurlijk soms; zo is *sjamberloek* lange tijd voor 'n Engels woord versleten, totdat iemand ontdekte dat er in het Engels van nu of vroeger geen woord bestaat dat er op lijkt. Het onderzoek van 'n werkelijk-taalkundige toonde dat *sjamberloek* uit Oost-Europa naar hier verzeild is, en sedert staat het woord in de lijst van de Vries en te Winkel in de spelling *sjamberloek*, al aarzelen mensen die zich verbeelden dat ze hun stand moeten ophouden, nog vaak om zo iets 'gewoons' te schrijven, zoals ze ook dominee niet mooi genoeg vinden, en daarom dominé bedenken, ofschoon ze, o ramp, daarmee verraden dat ze geen Latijn kennen, en dus niet tot de elite behoren, want het Latijn geeft ook nu nog toegang tot alle wetenschap, en zodoende tot talrijke, goed betaalde ambten waar 'n 'wetenschappelijke opleiding' voor vereist wordt; feitelijk is echter niet nodig dat men Latijn kent, men hoeft alleen maar te kunnen verklaren dat men het eenmaal gekend

heeft: dat scheidt voor het ganse leven 'n privilege¹⁾.

Naast de vreemde woorden die wij uit andere talen hebben overgenomen bestaan er woorden die ontwijfelbaar vreemd zijn, ofschoon we niet kunnen zeggen dat we ze uit die of die taal ontleend hebben, al weten we ook in welke taal ze oorspronkelijk thuis horen. Zulke woorden zijn *tuberculose, bronchitis, radius, specimen, genus, criterium, memorandum, piano, index, diskonto*, en talloze andere. Men vindt ze in elk Ndl woordenboek, maar net zo goed in een Frans of Engels woordenboek: het zijn internationale woorden die behoren tot de Europese woordenschat, 'n gevolg van de gemeenschappelijke Europese beschaving. Ze zijn noch Ndl noch Frans noch Engels, enz., ze hebben geen feitelijke nationa-

- 1) Ook Latijnse spreuken kunnen, afgezien van hun toepasselijkheid, nuttig effect sorteren, maar soms verraadt 'n foutieve vorm dat de kennis van de taal bezig is te roesten, zoals toen de schrijver van een boek onlangs verklaarde: *de mortibus nil nisi silentium*, in plaats van *de mortuis*. Maar hij kan gerust zijn titel van doctor op het titelblad laten staan: de meeste lezers, ook de 'klassiek-gevormden', merken het niet! Hier is 'n andere spreuk toepasselijk: *Mundus vult decipi*; maar dat kunnen we ook in het Nederlands zeggen: De wereld wil bedrogen worden.

liteit, zijn supra-nationaal. En voor deze woorden helpen geen paskontrolle en pasvoorschriften, ze dringen binnen zonder verlof van wie ook, en kunnen niet uitgezet worden.

Men heeft bij ons, in navolging van de Duitsers vooral, vaak de vraag behandeld of het goed is vreemde woorden te gebruiken, of we ze niet moeten tegengaan. Wat de eerste vraag betreft, of het goed is, men kan beter vragen of het goed is dat Nederland in West-Europa ligt, dat de zon schijnt bij dag en de maan bij nacht, en dergelijke vragen uit de kinderkamer. Als men vraagt hoe het komt dat we zo veel vreemde woorden gebruiken, heeft wel geen lezer 'n uitvoerig antwoord nodig: het komt doordat de Nederlanders niet het grootste, knapste, zelfs niet het braafste volk van de wereld zijn, en dat we dus op elk van de genoemde gebieden wel iets van andere volken kunnen leren, en blijkens onze woorden ook geleerd hebben, manieren van denken, manieren van leven. Zo hebben sommigen geleerd *charmant* te zijn en wanneer nodig ook *diskreet*, *egards* tegenover anderen te hebben, ook tot hun eigen voordeel en welzijn, *attent* te zijn tegenover dames, ook tegenover oudere dames, en de dames zelf om *koket* en *chique* te zijn, enz. Soms hebben we 'n vreemd woord

overgenomen omdat het eigen woord wat al te duidelijk 'n minder eervolle of aangename zaak aanduidde die we zelf ook hadden; zo is te verklaren waarom we spreken van *prostitutie*, waar heus wel een Ndl woord voor bestaat; en zo spreken we liever van transpireren dan van zweten, ook van kanalje, kreatuur, schoelje, bordeel, enz., en gebruiken we mediese vaktermen zonder objektieve noodzaak, als digestie voor spijsvertering, skrofuleus voor klierachtig, anemie voor bloedarmoede. In andere gevallen drukt het vreemde woord 'n hogere maatschappelijke positie of waardering uit, b.v. hotel naast het aloude herberg, dat nog levend genoeg is om het nieuwe woord jeugdherberg te leveren, of memoriseren naast van buiten leren.

We hebben gezien dat de woorden ons kunnen leren op welk gebied van weten en doen we bij andere volken in de leer gegaan zijn, zoals de studie van de woorden van andere volken ons onderricht omtrent wat ze van ons geleerd hebben. Voor ons is hier belangrijk de vraag of het wenselijk zou zijn het gebruik van vreemde woorden te beperken. Wanneer we de geschiedenis van onze woordvoorraad nagaan, blijkt dat in 'n niet onbeduidend aantal gevallen vroeger gebruikelijke vreemde woorden door

Ndl zijn vervangen. Vooral op het gebied van de wetenschap gebruiken wij veel Ndl woorden waar men in vroegere tijd bij ons, en ook nu nog bij andere Europese volken, vreemde woorden voor heeft: *scheikunde*, *natuurkunde*, *wiskunde*, *taalkunde*, *aardrijkskunde*, en talrijke samenstellingen van dit soort, ook *leergang* naast het nog steeds gebruikelijke *kursus*, *hulpbron*, *tijdruimte*, *bijdrage*, waarvoor wij nauweliks of helemaal niet 'n vreemd woord zouden kunnen noemen. Vooral vaktermen zijn op *initiatief* van geleerden met gezag en met belangstelling voor de verbreiding van hun kennis onder het hele volk in veel gevallen met *sukses* vernederlandst; zo danken wij aan de beroemde ingenieur uit de tijd van prins Maurits, Simon Stevin, tal van prakties bruikbare Ndl termen in de wiskunde: straal van een cirkel (radius komt nog alleen maar voor in de formule voor de omtrek van de cirkel: $2 \pi R$), optellen, aftrekken, delen, wortel, bepaling, as, hoek, driehoek, vierhoek, veelhoek, scherpe hoek, het gegeven, enz. Ook de klassiek gevormde Hugo de Groot was 'n verdediger van de rechten van de eigen taal, en zijn voorbeeld heeft in onze rechtstaal tal van praktische bruikbare Ndl woorden ingevoerd: 'n erfenis *aanvaarden*, bergloon (van schepen), bewind,

boedel, borg en borgtocht, erfdiensbaarheid, gemeenschap van goederen, goospenning, roerende en onroerende goederen, huwelikse voorwaarden, pandgeving, vennootschap, e.a. Als latere rechtsgeleerden het voorbeeld van de Groot hadden begrepen, zou onze rechtstaal nu niet zo veel reden tot klachten geven, vooral de taal van de rechtbanken, maar toch ook van onze wetten. De 'klassieke vorming' waarop onze rechtsgeleerden zo prat gaan, alleen omdat ze klassieke vorming met Latijnleren gelijkstellen, blijkt allerminst uit de taal van hun vak, die eerder getuigt van de wens om het vak tot de eigen groep te beperken, waarlijk niet tot voordeel van het algemeen. Ook op het gebied van de plantkunde hebben we veel Ndl termen: meeldraad, stamper, en andere woorden.

De vraag is van belang: waarom het hier gelukt is de Nederlandse termen ingang te doen vinden, terwijl andere pogingen, zoals de 'vertaling' van ingenieur door 'vernuffeling', niet gelukt zijn. Het antwoord is dat 'n gezaghebbend schrijver vrij gemakkelijk nieuwe termen kan invoeren als het zaken of begrippen betreft die men eerst bij het onderwijs leert kennen: men leert dan het nieuwe woord tegelijk met het nieuwe begrip. Maar de meeste woor-

den leren we niet op zo'n manier; we leren onze taal in hoofdzaak door de omgang in het gezin en in de maatschappij, door de lektuur van krant en boek. In al die gevallen kennen we het vreemde woord, en de vernederlandsing zou dus moeten beginnen met ons eerst of tegelijk ermee het vreemde woord af te wennen. Het is wel mogelijk 'n gewoonte af te wennen, maar ieder weet dat het toch moeilijk valt, zelfs als men inziet dat het noodzakelijk is, b.v. het roken als de dokter ons verzekert dat het ons gestel ondermijnt, of het drinken van alcohol, of, erger nog, het laat naar bed gaan. Wanneer wij dus met taalveranderingen sukses willen hebben, moeten wij dringende redenen kunnen aanwijzen om ons die dwang op te leggen, en die reden is dan het belang van onze nationale waardigheid. Zelfs in Duitsland, waar de mensen graag aan de leiband lopen, of in het gelid, heeft de invloed van dit denkbeeld, met steun van regeringspersonen, buiten het vakgebied weinig sukses gehad, en toch zijn die pogingen om de vreemde woorden te verdringen daar geen nieuwigheid, maar hebben ze feitelijk al een paar eeuwen geduurd. Men moet zich ook afvragen wat het praktische nut van zulke vernederlandsing zou zijn: in de eerste plaats voor de mensen die geen vreemde

talen kennen, in de tweede plaats voor de kleine minderheid die wel vreemde talen kent, altans meent te kennen. Voor de mensen die geen vreemde talen kennen, is het gebruik van vreemde woorden en eigen Ndl woorden presies hetzelfde; ze weten niet dat ze 'n vreemd woord gebruiken als ze het een *krim* noemen (of *kriem*) dat de rook van de fabriek de gordijnen zwart maakt, vertellen dat ze *op de bonne foi* ergens naar toe gaan of als ze iemand 'n *astrante* kerel noemen, en wat zou het helpen of ze wisten dat al die woorden komen uit het Frans? En voor de mensen die wèl vreemde talen kennen is het gebruik op zichzelf natuurlijk nog veel minder 'n beletsel: ook zij leren het vreemde woord dat ze gebruiken tegelijk met het begrip, door omgang, lektuur, soms door vakstudie.

Men meent soms dat 'n vreemd woord overbodig is; in zo'n geval zou 'n buiten gebruik stellen wel enige *raison* hebben, al is het nut ook dan nog twijfelachtig als men de inspanning in aanmerking neemt die nodig is om 'n algemeen gebruikt woord te verdringen. Maar zijn er overbodige woorden? Men heeft gezegd dat *delikaat* niet nodig is, want we hebben *kies*; dat lijkt afdoende, maar bij nauwkeurig toezien merken we dat de twee woor-

den niet hetzelfde uitdrukken. Couperus zegt in een van zijn novellen: 'Zo vertelde mij Tojo van zijn eerste huweliksgeluk. Hij vertelde het zeer delikaat en deed geen enkele onbescheiden mededeling.' Men heeft opgemerkt dat hier *kies* de plaats zou kunnen innemen van *delikaat*; het lijkt aannemelijk, maar Couperus was wijzer: hij onderscheidde het positieve *delikaat* van het negatieve *kies*; dat laatste zegt alleen dat hij 'geen onbescheiden mededeling deed,' zoals Couperus het uitdrukt. Het vreemde woord is dus taalverrijking, het 'vermijden' van het vreemde woord zou niet alleen geestelijke dwang maar bovendien taalverarming zijn. Een ander geval heeft ook aanleiding gegeven tot commentaar: 'Zij vertelde dat de kapitein erg attent voor haar geweest was.' Kan men hier *voorkomend* zeggen? *Voorkomend* zegt 'ongetwijfeld meer dan het Franse attent,' ja maar dat is het hem juist: het zegt dus in sommige gevallen te veel, en daarmee is *attent* 'n taalverrijking; het doet denken aan dingen die beleefdheden zijn, maar ook niets meer dan beleefdheden. Men moet niet al te zwaar op de hand zijn, en als wij dat enigszins verstaan, hebben wij het voor 'n niet gering deel van de Fransen geleerd. Hetzelfde geldt van *egards* tegenover iemand hebben, in

'n penibele situatie verkeren, amicaal doen: dat zijn dingen van uiterlijk gedrag, ze sluiten innigheid van gevoel beslist uit, en daarom is het vreemde woord hier beter op z'n plaats dan welk Ndl woord ook. Zo is *indecent* niet hetzelfde als *onzedelijk*; het vreemde woord drukt hier 'n lichtere graad aan, slaat ook meest op woorden, meer dan op doen. Het lijkt zo eenvoudig in plaats van *konstitutie* te zeggen *grondwet*, en daarmee te verbergen dat wij het begrip van de Engelsen geleerd hebben, zij het dan door Franse bemiddeling, maar het is volkomen onzinnig te spreken van de Engelse grondwet, om de eenvoudige reden dat zo iets niet bestaat, nooit bestaan heeft, en voorzover wij kunnen voorzien ook nooit bestaan zal. De Engelsen hebben wel wat zij *onze konstitutie* noemen, maar dat is geen wet, het is een verzamelwoord voor wetten en gebruiken die men van beslissend belang acht voor de wijze waarop Engeland geregeerd wordt. Zoals een Engels schrijver over het staatsrecht het eens uitdrukte: 'wij noemen een wet *inkonstitutioneel*, wanneer wij van mening zijn dat die wet indruist tegen de geest van het Engelse staatsrecht'.¹⁾ En 'n ander schrijver van groot ge-

1) Dicey, *Law of the Constitution*, 8e druk, bl. 516.

zag merkt op: 'Dit zou niet konstitutioneel geacht worden, d.w.z. het zou verontwaardiging wekken'.¹⁾ Het denkbeeld van 'n grondwet is in het Engelse staatsrecht onbekend, het is door ons ontleend aan de Fransen, die van het door hun bewonderde Engelse staatsbestuur iets gemaakt hebben dat er in menig opzicht weinig op lijkt. *Konstitutie* en *grondwet* zijn dus twee duidelijk onderscheiden, schoon verwante begrippen, en beide zijn onmisbaar als men over die onderwerpen met redelijke duidelijkheid wil spreken: 'n boek over onze konstitutie behandelt 'n ruimer veld van staatsrecht dan 'n boek over onze grondwet. Men zou kunnen denken dat *arresteren* overbodig is, want we hebben gevangennemen, maar het is anders: *arresteren* kan alleen iemand die door de staat of gemeente met gezag is bekleed, gevangen nemen kan ieder die sterker is door kracht of getal. Rose Macaulay, in haar roman over de Basken in Spanje, *Going Abroad*, vertelt hoe een gezelschap Engelsen in de bergen wordt gevangen genomen, en naar een eenzame plaats gevoerd. Het verhaal spreekt van ontvoerders en gevangenen, maar het zou niet gaan hier van arrestaties of ge-

1) Maitland, *Constitutional History*, bl. 400 v.

arresteerden te spreken. Nu we *leergang* hebben, zij het naar Duits model, zou *kursus* overbodig kunnen schijnen, maar dat is slechts schijn. Want bij *leergang* denken we veel sterker aan het stamwoord *leren*, en daardoor aan de opleiding voor 'n beroep, in elk geval aan systematische vakstudie, terwijl *kursus* 'n ruimere betekenis heeft, en ook wel bestemd kan zijn voor belangstellenden buiten het vak, en verder ook voor *dilettanten*. Dat laatste is niet precies hetzelfde als belangstellenden: men kan belangstellende zijn in velerlei, dilettant in slechts enkele vakken.

Er is nog 'n andere konsideratie die vaak verwaarloosd wordt: het vreemde woord behoort soms tot 'n andere sfeer dan het Ndl, en vult daardoor 'n leemte in onze woordvoorraad aan. Wij kunnen wel zeggen: drukte, of iets van die aard, maar het Maleise *soesah* is soms 'n nuttig woord om het ongewenste uit te drukken, alweer zonder al te zwaar op de hand te zijn; hetzelfde geldt van het Maleise *gladakker*, dat wij denken in verband met *gladde kerel*. *Argument* en *bewijsgrond* lijken woorden van gelijke betekenis, maar zodra men ze in 'n bepaald verband ontmoet, zal men inzien dat ze niet hetzelfde uitdrukken; bij *argument* denkt men vaak aan de daaruit voortvloeiende

handeling, bij bewijsgrond denkt men alleen aan 'n logiese redenering; in de omgangstaal zegt men dus allereerst argument. Een verloving wordt publiek gemaakt, niet openbaar gemaakt, willekeurig? Zeker niet: men wil zeggen dat het publiek het nu weten mag, openbaar zou doen denken aan 'n zaak van algemeen belang, zoals in 'n openbare school of de openbare zaak. Het zou daarom ook niet verstandig zijn publiek geheim te veranderen in openbaar geheim.

Boven (bl. 29) hebben we gezien dat vreemde woorden soms in gebruik komen om voornaamheid uit te drukken; het omgekeerde komt ook voor, b.v. als we ordinair zeggen in plaats van gewoon. Zo drukt futiel op soortgelijke, niet dezelfde, wijze 'n zwakke graad uit tegenover onbeduidend. Het Franse hospitaal blijft nuttig trots ons ziekenhuis, het verschil toont ons 'n spoor van de militaristische instelling van het Franse volk, zo niet nu dan toch in de 17e en 18e eeuw. Cuisinier voor kok kunnen we best missen, maar wie zegt ooit cuisinier! En als de man dat woord graag op z'n winkelraam ziet, en de hotelhouder z'n Frans op het menu, is het dan hun schuld of die van het publiek dat zich toch laat imponeren, want zakenmensen weten wel wat ze doen. Voor kapper ziet men

vaak coiffeur, maar hij is voor de moderne vrouw zulk 'n gewichtig personage dat hij even goed 'n dubbele naam verdient als menigeen die z'n burgerlike naam verdubbelt, in de hoop dat men z'n geringe afkomst zal vergeten. Van dezelfde soort is het in zekere akademiese kringen voorkomende gebruik van *decaan* in plaats van het door de wet op het hoger onderwijs gesanktioneerde *voorzitter* van de fakulteit, dat overigens algemeen gebruikelik is. Het geval leert dat ook anderen dan zakenmensen de waarde van reklame verstaan.

Onze slotsom is dus, dat er geen reden is om te vrezen dat onze taal z'n eigen karakter en daarmee z'n waarde zou verliezen als we voortgaan vreemde woorden erin op te nemen overeenkomstig de behoeften van 'n beschaving die deel heeft aan het kulturele leven van Europa, en dat vernederlandsing van onze woordvoorraad, afgezien van vaktermen, geen nut zou hebben, daarentegen veel last zou veroorzaken, en tot taalverarming zou leiden. Het grote publiek doet dus verstandig met niet te luisteren, altans niet te handelen, naar de raadgevingen van zelf-aangestelde hervormers van onze taal; men zal opmerken dat taalkundigen zich er nooit toe lenen. Men kan de taalzuive-

raars beschouwen als concurrenten van Buziau, ze zijn alleen maar minder gemakkelijk, al geven ze sommige mensen, d.w.z. de taalzuiveraars zelf, 'n prettig gevoel van meerderheid dat ze op geen andere wijs zouden kunnen verwerven.

Wij hebben boven reeds opgemerkt dat de voorraad woorden van elke mens geen dood materiaal is, maar een geheel dat voortdurend in beweging is: het ene woord doet talloze malen dienst, het andere minder vaak, er zijn woorden die in de ene periode van ons leven, in de schooltijd b.v. of in de kinderkamer, telkens weer gebruikt worden, maar dan naar de achtergrond geschoven worden, totdat misschien het leven, de geboorte of het schoolgaan van 'n eigen kind b.v., ze weer op de voorgrond brengt. Maar dan merkt elke vader of moeder dat er iets veranderd is: het eigen kind leert op school van de medeleerlingen 'n taal, vooral woorden, die vader en moeder niet gebruikt hebben, en bijna steeds is de konklusie dat het nieuwe woord 'malligheid' is, 'onzin', af te keuren, e.d. Een reuzepret: dat is onzin, jullie bent geen reuzen; zalig: dat is misbruik van een woord met ernstige betekenis, is feitelijk vloeken, en zielig is weinig beter; knalrood is 'n mal aanwensel voor het gewone vuur-

rood, dat voor vader en moeder altijd voldoende geweest is, en het nu ook voor het kind kan zijn, en voor Moet je gonzen, d.w.z. beweren, weet Moeder geen goed woord te zeggen. Erger is dat het kind, 'anders toch zo verstandig', nu ook al begint te praten van dingen die ze eng vindt, wat moeder bijna vulgair acht, en niet kan goedkeuren, zomin als dat is nog al wieses, ook al weet moeder licht niet dat wieses uit de dievetaal komt. Vader en moeder herinneren zich niet dat hun eigen taal eenmaal anders was dan de taal van hun ouders, dat ook die het hoofd hebben geschud bij de toenmalige nieuwigheden, op taal- en ander gebied. Vader en moeder bedenken niet, al weten ze het wel, dat hun eigen taal ook anders is dan de taal die ze vroeger spraken: tal van woorden, zo niet vergeten, zijn toch buiten dienst gesteld, ze praten niet meer van de gloeikousjes, die bron van ergernis, nog minder van de tondeldoos, die ze misschien in hun jeugd nog wel gezien hebben, en talrijke andere woorden voor dingen die de moderne mens niet meer gebruikt, menig jongere vaak niet meer bij name kent. En er zijn ook nieuwe woorden gekomen voor oude zaken: het 'woord' w-c was hun ouders licht onbekend, die spraken hoogstens van kabinet, tenminste

als ze bij vreemden waren, en hoeveel van m'n lezers zijn bij hun geboorte bediend door 'n verpleegster in plaats van de baker? We vinden meid niet beleefd meer, en meisje heeft de plaats ingenomen, tenzij we tot de deftige mensen behoren, dan zeggen we dienstbode; zijn we nòg deftiger, dan zeggen we ook niet meer kinderjuffrouw, maar nurse: ook in de taal zijn er standen, en die worden even streng in acht genomen als in de grote maatschappij. Van de woorden voor nieuwe zaken hoef ik slechts enkele te noemen: auto, taxi, permanenten, en het onmisbare woord lipstick, misschien ook nog pullover. De lezer heeft geen verder bewijs nodig om in te zien dat de woordvoorraad van elke mens variabel is van omvang en inhoud, het laatste ook, en vooral, in verband met z'n geestelijke ontwikkeling of stilstand. Tal van woorden die we behouden hebben, zijn toch niet dezelfde gebleven: de *moeder* die boterhammen sneed en je waste en aankleedde, is niet meer dezelfde voor het meisje dat vrouw of moeder geworden is: het woord heeft 'n andere inhoud gekregen. Woorden veranderen presies zoals de mens verandert, elk ogenblik, maar zonder dat we het merken, tenzij we op 'n achter ons gelegen tijdstip terugzien.

De woorden kunnen door de verandering in onszelf ook 'n diepere betekenis krijgen: verdieping zo goed als uitbreiding van onze woordenschat gaat samen met de verdieping en verbreiding van onze kennis en ons inzicht in de dingen, woord en levenservaring, spreken en denken zijn twee aangezichten van dezelfde persoon. Wij noemden zo even in ander verband het woord *zalig*; religieuze ervaring geeft ook andere woorden 'n nieuwe zin: de gave des woords, de overdenking, nabetrachting, avondmaal, en talloze andere. Vermeerdering van kennis maakt ons bekend met begroting (ook in het huisgezin), oorzaak en reden, oorzaak en gevolg, gevolgtrekking, leven van de planten gezegd, repliek en dupliek bij de rechtbank en bij het parlementair debat. Het staatkundig leven geeft tal van woorden 'n nieuwe zin; zo heeft het woord klasse zo'n speciale betekenis gekregen in de samenstellingen klassestrijd en klassebelang, klassejustitie, klassevooordeel; evenzo bourgeois en bourgeoisie, beide vrijwel uitsluitend in gebruik bij de socialistiese en andere uiterst linkse partijen, waar ook onderkruiper en bewust (bewuste arbeider) 'n biezondere betekenis gekregen hebben. Zulke woorden zijn vaak tot de speciale kringen waar ze ontstaan beperkt, maar veel ervan

verbreiden zich vandaaruit over het hele volk.

Wij leren ook woorden die we min of meer kenden, juist onderscheiden: praten en spreken, beest en dier, bestraffing en straoefening, keten en ketting (ambtsketen, bergketen, hondeketting), rustig en kalm, kerkhof en begraafplaats, donker en duister, licht en helder, duidelijk en klaar, ondragelijk en onverdragelijk, stijf en strak, aandachtig en oplettend, plek en plaats, punt en stip, kroes en beker, lijken en schijnen, stappen, lopen en marcheren, inslapen en in slaap vallen, waken en de wacht houden, nogmaals en weer, geesten en spoken, voorzichtig en omzichtig, broos en bros, medelijdend en meewarig, besmettelijk en overerfelijk. Het zal de lezer bij enkele van de genoemde woordparen gemakkelijk vallen om het verschil aan te geven, maar in de meeste gevallen is het vrij moeilijk of heel moeilijk, ook al gebruikt men in de praktijk meest wel het juiste woord, zoals ook in deze gevallen: 'n bedaagde dienstbode maar 'n bejaarde boekhouder, schuilen in 'n hol maar niet in 'n holte, het hedendaagse Frankrijk als men alleen denkt aan de eigen tijd, maar het moderne Frankrijk als men tegelijk denkt aan het verleden dat er 'n tegenstelling mee vormt, en waar het moderne bovendien uit voortgekomen is. De

groep: het *moderne* Frankrijk zal licht opkomen in de geest van 'n geschiedkundige, terwijl anderen eerder zullen spreken van het *tegenwoordige* Frankrijk. De meeste lezers zullen geneigd zijn te zeggen dat het op hetzelfde neerkomt of we zeggen, het heugt me nog goed, dan wel: ik herinner het me nog goed. Maar zullen ze in plaats van: Ik kan het me heel goed *herinneren*, ook het kan me nog heel goed *heugen* aannemelijk achten? Natuurlijk niet, en dat bewijst dat er verschil is: bij *heugen* denken we aan iets dat *vanzelf* gebeurt, of juist: dat al aanwezig is in onze geest, bij *zich herinneren* aan iets dat in onze geest gebeurt. Toch is *zich herinneren* ook weer iets anders dan *zich te binnen brengen*, waar wij ons 'n bewuste handeling voorstellen. Bij het spreken gebruiken we niet zelden het verkeerde woord, maar dat hindert niet: 'n goed verstaander heeft maar 'n half woord nodig. In ons schrijven merken we zulke vergissingen vaak, vooral wanneer we geleerd hebben wat taal is, en dan kunnen we het geschrevene verbeteren. Tussen twee haakjes mag ik hier wel de opmerking plaatsen, van hoeveel belang het is dat de onderwijzer of leraar in de moedertaal 'n juist begrip van taal heeft: in ruil daarvoor moet men 'n hele voor-

raad geleerdheid schenken, al kan die bij meer gevorderde leerlingen van nut zijn.

Men zal het nu niet meer vreemd vinden dat de studie van andere talen ons leert dat elke taal woorden heeft waarvoor 'n andere geen presies equivalent heeft; taal en de aard van ons denken hangen immers onverbrekkelijk samen. Zulke woorden zijn om die reden karakteristiek voor het volk dat het gebruikt; zo zal men vaak verlegen zijn als men ons Noord-Nederlandse *deftig* (van personen en niet-personen) in 'n andere taal moet weergeven: omdat het *begrip* die volken niet gemeenzaam is, ook de Vlamingen niet, die wel het *woord* *deftig* hebben, maar in de zin van ons welopgevoed, enz. Een van de meest beruchte produkten van die deftigheid is het dwaze *rijwiel*, dat geen normaal mens over de lippen wil, in plaats van het bij iedereen bekende *fiets*. Tot troost van de lezer die deze uitzonderingspositie van het Ndl *deftig* geen compliment mocht vinden, kan er bijgevoegd worden dat er in verscheiden talen ook geen presies equivalent is voor ons *degelik*!

II. Onze woorden: B. *Samenstelling.*

In het vorige hoofdstuk is voornamelijk gesproken over de enkelvoudige woorden, d.w.z. woorden die niet de indruk maken dat ze bestaan uit delen die voor ons taalgevoel 'n zekere zelfstandigheid hebben, ook al worden ze niet als zelfstandige woorden gebruikt. Zo spreken we van onze *woordvoorraad*, ook van *voorraad*, en voelen dat als samenstellingen, al weten we niet wat *voor* of *raad* hier moet betekenen. Voor de kennis van 'n taal is het niet alleen nodig 'de' woorden van die taal te kennen, maar ook om te weten op welke manier woorden voor al of niet verwante begrip-

pen samenhangen, en welke middelen die taal bezit om woorden te vormen: de ene taal is in dat opzicht oneindig veel leniger dan de andere. Het Ndl behoort tot de lenige talen, het Frans tot de stijve, ja het Frans behoort tot de stijfste onder de talen die de meeste mensen in ons land min of meer kennen. Het is 'n voordeel voor 'n taal om lenig te zijn, het draagt bij tot de rijkdom van de woordvoorraad, en vooral ook tot de eenvoud en samenhang ervan, dus tot de natuurlikheid van de taal, want het vormen van nieuwe woorden uit bekende elementen is eenvoudiger dan het ontlenen aan vreemde, vaak alleen in de school geleerde, talen, zoals het Frans en het Engels niet zelden doen. Een *vierkantsvergelijking* of 'n *gelijkzijdige driehoek*, al geven ze menige leerling moeilijkheden genoeg, vermeederen die moeilijkheden altans niet door hun naam, zoals in het Frans en het Engels gebeurt, waar men er Griekse of Latijnse geleerdheden voor nodig heeft. Buiten de vakwoorden hebben de stijvere talen echter ook eenvoudiger middelen; de woordgroepen: *staatsman* en *homme d'état* geven elkaar in eenvoud niet zo heel veel toe, en het Engels heeft ook talrijke eenvoudige middelen, al gebruikt het de eigelijke samenstellingen veel minder dan wij.

Wij noemden het woord *samenstelling*; in de taalkunde wordt het als vakwoord gebruikt in de gespecialiseerde betekenis van samenstelling van twee woorden die ook elk op zichzelf bestaan, of door middel van een woord met een voorvoegsel dat wel niet op zichzelf voorkomt, maar toch voor ons taalgevoel een zekere zelfstandigheid bezit. Deze manier om nieuwe woorden te maken is een van de belangrijkste methoden van woordvorming in het Ndl; het zou geen zin hebben daar veel voorbeelden van te geven voor lezers die het Ndl kennen. Maar misschien is het geen ruimteverspilling enige voorbeelden te geven die de lezer laten zien dat deze manier van woordvorming ook nu springlevend is: vliegtuig, vliegmachine, vliegveld, parkeerverbod, -terrein, suikerconferentie, werklozensteun, steunregeling, krisiskomitee, zonne- en zomertijd, sluitzegels, liefdadigheidszegels, kumulatie-ontwerp en -wet, wegenbelasting, wegenfonds, wegdek, reisbelasting, pensioenkorting, reismarken, concentratiekamp, nationaal-socialisme, gasmasker, salarisvermindering, prijsverlaging, verbindendverklaring, kontingenteringsontwerp, invoerverbod, clearingovereenkomst, grondstoffen nood, -voorziening, massaproces, taxitarief, -standplaats, -centrale,

goudklausule, radiobelasting en -distributie, goudfranken, meest-begunstigingsformule, Oslo-staten, poststempelreklame, omroepvereniging, luidspreker, filmnieuws, -industrie, filmster, jeugdherberg, krisispolitiek, landbouwsteun, paktpolitiek, rubberrestriktie, handelsmissie, ijskast, hongerstaking, modeshow, showrooms, en schoonst van al *spellingchaos*, en *spellingbesluit*. Al deze woorden vindt men dagelijks in de kranten, en elke dag komen er nieuwe, terwijl andere verdwijnen. Men zal opmerken dat veel van deze woorden kwesties van openbaar belang aanduiden, vaak ook begrippen van internationale politiek, verder van de eindeloze stroom van nieuwe uitvindingen. In het huiselijk leven en in het intellectuele leven buiten de techniek is de verandering van woordgebruik veel geringer; veel nieuwe woorden gaan buiten het innerlike leven om, want dat verandert niet veel, zoals het oude gezegde konstateert: er is niets nieuws onder de zon. De lezer heeft natuurlijk opgemerkt dat er veel vreemde woorden zijn bij deze nieuwe samenstellingen; soms zelfs woorden die in de vreemde taal niet als zodanig bestaan. Zo heeft het Engels wel *lunch* en *room*, maar niet *lunchroom*, dat is van Ndl makelij, en in dit opzicht hoeft men niet te proberen het ramp-

zalige *noenzaal* ingang te doen vinden, zomin als *noenmaal*, waarmee sommige kranten zich verbeelden hun 'belangstelling in onze moedertaal' te kunnen bewijzen. Die beide woorden zijn te belachelijk om ooit genade te vinden bij het grote publiek dat meer intuïtief taalgevoel heeft dan de hervormers à la Charivarius en hun soortgenoten.

Wij hebben samenstellingen bepaald als verbindingen van twee woorden, maar sommige woorden voldoen niet precies aan die bepaling, terwijl we ze niet anders dan als samenstellingen kunnen beschouwen: *aepakje*, *boekestalletje*, *slotemaker*, *verenigingslokaal*, *regeringsbesluit*. Een Hollander, die immers *ape* zegt als meervoud van *aap*, *boeke* als meervoud van *boek*, *slotte* als meervoud van *slot*, zou kunnen denken dat *ape*, *boeke* en *slotte* in de genoemde woorden meervouden zijn; maar Nederlanders die het meervoud *apen*, *boeken*, *sloten* (dus met de -n) gebruiken, zeggen evenzeer als de Hollander *aepakje*, *boekestalletje*, *slotemaker*, en talloze woorden van dat type: ze kunnen dus niet de -e- hebben voor het meervoud. En dat wordt ook voor de Hollander een uitgemaakte zaak als hij bedenkt dat hij ook *eendepoot* zegt, wat toch wel op één eend zal slaan; hetzelfde geldt

van geitevel, bokkesprong, hazelip, vriendedienst. Op soortgelijke overwegingen zou men er aan kunnen denken de -s- in leraarskamer voor een teken van het meervoud te houden, maar wij spreken ook van een meisjeskamer, niet alleen in 'n school, maar ook in 'n partikulier huis, waar het 'n kamer kan zijn voor één meisje. En meisjes- kan ook geen genitief zijn, net zo min als het eerste lid in de woorden verenigingslokaal, regeringsbesluit, want zulke vormen op -s bestaan niet; ook is smidsbaas niet de baas van de smid. De zaak is dat wij samenstellingen weliswaar vormen van bestaande woorden, maar daarbij het model van uit vroeger tijd behouden samenstellingen in acht nemen: apekool, apepakje net als hanepoot, boekestalletje net als schapestal, smidsbaas net als smidsknecht of vechtersbaas. Hoe weinig wij eraan denken het meervoudig getal in het eerste lid van samenstellingen uit te drukken, of de verhouding van de delen (b.v. door de genitief-s), blijkt wel als we naast elkaar zetten schapestal, schaapherder en schaapskooi, paardestal en koestal, kievitseï en kippe-ei of eende-ei, pereboom en appelboom, boekestalletje en boekhandel. Sommige samenstellingen hebben de 'tussenklank' -er-: kinderpraat, kinderstoel, eierschaal, eierdopje,

runderhaas, ook kinderaftrek en kindertoeslag voor één kind; in al deze woorden is de stam van het meervoud kinderen, enz. als eerste lid genomen, want de eigelijke meervoudsuitgang van die woorden is *-en*, daar *-er-* het verzamelbegrip uitdrukt, zoals duidelijk blijkt in blaren, kleren, naast de individuele meervoudsvorm bladen en kleden. Of een nieuw woord een *-s-* of een *-e-* zal hebben hangt dus niet af van de betekenis van het eerste lid, maar van de vraag of men bij het vormen van het nieuwe woord denkt aan soortgelijke waar zulk een tussenklank voorkomt, of aan samenstellingen erzonder. Het zou dus geen zin hebben om als een nieuw woord eenmaal in gebruik is, zich te gaan afvragen of het anders had kunnen, of zelfs moeten, zijn; de gedachte dat de *-e-* een meervoud zou *uitdrukken*, en dat men daarom zou moeten schrijven *apenkool* is geen weerlegging waard. Maar het is toch wel opmerkenswaard dat de in de gangbare schrijfwijze meest gebruikte *-en-*soms gesproken wordt, zoals door sommigen in *boerenzoon*, *boerenplaats*: dit komt door de invloed van de plaatselijke dialecten, en men zal deze uitspraak wel alleen horen bij mensen die in hun jeugd in de noordelijke provincies hebben gewoond. Die groep spreekt ook van *woordenboek*, terwijl

elke Hollander *woordeboek* zegt: hier is het schrift de bron van de uitspraak met *-n-*, want het woord leert men voornamelijk uit het boek, niet uit het mondeling gebruik; alleen komt het dialect hier 'n handje helpen, want zonder de werkelijke vormen als *boerenzoon* zou de spelling die invloed in zulke alledaagse woorden niet licht hebben. Maar men moet hier voorzichtig zijn, want ook in Holland zegt men *strottenhoofd* met de *-n-*, begrijpelijk, want men leert 'n vakwoord bijna uitsluitend uit de boeken. Gevallen dat 'n woord gesproken wordt naar z'n spelling, zijn in alle beschaafde talen heel gewoon.

Wat de dienst van de tussenklanken *-s-* en *-e-* betreft, zij nog opgemerkt dat ze wel enig nut doen, in zover ze tot de eenheid van het woord bijdragen; schaapskooi is minder deelbaar doordat er noch een schaaps- noch een -skooi bestaat; tegelijk bewaart de tussenklank de zelfstandigheid van de beide leden. Wat de *-en-* in oogenblik betreft, daar spreekt men ook in Holland een *-m-*. Men zou kunnen denken dat dus ook in Holland de *-en-* in zulke woorden het meervoud aanduidt, maar het omgekeerde is het geval. In het Noorden zegt men wel *boerenzoon*, enz., met de *-n-*, maar waarlijk niet omdat men bedenkt dat de zoon 'n

vader en 'n moeder heeft: de gedachte aan getal is bij dit woord uitgesloten, en zo is het ook bij *woordenboek*. Als de Hollander bij *ogenblik* aan het meervoud *ogen* dacht, zou hij natuurlijk *ogeblik* zeggen, want het meervoud van de znmw krijgt in Holland niet *-en* maar *-e*. De uitspraak *ogemblik* is dus het bewijs dat men daar niet aan 'n meervoud denkt, zomin als waar elders ook in deze soort samenstellingen. Wel denkt men aan 'n meervoud *ogen* bij *oogopslag* (met één oogopslag), en daar heeft men nu juist de stam *oog*! Het is alsof men de dwaasheid van het gepeuter over de vorm van de samenstellingen in de would-be wetenschappelijke spelling van de Vries en te Winkel voor iedereen duidelijk wilde aantonen. Misschien denkt een of ander lezer aan woorden als Nationaal Jongeren Verbond, goederenverkeer, waar het eerste lid toch wel de meervoudsvorm heeft. Er moet hier een oorzaak voor zijn, en het verschil met kinderpraat en dergelijke is in elk geval duidelijk: *jongeren* en *goederen* worden alleen in het meervoud gebruikt, altans is Nationaal Jongere mij vreemd; mogelijk hebben we hier echter invloed van het schriftbeeld, waarover boven reeds gesproken is.

Tot de samenstellingen kunnen we ook

woorden rekenen zoals prins-gemaal, koningin-gemaal, koningin-moeder, sekretaris-penningmeester, advocaat-prokureur, maar wij vinden dat toch andere woorden dan de bovengenoemde; dat komt doordat ze niet één hoofdklemtoon hebben, maar twee gelijke klemtonen, zodat de eenheid van het woord veel geringer is. We zien door de tegenstelling met de eerstbehandelde woorden dat de eenheidsklemtoon een van de voornaamste kenmerken is van onze samengestelde woorden. Zo komt het dat we een samenstelling van dit type als het woord gebruikelijk wordt, eenheidsklemtoon geven; dat gebeurt b.v. veel bij meid-huishoudster, waar huis de sterkste klem krijgt.

Het is niet altijd mogelijk uit te maken of 'n woord 'n samenstelling is of 'n enkelvoudig woord. Voor ons taalgevoel is *omdat* 'n enkelvoudig woord, al kunnen we bij het bekijken van het woord wel raden dat het op de een of andere manier uit *om* en *dat* bestaat. Dat wordt des te waarschijnlijker als we daarnaast zetten *doordat*, *voordat*, *nadat*, allemaal op dezelfde manier gevormd en gebruikt. Soms weten we niet of we zullen schrijven *zoëven* dan wel *zo even*, *inzover* dan wel *in zo ver*, en sommigen schrijven *totnutoe*, *totnogtoe*, evenals ieder schrijft *vrijwel*. Op dit gebied is vol-

strekke eenheid onbereikbaar, overigens ook volmaakt overbodig. In andere gevallen is wel duidelijk dat een woord uit twee woorden bestaat, b.v. *waterstaat*, maar we denken bij het woord toch niet aan *staat*, en vaak weinig aan *water*. Bij *glimlach* kunnen we denken aan *glim* en *lach*, maar wat *glim* is weet toch niemand; het is niet doorzichtig, anders dan *grijnslach*! Natuurlijk is er voor het eerste lid van *glimlach* wel een reden geweest toen men het woord maakte, maar dat helpt ons niet wanneer we willen nagaan wat het woord in onze taal van nu is. Wij moeten, als we taalgeschiedenis hebben bestudeerd, die kennis juist van ons af zetten om de taal van nu juist te analyseren. Is *potlood*'n samenstelling? Voor de meesten zeker niet, noch in de betekenis van schrijf- of tekenpotlood, noch als stofnaam (om de kachel mee te potloden).

Samenstelling door middel van voorvoegsels komt in het Ndl veel voor; we twijfelen niet aan de aard van het woord als het voorvoegsel de klemtoon draagt, als in de woorden met *wan-*: wanhoop, wangedrag, wanverhouding, enz. Ook niet bij de woorden met *on-*, al heeft het in de bijv. nmw niet de hoofdklemtoon: onmogelijk, ondragelijk; wèl in de znmw: onweer, onbruik, onmens, ondank, enz. We

hebben ook aan vreemde talen voorvoegsels ontleend: anti-revolutionair, anti-kommunistiese propaganda, pro-Franse gezindheid, supra-nationaal. Zulke voorvoegsels komen buiten de vakwoorden niet veel voor, want we hebben ook *voor-*, *tegen-*, en *boven-* als voorvoegsels; men zal opmerken dat de woorden met vreemde voorvoegsels ook meest in het tweede lid 'n vreemd woord hebben.

De voorvoegsels met de hoofdklemtoon hebben zo goed als steeds 'n vrij duidelijke betekenis, veel meer dan de onbeklemde voorvoegsels, als in behandelen, verhandelen, verkwanselen, bestaan, verstaan, begrijpen, verdraaien, vervangen, belezen. In verscheiden gevallen zal de lezer vragen of we 'n samenstelling hebben dan wel woorden die toevallig op elkaar lijken: staan en bestaan en verstaan, gissen en zich vergissen, grijpen en begrijpen, vatten en bevatten, lijden en belijden, leiden en verleiden, vangen en vervangen. Het verband tussen grijpen en begrijpen wordt ons duidelijk als we vatten en bevatten vergelijken, gissen en zich vergissen kunnen we heel goed verklaren, d.i. als samenhangend opvatten, wanneer we denken aan de dienst van ver- in verschikken, verworpen. Maar het is toch evenzeer 'n feit dat we in de werkelijkheid van ons spreken niet aan enig

verband tussen deze woordparen denken, waarom we beter doen ze in de taal van het heden te beschouwen als onafhankelijke woorden, zodat bestaan en verstaan geen samenstellingen zijn te noemen. En bij woordparen als lijden en belijden, zitten en bezitten, geleden (schade) en verleden (week), vangen en vervangen is er van samenhang nog veel minder sprake: het zijn in klank op elkaar lijkende, maar in hun betekenis niet samenhangende woorden. Zulke gevallen dat de beginlettergreep van 'n woord vormgelijk is aan 'n voorvoegsel komen veel voor, zo in beginnen, vergeten, waar geen woord zonder *be-* of *ver-* naast bestaat en waar we dus niet aan samenstelling kunnen denken, al kunnen we gissen dat in vroegere tijd misschien zo'n enkelvoudig woord bestaan heeft. Maar de spreker van 'n taal denkt niet aan taalgeschiedenis, zou er bij het spreken of schrijven ook maar door gehinderd worden.

Soms zijn we niet zeker of we met 'n voorvoegsel dan wel met 'n woord te doen hebben, vooral wanneer de eerste lettergreep de klemtoon heeft, b.v. in wanhoop, betweter, betovergrootvader, extra-prestatie, oliedom. Van de eerste woorden bestaat het eerste deel niet als zelfstandig woord, maar toch maken ze de indruk daarvan, veel sterker dan de woorden

met het onbeklemde be- en ver-; we kunnen ook wel zeggen wat de 'betekenis' is van *wan-* in deze woorden, net als van die met het verwante on-, als onding, onweer. En in *betweter* denken we aan *beter*, al is er geen woord *bet*; in betovergrootvader denken we ons bij het eerste deel niets. Bij extra- kan men spreken van 'n werkelijk woord, bij olie- valt dat moeilijker, want het woord *olie* heeft hier toch niets mee te maken. Men kan zeggen dat mee- eigen betekenis heeft in meewerken, mede- in medeklinker, medeburger, medereiziger, maar mede bestaat toch niet als zelfstandig woord in de taal van nu, al zeggen we mededeling naast meedelen, medewerker naast meewerken, mededinger naast meedingen: de voorbeelden laten zien dat mee- in de tegenwoordige taal gebruikt wordt voor nieuwe werkwoorden, mede- niet, dat bestaat alleen in 'n aantal zelfst. naamwoorden die in vroegere tijd gevormd zijn en in woorden als medegevangene, medefirmant, enz. Vandaar meepraten, meedoen, meereizen, enz., zoveel men wil. Tot de voorvoegsels die het karakter van zelfstandige woorden naderen of bereiken behoren ook enkele vreemde, als ex- en extra-: ex-burgemeester, extra-korting. Het feit dat ze ook bij Ndl woorden gebruikt worden, bewijst hoe ge-

meenzaam ze ons geworden zijn, al lijkt *ex-*overbodig naast het Ndl *gewezen*: *gewezen* burgemeester.

Ook als 'n voorvoegsel geen klemtoon heeft, kan men vaak toch wel bepalen wat het betekent. Zo duidt *ver-* in veel woorden veranderingen aan, in de eerste plaats in veranderen zelf (anderen bestaat niet), dan in werkwoorden van bijvoeglijke nmw gevormd: vergroten, verkleinen, verbreden, verduideliken, verharden, verruimen, en talloze andere, waar 'n tegenstelling met de voorafgaande toestand wordt uitgedrukt: groter maken, breder maken, enz. Het kan ook het terugbrengen in de voorafgaande toestand aanduiden, zo in vergoeden (weer goed maken), ook wel het brengen in 'n toestand waarbij niet aan 'n tegenstelling gedacht wordt, zoals in verblijden (blij maken), vergoeliken, verzoeten, vervaardigen (vaardig of gereed maken), vervuilen. Juist omdat *ver-* niet noodzakelijk de tegenstelling met de vorige toestand uitdrukt, gebruikt men voor de aanduiding daarvan soms de vorm op *-er*: verbeteren, vermeederen, verminderen; ook in gevallen waar het bijvoeglijk nmw zonder *-er* wel bestaat, zoals in verergeren, verwijderen (iets anders dan verwijden!), verouderen. Nu begrijpt men ook waarom men in

de politiek spreekt van *verslechtering* van de arbeidsvoorwaarden, waarvoor sommigen *verslechteren* in de plaats hebben willen stellen, omdat *verslechteren* volgens deze 'geleerden' zou uitdrukken dat de toestand tevoren slecht was! Zie daarover hoofdstuk 6, bl. 151 vv.

Het voorbeeld *verouderen* heeft reeds getoond dat de werkwoorden met *ver-* niet altijd brengen in 'n toestand aanduiden, maar ook wel het komen in die toestand; dat is het geval in verbleken, verarmen, verwilderen, verschieten (van kleuren), en kan het geval zijn in veranderen (hij verandert telkens van plan, maar ook: hij verandert telkens het plan). In zich vergissen heeft het voorvoegsel de betekenis *verkeerd*, evenzo in zich verspreken, zich vertellen. Vandaar komt het de ongunstige kant van de verandering aan te duiden, als in verboeren (b.v. van 'n dominee), maar misschien zit hem dat voornamelijk in het tweede lid boer. Veel belangrijker is het gebruik van *ver-* waar het aangeeft dat de handeling of gebeurtenis tot 'n eindtoestand leidt, b.v. in verrotten vergeleken met rotten, evenzo in verspelen, verzuipen, verdierliken. Deze laatste betekenis valt niet zelden samen met de tevoren genoemde betekenis van 'n ongunstige verandering, zoals ook in zich verrekenen.

Het is de lezer wel duidelijk geworden dat de behandeling van de voorvoegsels allerlei over de rijkdom van onze taal zou leren, maar de veelheid van betrekkingen tussen de woorden zowel als het grote aantal woorden op deze manier gevormd, maken de volledige behandeling ervan zelfs in uitvoerige werken onmogelijk, en zo komt het dat men deze dingen ook in de grotere woordenboeken behandelt, 'n goed voorbeeld dat de grens tussen woordenboek en spraakkunst niet te trekken is. Voor de praktijk van het schrijven en spreken is de systematische studie van deze dingen van geen waarde: de niet-vakman kan slechts de woorden gebruiken die hem de beste uitdrukking lijken voor z'n denkbeelden, en raakt onvermijdelijk op 'n dwaalspoor als hij er met zichzelf of met anderen over gaat redeneren; en ook de vakman zal wijs doen met dezelfde weg te volgen. Men zou niet op het idee gekomen zijn dat het tweede lid van voor- of tegen*stander* 'n andere vorm moet hebben dan het tweede lid van buiten*staander*, maar als men opmerkt dat het zo is, ziet men ook dat het redelijk is, want de beide eerste woorden hangen samen met stand houden, het laatste met staan, daar het niet 'n handeling uitdrukt maar 'n toestand. Staatsrecht, strafrecht, en burger-

lik recht zijn drie afdelingen van ons recht, alle op verschillende manier gevormd, maar allerminst willekeurig. Wat het laatste woord betreft, we hebben wel *burgerrecht*, maar daarom moest men voor het nieuwe begrip 'n ander woord hebben: ook woorden mogen niet op elkanders plaats gaan zitten.

Bij de studie van de samenstellingen doet men 'n ondervinding op die men bij alle echte taalstudie talloze malen zal kunnen vaststellen: men spreekt en schrijft z'n taal alleen dan goed wanneer men zich generlei dwang oplegt, maar zich, onbelemmerd door de taalwijsheid van anderen, laat leiden door z'n natuurlijke taalgevoel, dat ons onfeilbaar zegt, hoe we ons moeten uitdrukken, mits we ons goed rekenschap geven van wat we presies bedoelen. In elke zin past slechts één zinsbouw, en op elke plaats in 'n zin slechts één woord volkomen bij de gedachte die in ons leeft: alle dwang, dus alle toepassing van taalvoorschriften, leidt tot taalbederf, tot onnatuurlikheid, en onnatuurlikheid leidt onvermijdelijk tot oneerlikheid tegenover zichzelf, en vandaar uit ook tegenover anderen.

In het voorafgaande is bijna uitsluitend gesproken over de samengestelde werkwoorden en znmw; dat is geen toeval: wij hebben tel-

kens behoefte aan nieuwe woorden voor nieuwe dingen en nieuwe manieren van doen, veel minder vaak voor nieuwe manieren om de mensen en dingen te waarderen, hetgeen we doen door bijvoeglijke nmw, en nog minder nieuwe verbindingen tussen de dingen, zoals die door voorzetsels worden uitgedrukt: achter het huis, vóór ons huis, door het bos, enz. Nieuwe verbindingen van gedachten komen nog minder voor, en het aantal nieuwe voegwoorden is dan ook heel klein, ze komen alleen voor als een oud voegwoord in bepaalde omstandigheden wat gekunsteld, onnatuurlijk gaat lijken, zoals *tenzij*, waarvoor we echter geen nieuw woord hebben ingevoerd, maar twee woorden gebruiken: *als....niet*. Tot die woorden die bezig zijn te verdwijnen, behoort ook mits, en nog meer Abraham Kuypers geliefde overmits. Er zijn toch heel wat samengestelde bijv. nmw: roestvrij ('n nieuw woord), ijsvrije havens, gedachten zijn tolvrij, kleurenblind, kurkdroog, ijzersterk, schoolziek, enz.; ook nevens elkaar geplaatste bijv. nmw, zoals grijsblauw, zuurzoet, doofstom. Trots al deze gevallen kan men echter zeggen dat de samenstelling vooral het middel is om nieuwe zelfstandige naamwoorden en nieuwe werkwoorden te vormen.

III. Onze woorden:

C. Afleiding.

Bij de bespreking van de samenstellingen is reeds gebleken dat het niet altijd is uit te maken of we met twee zelfstandige woorden te maken hebben die tot één geheel zijn geworden dan wel de verbinding van 'n zelfstandig woord met 'n deel dat wel 'n duidelijke betekenis heeft, maar toch niet als zelfstandig woord voorkomt (ex-burgemeester). Het Nederlands heeft veel woorden waar de onzelfstandigheid van één van de twee leden volkomen ontwijfelbaar is, b.v. deugdzaam, braafheid. Dat komt voornamelijk voor bij woorden met zo'n deel als tweede lid; we noemen zulke woorddelen ach-

tervoegsels, en de woorden die zo gevormd worden, heten afgeleide woorden. Afgeleide znmw zijn b.v. flinkheid, verdeeldheid, wandeling, rijkdom, bisdom, bedreiging, dreigement, spreker, eigenaar, beoordelaar, Groninger, Leidenaar, Parijzenaar, en dan ontelbaar veel verkleinwoorden: paatje, zaadje, dagje, daagjes, scheepje, glaasje, kindje, kindertjes, eitje, eiertjes, nieuwtje, bakje, baaltje, balletje, krulletje, huisje, duifje, vuurtje, kleintje, enz. Ook op -s, zoals in netjes, zachtjes, eventjes, welletjes. Verder bijv. nmw als dragelijk, zorgelijk, menselijk, draagbaar, manbaar, verplaatsbaar, ernstig, zielig, duidelijk, duizelig, doelloos, achteloos, hopeloos, werkeloos, Nederlands, Russies, akademies, waakzaam, raadzaam. Het zou geen nut hebben 'n uitvoeriger lijst te geven, want ieder lezer kent de uitgangen even goed en gebruikt ze telkens wanneer hij 'n woord nodig heeft, en vraagt zich niet af of het woord in 'het woordenboek' staat. Het zou mogelijk zijn elk achtervoegsel naar z'n vorm en naar de betekenissen van de ermee gevormde woorden te bespreken; het zou tonen dat er allerm minst willekeur of toeval heerst, hoe ongelijk de vorming of betekenis van de woorden ook is. Maar ieder kan begrijpen dat er van willekeur geen sprake kan zijn, want de mens

spreekt onder normale omstandigheden zonder de wil om bepaalde woorden te kiezen of te vermijden: hij heeft genoeg te doen om de gedachten zelf te schiften en te formuleren. En dat het resultaat niet aan toeval te danken is blijkt al hieruit dat de mensen vrij gelijkmatig spreken. Wij zullen ons tot de bespreking van enkele achtervoegsels beperken.

Allereerst wat de vorm betreft. In *spreker* en *beoordeelaar* doen de beide achtervoegsels dezelfde dienst: ze duiden de handelende persoon aan. Waarom dan tweeërlei vorm? Als we andere woorden bekijken, zien we dat -aar vooral in woorden voorkomt van meer dan twee lettergrepen: eigenaar, woekeraar, molenaar, tovenaar, kunstenaar tegenover spreker, prater, koper, maker, enz. Men zal opmerken dat het achtervoegsel in kunstenaar feitelijk -enaar is, zo ook in moordenaar, schuldenaar, en talrijke andere. En de reden is duidelijk: -aar heeft een bijklemtoon, komt daarom vooral voor in woorden die eindigen op één beklemde met één onbeklemde lettergreep, zodat na de hoge klem 'n daling komt, en daarna met -aar weer 'n geringe stijging. Presies hetzelfde zien we bij de znmw van plaatsnamen afgeleid: niet alleen Leidenaar van Leiden, maar ook Hagenaar van het eenlettergrepige Haag, evenzo

Parijzenaar, net zo goed als Keulenaar, Maastrichtenaar, zo goed als Zwollenaar. Er zullen licht nadenkende lezers zijn die zeggen: maar dienaar dan, en leraar, en winnaar? Die zijn in strijd met het fonetiese beginsel dat woorden als beordelaar beheerst. Het is zo; maar men moet erop letten dat dienaar een woord uit de schrijftaal is, en datzelfde geldt in zekere zin van leraar: het is een deftigheidstitel, al is dat juist de oorzaak geworden dat men het overal waar het kon gebruikt heeft, en er zodoende van de deftigheid niets meer over is, en men in z'n streven naar onderscheiding gegrepen heeft naar 'n vreemd woord, dat nu weer 'n tijdje dienst kan doen: docent. De natuurlijke vorm van de afleidingen met -er zien we in *beheerder* van *beheren*. Van dezelfde soort als *leraar* is ook *winnaar*, daarom zegt men ook steeds *broodwinner*. Ook het woord *minnaar* hoort tot de deftige groep, maar krijgt juist daardoor licht 'n komiek tintje, net als deftige mensen. Omgekeerd hebben we, naast de beroepsnaam *predikant*, ook nog het bijbelboek *De Prediker*, in strijd met onze fonetiese verklaring, maar het is geen echt levend woord, net zo min als *prediken* zelf, want we zeggen *preken*, en daar vormt men wel 'n echt woord van: hij is 'n goeie preker, schoon 'wereldse' mensen spreker

zeggen. De juistheid van de fonetische verklaring blijkt ook uit de afleidingen van woorden met een bijklem op de tweede lettergreep: van Brabant en Holland vormt men Brabander en Hollander, en lange woorden met de hoofdklem op de laatste lettergreep krijgen -er: onderwijzer, Amsterdammer, tegenover Leidenaar en Hagenaar.

Wat de betekenis aangaat, lette men erop dat de woorden op -er en -aar ook wel zaken aanduiden: looper, klopper, wijzer, wekker, enz., ook lessenaar. Er is echter ook in dit opzicht een verschil tussen de woorden op -er en die op -aar of -enaar: de woorden op -er hangen nauwer samen met het stamwoord en duiden een gewoontehandeling aan, zo worden ze gemakkelijk aanduiding van een beroep; de woorden met -aar en -enaar staan losser van het stamwoord, zoals in moordenaar, waarnaast geen moorder of vermoorder bestaat, terwijl we wel het achtervoegsel hebben in misdadiger, omdat we daar wel aan een gewoonte denken. Het is niet nodig om de woorden met dit achtervoegsel verder te bespreken, de lezer zal het wel aannemelijk vinden dat er voor afwijkingen een of andere oorzaak bestaat, al is het niet in alle gevallen makkelijk of totnutoe mogelijk om die oorzaak te vinden. Eén opmer-

king moet hier echter aan worden toegevoegd: 'n woord op *-er*, ook al is er 'n overeenkomstig werkwoord, is daar niet altijd van afgeleid. Het woord *kapper* voor *coiffeur* is daar 'n goed voorbeeld van: *kapper* is vertaling van het Franse woord, is gevormd van het znmw *kap*, zoals het Franse van *coif*, en nu heeft ons *kapper* in deze betekenis aanleiding gegeven tot het nieuwe werkwoord *kappen*, naast het oude dat we hebben in hout *kappen*.

Een ander geval van schijnbare willekeurigheid vinden we bij de abstracte woorden op *-te*: wel *breedte*, *dikte*, *grootte*, *hoogte*, maar nooit van *kort*, *dom*, *goed*, *zacht*, *klein*, *kostbaar*. Bij die laatste hebben we *-heid*: *kortheid*, *domheid*, *goedheid*, *zachtheid*, *hoffelijkheid*. Soms hebben we beide achtervoegsels bij één woord: *dikte*, *dikheid*; *grootte*, *grootheid*; waarbij *dikte* doet denken aan een bepaalde maat, *dikheid* aan een toestand, evenzo *grootte* aan een maat, *grootheid* aan een zedelijke eigenschap. We zien dus dat de beide achtervoegsels elk hun eigen dienst doen: *-te* vormt znmw van adjektieven die een objektieve eigenschap uitdrukken, *-heid* wordt gebruikt bij woorden die een waardering uitdrukken. Bij *kindsheid* denken we niet aan kind, omdat we *kinds* bijna alleen gebruiken voor ouden van

dagen, maar het woord kan in oorsprong wel van *kinds* in toepassing op kinderen gevormd zijn; wat de tegenwoordige taal betreft, moeten we de -s- beschouwen als een tussenklank, net als in samenstellingen als verenigingslokaal.

We hebben de woorden op -heid abstrakt genoemd, en dat is in de gegeven gevallen ook juist; maar bij kostbaarheid kunnen we ook wel aan een voorwerp denken, vandaar ook het meervoud kostbaarheden. Ook hoogte is iets concreets als we zeggen: We gingen samen de hoogte op; en nu is duidelijk waarom er ook een *laagte* bestaat, ofschoon we het bijv. nmw laag nooit voor maten gebruiken zoals in twee meter hoog. Het hoeft nu niet te worden uitgelegd waarom we spreken van wijsheid, braafheid, vrijheid, en van die stamwoorden geen afleidingen vormen met -te, terwijl naast laagte ook laagheid voorkomt, naast koelte ook koelheid, naast hoogte ook hoogheid (Zijn Hoogheid).

Over de vorm van de verkleinwoorden is zo velerlei te zeggen dat we aan 'n enigszins volledige behandeling ervan hier niet kunnen denken; de voorbeelden aan het begin van dit hoofdstuk tonen al dat we de achtervoegsels *-tje*, *-etje*, en *-je* kunnen onderscheiden, en in woorden als huisje zijn stam en achtervoegsel

tot één geworden, want *-sj-* duidt één medeklinker aan. Wat de stam betreft, blijkt uit de voorbeelden ook dat die wel meest gelijk is aan het enkelvoud van het znmw, maar soms aan de stam van het meervoud, zodat we naast elkaar kunnen zetten: stadje en sloopje. Anders is het bij dagje naast daagjes, want 'n meervoud dagjes bestaat niet: de verkleinwoorden worden hier dus van het enkelvoud gevormd als ze voor één begrip dienen, van het meervoud in het andere geval. Maar als twee vormen eenmaal bestaan, kan van het enkelvoud weer 'n regelmatig meervoud gevormd worden, of van het meervoud 'n regelmatig enkelvoud, zodat één van de twee vormen overbodig is, als in stadje en sloopje. Maar soms bestaan beide vormen, als in dagje en daagje; natuurlijk niet 'toevallig', want niemand van ons zal aarzelen om te spreken van *dagjes*mensen, en daartegen staat het minder armoedige *daagje* in de zin: We maken geen eigenlijke reizen, maar gaan nu en dan 'n daagje er op uit. Soortgelijk verschil is er tussen *bloempje* en *bloemetje*: we dragen 'n bloempje in het knoopsgat, bij gebreke van 'n lintje, maar voor 'n jarige kopen we onderweg 'n bloemetje. Zo wordt ook begrijpelijk dat bloemetje, van het meervoud bloeme, alleen in

het westen en zuiden voorkomt: in het oosten zegt men bloemen, met de *-n* aan het slot, en daar heb ik bloemetje nooit gehoord.

De besproken verkleinwoorden zijn allemaal afleidingen van *znmw*, maar ook andere komen soms voor: kleintje (ook in: 'n kleintje koffie), liefje, eentje, met z'n tweetjes, vijfje, zesje, minder vaak van andere telwoorden, en om begrijpelijke redenen: de cijfers. *vijf* en *zes* op school zijn de beslissende, de andere hebben geen vergoeliking nodig. Hier komen we vanzelf op de betekenis van de verkleinwoorden: ze drukken volstrekt niet alleen kleinheid uit, maar in de eerste plaats het gevoel van de spreker tegenover de zaak of persoon, ze kunnen vergoeliking, minachting, liefde of afkeer uitdrukken; in verband daarmee zijn de woorden steeds onzijdig, ook al duiden ze personen aan. Als het stamwoord weinig gebruikt wordt, heeft de vorm met de uitgang 'n meer zelfstandige betekenis, zo bij *baantje*, waartegen baan veel minder voorkomt. Bij *dubbeltje* en *kwartje* denken we helemaal niet aan een verkleinwoord, al kunnen we gissen dat *dubbeltje* een dubbele stuiver betekent, voorzover de lezer nog bekend is met het gebruik om geldswaarden in stuivers te bepalen (het kost veertien stuiver), en *kwartje* als kwart

van een gulden komt nog minder bij ons op. Bij meisje bestaat helemaal geen stamwoord, en kunnen we nog minder van een verkleinwoord spreken, al is er wel 'n spoor van de betekenis als we dienstmeid en dienstmeisje vergelijken (zie hoofdstuk 2, bl. 57).

Elke lezer weet dat verkleinwoorden in het Ndl veel voorkomen, maar ook dat het gebruik afhangt van iemands persoonlijkheid: kinderen en vrouwen gebruiken ze veel meer dan jonges of mannen. Als wij lezen van 'n *snoezig lampje* weten we zeker dat het oordeel van 'n vrouw komt, en dat zowel om het woord *snoezig* als om het verkleinwoord. Met z'n tweetjes kan misschien ook van 'n man zijn, maar ze *leven heel prettig met z'n drietjes* is van 'n vrouw. Ook de recepten in de weekbladen leveren vaak de bewijzen dat de schrijfster geniet van haar werk, ook afgezien van haar honorarium. De bijwoorden op *-tjes* zijn kenmerkend voor de taal van vrouwen: *netjes* zal wel langs die weg algemeen gebruikelijk geworden zijn, en *dolletjes* is nog niet verder gekomen dan het beperkte gebruik door vrouwen. We zien hier een voorbeeld dat ook het verschil van sekse, en de daarmee samenhangende geestelijke geaardheid, leidt tot verschil in woordgebruik, zodat we van 'n aparte vrou-

wentaal zogoed als van vaktalen kunnen spreken, al zijn de grenzen niet aan te geven in elk geval, en al moet men taal hier niet eng opvatten. Het zou voor 'n woordenboek ondoenlik zijn alle mogelijk wel eens voorkomende verkleinwoorden op te geven, en het zou geen nut hebben ook; hier is weer 'n oorzaak van de 'onvolledigheid' van alle woordenboeken van onze taal. Over de woorden op *-tjes* zal in het zesde hoofdstuk nog 'n opmerking gemaakt worden. (bl. 150)

Het is niet altijd duidelijk of 'n woord met 'n achtervoegsel gevormd is, en ook niet met welk, nog minder wat de dienst van het achtervoegsel is. Zo is het niet duidelijk wat het stamwoord is van *balling*, *inboorling*, *vondeling*, en evenmin van *beroerling*, al denken wij dat de laatste twee wel iets te maken zullen hebben met *vinden* en met *beroerd*, het laatste eerder dan met *beroeren*; wat de dienst van het achtervoegsel betreft, er is in *eenling*, *tweeling*, *drieling*, enz., *jongeling*, *ouderling*, *vluchteling*, *ellendeling* niet veel gemeenschappelijks, noch in de aard van de stamwoorden, noch in de dienst van het achtervoegsel, behalve dat de woorden allemaal personen aanduiden, zoals ook in de bij wijze van geestigheid gebruikte afleidingen *listeling*, *slimme-*

ling, duisterling. Overigens wordt het achtervoegsel, daar het 'n duidelijke betekenis mist, niet in nieuwe woorden gebruikt, en denken wij er niet aan bij een woord als enkeling, zodat de meeste lezers wel niet zullen weten dat het in het Woordenboek der Nederlandsche Taal met dubbele 1 staat: enkelling! Soms lijkt 'n woord tegelijk samengesteld en afgeleid, b.v. driehoekig, lichtgelovig, hooghartig, hardhorend; zulke woorden zijn niet gevormd van driehoek, licht geloof, enz., die met uitzondering van het eerste niet als samenstellingen bestaan, maar van woordgroepen, zodat we ze afleidingen moeten noemen. Wat driehoekig betreft, de klemtoon is anders dan bij driehoek, maar dat is geen afdoend bewijs, zoals we nu zullen zien.

Bij de afgeleide woorden is namelijk op 'n eigenaardigheid te wijzen: op de aksentverspringing. Dat hoort men als men vergelijkt het paar *mísdaad* en *misdádig*, *wánhoop* en *wanhópig*, evenzo *reus* en *reusáchtig*, *waar* en *waaráchtig*, *áfschuw* en *afschúwelijk*, *úitspreken* en *onuitsprékelik*, *wónderbaar* en *wonderbáarlik*, *werk* en *werkelóos*, waarnaast sommigen het woord *werkloos* bedacht hebben: maar niemand zegt dat, natuurlijk. Er is geen verspringing van aksent wanneer het eerste lid

als zelfstandig woord gevoeld wordt, zo in spotachtig, kinderachtig, duivelachtig, allemaal met de hoofdklem op het eerste lid. Door de aksentverspringing krijgen we meest 'n in het Ndl gewone manier van aksentverdeling, als in misdádig met bijklem op het eerste lid en hoofdklem op het tweede, terwijl we zonder de verspringing in misdadig onmiddellik na de hoofdklem op mis- de bijklem zouden krijgen op da-, wat niet gewoon is, zoals we bij de woorden op -enaar gezien hebben. De verspringing is dus 'n zuiver foneties verschijnsel, heeft echter het gevolg dat het woord met achtervoegsel minder sterk lijkt op het grondwoord, en zo ook in betekenis meer zelfstandig is. Zo begrijpt men spotachtig, kinderachtig, enz. met onveranderd aksent want daar denkt men aan de grondwoorden, en die verhinderen de aksentverspringing. En zo kan men naast reusáchtig een nieuw woord réusachtig vormen, al blijft dat een uitzondering.

Karakteristiek is de aksentverspringing bij afleidingen van werkwoorden met het achtervoegsel -end: een útstekende punt, het werk was útstékend; in het laatste geval is het verband met het werkwoord vrijwel verdwenen, zodat de aksentverspringing ongehinderd kon werken, terwijl in útstekende punt het ver-

band met het werkwoord dat verhinderde. Vgl. ook gelijkklúidend, belangstéllend.

Het is, zoals de lezer wel verwacht, niet altijd uit te maken of 'n woord 'n afleiding is of niet; feitelijk is de vraag verkeerd gesteld, want wat voor de een 'n afleiding is, hoeft het voor 'n ander nog niet te zijn. Zo zal niemand bij *eerlik* denken aan *eer*, en nog minder bij *heerlik* aan *heer*; bij *ziefig* zou iemand kunnen denken aan *ziel* ('n arme ziel), maar wie *ziefig* zegt, zal meest wel niet veel denken. Zalig, zuinig, schichtig zijn voor ons taalgevoel met de andere woorden op *-ig* verbonden, maar afleidingen zijn het niet. Er is ook geen innig verband met het grondwoord, voorzover er een bestaat, in beurtelings, plotseling, straks, langs, volgens, wegens; iets anders zijn: willens en wetens, tijdens, namens, daags, ondanks, want daar leeft het grondwoord in het woordgeheel.

Het tweede lid van een woord kan soms op de grens van zelfstandig woord en achtervoegsel staan; zo heeft het tweede lid nauweliks eigen betekenis in knoeiboel, zwijneboel, rijtuig, werktuig, suikergoed, eervol, praatziek. Evenzo het eerste lid in gloednieuw, splinternieuw, zoals reeds in het tweede hoofdstuk is besproken (bl. 59 v.). Maar we zullen eerder

van samenstellingen spreken bij vliegtuig, strijkgoed, manziek. Een woord als boterham is noch samenstelling noch afleiding, al doet *boter* ons denken aan een van die beide mogelijkheden; met *ham* weten we geen raad, noch met *am*, want dat is feitelijk het woord, en de 'geleerden' die de spelling met de *h*- hebben gemaakt, hebben verzuimd te zeggen waarom die erin moet. Ook hier zou de spelling *boteram* 'n verstandige verandering zijn, nu we toch eenmaal 'n nieuwe spelling nodig hebben, sedert de verbreking van de eenheid, die bij ons vroeger min of meer bestond.

Men heeft uit het voorafgaande gezien dat het verschil tussen samenstelling en afleiding soms vervloeit; feitelijk zijn het twee in het essentiële gelijksoortige taalverschijnselen. Op één verschil tussen de twee mag hier nog de aandacht worden gevestigd: bij de samenstellingen bepaalt het tweede lid, altijd een woord met zelfstandig bestaan, tot welke klasse de samenstelling behoort: rondlopen is een werkwoord omdat lopen dat is, omloop is een zelfst. nmw omdat *loop* dat is, of zijn kan. Bij de afleidingen beslist het achtervoegsel op dezelfde wijze, maar het behoort zelf niet tot een klasse, want het is immers geen woord; de achtervoegsels maken het dus mogelijk woorden van

andere klassen te vormen: grootheid als zelfst. nmw van een bijv. nmw; reusachtig als bijv. nmw van een zelfstandig nmw, enz. Sommige achtervoegsels vormen woorden van meer dan één klasse; zo vormt men met -lik veel bijv. nmw, als vriendelijk, erbarmelijk, maar soms ook bijwoorden: bezwaarlijk, wijselijk, en ook mogelijk kan bijwoord zijn. Het is opmerkelijk dat de bijwoorden op -lik steeds woorden zijn die de dienst doen van een hele zin: Hij heeft wijselijk niets gezegd betekent: Hij heeft niets gezegd, en ik vind dat hij daarin wijs gehandeld heeft. Evenzo in: Mogelijk komt hij morgen, Ik kan daar bezwaarlijk in toestemmen.

Samenstellingen behoren bijna altijd tot de klasse waartoe het tweede lid behoort; op die grond kunnen we woorden als geloop, gedraaf, niet tot de samenstellingen rekenen: het tweede lid is hier geen woord, maar een woordstam. En het eerste lid kan ook niet op één lijn gesteld worden met de bovengenoemde voorvoegsels, want het heeft helemaal geen zelfstandigheid voor ons taalgevoel. Zo begrijpen we dat we behoeven en hoeven als 'eigelijk' hetzelfde woord beschouwen, en lijkt het natuurlijk woorden als geloop afleidingen te noemen.

Soms wordt 'n bijv. nmw gebruikt als zelfst.

nmw, zoals *het onmogelijke* in de zin: Hij heeft het onmogelijke geprobeerd, of *het moeilijke* in: Het moeilijke van deze kwestie ligt hierin, dat enz. Wij zouden hier kunnen denken aan -e als afleidingsuitgang, en evenzo in persoonsnamen die op dezelfde manier van bijv. nmw gevormd worden: een zwarte, een blanke, blanken, de blanken. Maar bijv. nmw hebben de uitgang ook zonder de verandering van klasse: de zwarte bediende, het onmogelijke plan; op zichzelf kan -e dus niet als achtervoegsel opgevat worden. Daar komt nog iets anders bij: wij zeggen ook *in het zwart gekleed, in het algemeen, in het kort, in het bijzonder, hij praat uitstekend Frans, maar hij schrijft het met veel fouten*. Wij zien dus dat de uitgang -e niet het kenmerkende is van het zelfstandig gebruik, wel de meervoudsuitgang -en, voorzover men de slot-*n* spreekt. De andere woorden duiden hun zelfstandig karakter aan door het voorafgaand lidwoord, zoals ook soortgelijke zelfst. nmw hebben, zowel persoonsnamen als zelfstandige nmw met het karakter van verzamelwoord; het publiek. Daarentegen hebben we niet steeds 'n lidwoord bij abstrakte zelfstandige nmw, zoals rijkdom, armoede, braafheid, en datzelfde zien we bij de zelfst. gebruikte bijvoeglijke nmw: in

het zwart gekleed, hij spreekt Frans, in het algemeen. De meest als znmw gebruikte bijvoeglijke nmw duiden kleuren of talen aan, zoals in de gegeven voorbeelden. Sommige onverbogen bijv. nmw zijn helemaal znmw voor ons taalgevoel, zoals het eiwit, het rood van de schaamte, in het donker, 'n sprong in het duister. De onzijdige verbogen vormen zijn allemaal aanduidingen van 'n waardering: het schone, het verhevene, het dwaze (van zijn plan), zich in het onvermijdelike schikken, trouw in het grote zowel als in het kleine, het aangename met het nuttige verbinden; vergelijk: handel in het groot, in het klein. Nu begrijpen we ook waarom we nooit praten van het blauwe, het rode, het donkere, tenzij met verwijzing naar het tevoren genoemde znmw. Ook persoonsnamen komen wel zonder -e voor, en zijn dan helemaal znmw: 'n zot, dwaas, gek, liberaal, konservatief, remonstrant, protestant. De vorm zonder -e drukt de eigenschap als iets duurzaam, niet toevallig, uit, en komt daarom vooral in oudere woorden voor, terwijl de nieuwere nog de -e hebben, zoals gereformeerde. Natuurlijk vormen we alleen dan zelfstandige woorden van de bijvoeglijke als er behoefte aan bestaat, dus niet bij *vriendelik*, want we hebben *vriend*, geen *Franse* want we

hebben *Fransman*, maar we gebruiken wel *Franse*, *Engelse* voor vrouwen. Ook de bijvoeglike nmw op *-er* worden zelfstandig gebruikt: *ouderen* en *jongeren*, maar *ouders* is helemaal 'n zelfstandig woord, zoals ook blijkt uit de meervoudsuitgang *s* en het enk. *ouder* zonder *e*.

De juist besproken gevallen tonen dat er tussen buiging en afleiding al evenmin 'n scherpe grens bestaat als tussen afleiding en samenstelling. Buiten de besproken manieren van woordvorming heeft het Ndl nog andere, zij het van veel geringer betekenis. Afkorting van bestaande woorden blijft meest tot 'n kleine kring beperkt, en het langere woord blijft er bovendien meest naast bestaan; zo hebben we *moe* voor *moeder*, *zus* voor *zuster* (maar niet voor *zuster* in de zin van *verpleegster*), *jo* met de klinker van *dok* of van *rook* naast *jonge*, ook de afkorting *joch* en *jochie*. De afkortingen zijn meest aanspreekwoorden, zoals alle genoemde gevallen, behalve *joch* en *jochie* (dat *joch*, dat aardige *jochie*), hetgeen verklaart waarom we naast elkaar *jo* (met de klinker van *dok*) hebben en *joch*. Verder hebben we de letterwoorden als *Avro*, *Mulo*, *Owee* (*Owee*-belasting, 'n *Oweeër*), *Vara*. De letterwoorden blijven bijna steeds tot kleine

kringen beperkt; daarbuiten veroorzaakt het gebruik veel last, waartegen 'n vrouw eens kordaat optrad door haar man te vertellen dat ze die dag a-a zouden krijgen, hetgeen, uitgelegd zijnde, bleek aardappelen met andijvie te betekenen. Maar haast ieder kent de bovengenoemde letterwoorden, en even algemeen is HBS, het reeds lang gebruikelijke ambtenaar B-B in Indië, de SDAP en het daarvan afgeleide SDAP-er, op het ogenblik ook de NSB; verder zullen de meeste lezers wel weten dat tbc tuberculose betekent, al wordt het voornamelijk door verpleegsters gebruikt.

Soms lijken woorden van verwante betekenis zo sterk op elkaar dat we geneigd zouden zijn ze als samenhangend te beschouwen; dat geldt b.v. van sluiten, slot, sleutel; buigen, beugel, boog; tuig en teugel; inbreken en inbraak, afspreken en afspraak, afbreken en afbraak. De mensen die niet over hun taal nadenken, maar die alleen vrij gebruiken, denken in de meeste van deze gevallen niet aan enige samenhang, behalve in de laatstgenoemde gevallen; en de reden daarvan is duidelijk: er bestaan een reeks woordgroepen van het type breken, braak, en dat versterkt het gevoel van samenhang. De vraag of woorden met dezelfde medeklinkers maar afwijkende klinkers, en

met verwante betekenis, als samenhangend gevoeld worden, is niet in het algemeen te beantwoorden, en zal ook niet bij alle personen gelijk zijn. In de meeste gevallen denken wij aan geen samenhang, al is die voor iemand wanneer hij de woorden *bekijkt*, ook volkomen duidelijk, en nieuwe woorden van deze soort zullen dus zo goed als nooit bij iemand opkomen. Het is voldoende als men maar inziet dat in de taal, zoals in de natuur, alles samenhangt. Deze overweging zal iemand huiverig maken willekeurig iets aan 'n taal te veranderen: men kan er vrijwel zeker van zijn dat men sommige dingen over het hoofd ziet, en daardoor de taal verknoeit, terwijl er niet de minste reden is te verwachten dat 'n willekeurige taalverandering ooit enig nut zal hebben: als de verandering nodig was, zouden de sprekers van de taal die zonder er bewust over te denken, wel maken. Soms bewaart men in de spelling 'n verschil dat vroeger bestond, en dat is vaak zonder bezwaar; zo schrijven wij in het meervoud van znmw altijd *-en*, zoals in bomen, handen, ofschoon de meesten daar op het eind *-e* zeggen. Nut heeft het wel niet, en het schrijven van bome en hande zou volkomen natuurlijk en prakties zijn, en onze taal meer toegankelijk maken voor Afrikaners, die nu door de

spellinggewoonten worden afgeschrikt, vooral wanneer iemand de oude spelling schrijft. Zo schreef 'n Afrikaanse beoordelaar van mijn boekje over het Nederlands voor Engelsen eens: 'En zo zal de lezer op bijna elke bladzijde iets vinden dat hem doet opmerken, dat het moderne Ndl iets heel anders is *dan het ons door onze Zuidafrikaanse taalkundes werd geleerd.*' Er is geen twijfel of de positie van onze taal zou in Zuid-Afrika heel wat gunstiger geweest zijn en ook nu zijn, als men niet met de koppigheid van de onkunde vastgehouden had aan de ten slotte toch onhoudbaar gebleken oude taalbegrippen. En voor Indië geldt hetzelfde; de strijd van de te Winkelaars op taal- en spellinggebied is 'n strijd tegen de belangen van onze taal en van onze kultuur.

Soms leidt het vasthouden aan de oude spelling tot grote moeilijkheden. Vroeger wist men of men *lijden* zou schrijven dan wel *leiden*: het eerste woord sprak men met de *ie* van *vier*! Maar sedert de klank in alle woorden met *ij* gelijk geworden is aan de *ei*, is de schrijfwijze met *ij* een last, soms een onoverkomelijke hindernis voor het 'korrekte' schrijven. Een goed voorbeeld levert het paar *lijden* en *leiden*, om van *Leiden* niet te spreken. Wij weten allemaal wel van lijden aan een kwaal, en iemand

om de tuin leiden; dat is wel te leren, al is het dan nutteloos. Ook de spelling overlijden kennen we wel door het gebruik, al weten de meeste lezers niet waarom het zo moet, maar waarom we schrijven van het *verlijden* van 'n akte vóór (d.i. ten overstaan van) 'n notaris weet geen van mijn lezers, behalve 'n taalkundige lezer, en die telt hier niet mee. Men denkt soms dat het toch wel goed is onderscheid te maken tussen *leider* en *lijder*, al is het verschil in betekenis ook vaak genoeg gering en van alleentheoretiese waarde, maar als we overwegen dat woorden met eenzelfde spelling ook grote betekenisverschillen tonen, zien we dat het spellingverschil overbodig is. *Sturen* kan slaan op een postpakket, maar ook op een schip, maar wat doet dat er toe? Geen mens die het nodig vindt deze betekenissen door verschil van spelling aan te duiden.

Uit het bovenstaande is de lezer gebleken dat de woordvoorraad van onze taal een samenhangend geheel is, dat de woorden met elkaar samenhangen door hun vorm, en dat des te sterker als ze bovendien samenhangen in hun betekenis. Natuurlijk kunnen woorden ook samenhangen door hun vorm alleen, of door hun betekenis alleen. Zo hangen de namen van kleuren met elkaar samen, de namen

van de werktuigen van de timmerman, van elk vak van praktijk of wetenschap. Totnutoe hebben we telkens gesproken over woorden en hun betekenis; maar wij weten dat veel woorden helemaal geen betekenis hebben, b.v. *en* in Klaas en Piet, of *de* in de man, of *te* in ik denk morgen te gaan. Zulke woorden zonder zin heeft iedere taal, en ze behoren tot de belangrijkste voor de zinsbouw van 'n taal; daarover zal in de volgende hoofdstukken gehandeld worden, voornamelijk in het zevende.

IV. Onze zinnen.

Bij de bespreking van onze woorden is reeds de opmerking gemaakt dat wij ons 'n woord meest denken als deel van 'n volledige situatie; wie het woord *huis* hoort, kan daarbij denken aan: hij gaat naar huis, hij wil z'n huis verkopen, hij komt daar veel aan huis, om niet te spreken van het huis Kann ('n bankiershuis), en wie het woord pen hoort, kan daarbij denken aan stalen pennen (Meester, mag ik 'n nieuwe pen hebben?) of aan de pen met penhouder (Ik heb m'n pen niet bij me, leen me even de jouwe), maar in andere omstandigheden kan het de pen van de vleugel van 'n vogel of van een of ander werktuig zijn, en ook hier kan men iets van heel andere aard erbij

noemen: iemand de pen op de neus zetten. Het is overbodig meer voorbeelden te geven om te laten zien dat woordstudie alleen mogelijk is als men de woorden in 'n werkelijk verband bekijkt, niet alleen maar in in elkaar geflanste zogenaamde zinnetjes: als alle taalleraren dat begrepen, zou aan onze kinderen heel wat nutteloze, feitelijk schadelijke, inspanning met het verfoeilijke woordjesleren, en heel wat verveling bij het overhoren ervan bespaard worden.

Wie dus over taal iets wezenliks wil leren, moet naast de woorden ook de zinnen 'bekijken'; eerst daar krijgen de woorden hun betekenis. Er is door de geleerden veel geredeneerd over de vraag wat presies 'n zin is, en niemand heeft daarmee veel sukses gehad, tenzij hoogstens tijdelijk; wij kunnen het ons hier gemakkelijker maken, en zeggen dat iedereen wel weet wat het woord zin betekent, en ook wel wat onzin is! Het is ook niet moeilijk om in te zien dat zinnen mededelend, vragend, uitroepend, gebiedend kunnen zijn; de lezer zou voorbeelden licht beledigend achten, want dat begrijpt iedereen. Ja, dat is zo, mits men maar niet vragen stelt over moeilijke gevallen; zo zal ieder lezer instemmen als de zin *Je hebt het dus goed begrepen* mededelend wordt ge-

noemd, en *Heb je dat dus goed begrepen?* vragend, en *Begrijp nou toch dat het zo niet door kan gaan*, gebiedend, en *Wat was het toen 'n barre winter* 'n uitroepzin. Vragen we naar het verschil van vorm tussen deze zinnen, dan merken we het verschil op in de volgorde van de woorden, maar ook het verschil in toon. Feitelijk helpt de volgorde van de woorden opzichzelf niet veel, want als we de eerste zin *Je hebt dat dus goed begrepen* spreken met rijzende toon dan is het geen mededeling, ofschoon toch ook geen eigelijke vraag, tenminste geen vraag die gelijkstaat met 'n verzoek om iets mee te delen, wel 'n uitnodiging om instemming te betuigen met de mening van de spreker. Een zin kan beginnen met de 'gebiedende wijs' van 'n werkwoord, en toch geen gebod uitdrukken: Pak hem flink aan, en je zal zien dat hij het goedvindt. Als men hier let op de toon, zal men merken dat de toon rijst vóór het gedeelte na de komma, en dan weer daalt; dat is net als in 'n samengestelde zin waarin de bijzin vooropgaat: Als je hem flink aanpakt, zal je zien dat hij het goedvindt. In beide zinnen is de rijzing in de toon het gevolg ervan dat de spreker in 'n zekere spanning verkeert, die gevolgd wordt door de ontspanning in het volgende zinsgedeelte; nu begrijpen we ook

dat de toon rijst in vraagzinnen, daalt in mededelende zinnen. In de twee hier besproken zinnen is er sprake van 'n raadgeving om iets te doen; het zinstype kan ook omgekeerd de raad geven om iets niet te doen. Zo is alle idee van bevel uitgesloten in deze zin: Geef ze 'n vinger, en ze nemen de hele hand. Er is geen plaats in dit boek voor de behandeling van onze leestekens, daarom wijs ik er terloops op dat de komma hier nuttige dienst doet (om toon zowel als pauze aan te geven), en dat de regel van verwaande taalregelaars om geen komma te zetten vóór het woordje *en* 'n domme regel is, zoals trouwens alle regels, want 'n verstandig mens heeft geen enkele regel nodig om z'n taal te gebruiken, en onverstandige mensen doen het veiligst als ze zwijgen: dan brengen ze het misschien nog verder dan de verstandigen.

Uit de weinige voorbeelden die gegeven zijn blijkt wel dat de verdeling van de zinnen naar hun betekenis niet zo makkelijk is als het lijkt; wie de zaak verder bekijkt, leert gauw dat de hele verdeling onmogelijk is, al kan de oppervlakkige indeling die we gegeven hebben, ons van nut zijn. Zo kunnen we konstateren dat in mededelende zinnen de persoonsvorm bijna steeds het tweede lid van de zin is; dat blijft

zo, onverschillig wat het eerste lid is, Eén zin als voorbeeld is voldoende: Ik *heb* je broer gister niet gezien, Je broer *heb* ik gister niet gezien, Gister *heb* ik je broer niet gezien, Gezien *heb* ik je broer niet, wel van hem gehoord; en als we *jouw* zeggen in plaats van *je*, kan ook nog dit zinnetje: Jouw broer *heb* ik niet gezien. De verschillen tussen al deze zinnen bemerkt elk lezer, zodra hij ze goed hoort, maar hij zou er niet op kunnen letten dat *ik* in alle zinnen onmiddellijk bij *heb* aansluit, onverschillig of het ervoor staat of erachter: het onderwerp hangt in het Ndl, wat z'n plaats betreft, af van de persoonsvorm. Wij vinden dat 'natuurlijk', en onnatuurlijk is het in elk geval niet, maar men zou zich heel erg vergissen als men dacht dat andere talen hetzelfde doen: dat is helemaal niet het geval, nog afgezien van de omstandigheid dat in tal van talen het onderwerp als apart woord in 'n zin als deze helemaal niet voorkomt! Vraagt men waarom telkens 'n ander woord vooropgaat, dan zal de lezer zeggen: omdat het daarop aankomt; dat is hier juist, maar men moet niet haastig konkluderen dat het dus altijd zo is. Daartoe is het voldoende het volgende paar zinnen te bekijken: Je hebt je schoenveters niet vastgemaakt. - Dat weet ik wel. Hier is *dat* in het

tweede zinnetje helemaal niet sterkbeklemd, en er valt ook in de betekenis geen nadruk op; integendeel, het staat er alleen om de zin met de vorige te verbinden, en dat kàn alleen als het de zin opent. Het voorwerp zonder klemtoon komt alleen vóór de persoonsvorm als het 'n aanwijzend voornaamwoord is, of 'n zelfst. nmw met zo'n vnmw; zo zou men het niet kunnen doen met 'n zelfstandig naamwoord met 'n lidwoord, als in de zinnen (er moeten natuurlijk altijd twee zinnen zijn): Ik zal Willems vragen. - Die man ken ik niet. Men zou niet kunnen zeggen: De man ken ik niet, tenzij met zware klem, als men zeggen wou: Z'n vrouw wel. Ook kan men, in plaats van *Ik weet het niet*, niet 'n zin gebruiken met *het* voorop. Men ziet wel dat de behandeling van de woordorde allesbehalve eenvoudig is; wij kunnen er niet aan denken meer te doen dan de lezer door deze enkele voorbeelden te laten zien hoe gekompliceerd de taal ook hier is. Over de toon kunnen we hier evenmin handelen, dat is waarschijnlijk nog heel wat ingewikkelder, maar er is totnutoe door taalkundigen weinig werk van gemaakt, allerminst voor het Nederlands, al moet gezegd worden dat er in de laatste jaren altans door enkelen werk van waarde is gedaan.

Behalve de volgorde van de woorden in 'n zin en de variaties van toon is er nog iets dat de woorden eerst tot 'n zin maakt: de variaties van klem. De lezer zal geen aanwijzing behoeven om in te zien, te horen is juist misschien, dat de woorden in de gesproken zinnen met sterk verschillende graden van kracht worden gezegd. Sommige woorden worden met zo verschillende klem gesproken dat we het wenselijk vinden dat in het schrift aan te geven; zo schrijft men in plaats van *het* en *een* vaak 't en 'n, niet alleen in proza maar ook, en vooral, in poëzie. Zo Van Looy, die hier geciteerd wordt omdat hij toch de antikwariese spelling van De Vries en te Winkel gehoorzaam volgt:

't Prik als champagne,
 't Biggelblauwt, tintelt oranje,
 't Bengelt in traantjes en vloeit
 Licht langs den pegel...
 Onder den regel
 'n Drop als een vlammetje gloeit.

Ook de bezittelijke voornaamwoorden worden zo aangeduid; als men van de mens sprekende, zou zeggen: *de mens en zijn taal*, zou men in werkelijkheid *z'n* zeggen, en het is niet kwaad dat zo te schrijven, al kan het ook anders. Maar als men van de taal sprekende, zou zeggen: *z'n karakter of z'n woordvoorraad*,

zou de uitspraak *zijn* met de *ei* dwaas klinken, want de vorm met *ei* zeggen we van personen alleen; natuurlijk kunnen we van taal sprekende ook zeggen: *het karakter ervan*, maar dan denken we aan taal als minder individueel dan wanneer we *z'n* gebruiken. We zien dus dat *zijn* en *z'n* en *ervan* alle drie nodig zijn om onze gedachten zo volledig mogelijk en zo nauwkeurig mogelijk uit te drukken; overdaad is in taal steeds schijn. Over de functie van de klem in de bouw van onze zinnen kunnen we hier verder niet handelen, de lezer ziet trouwens voldoende in dat de klem even belangrijk is als de volgorde en de toon.

Wanneer wij het geheel van 'n zin nagaan, vinden we in heel veel gevallen dat de zin in twee hoofddelen uiteenvalt, die wij onderwerp en gezegde noemen. Het leidende deel van het gezegde is in veel gevallen de persoonsvorm van 'n werkwoord, d.i. 'n vorm waarvan we kunnen zeggen of hij hoort bij 'n onderwerp *ik* (eerste persoon), *jij* (tweede persoon), of *hij* (derde persoon). Bij *hebben* en *zijn* heeft het Ndl voor de tegenwoordige tijd drie onderscheiden vormen: *heb, hebt* en *heeft; ben, bent, is*; bij de andere werkwoorden zijn er meest twee, zoals in *loop* en *loopt*. Het onderwerp drukt vaak datgene uit waar het gezegde iets

van zegt of vraagt, maar dat gaat niet altijd op, b.v. in *Het regent*, waar het onderwerp helemaal niets betekent, maar alleen dient om de zin in bouw gelijk te maken aan de meerderheid van de zinnen, zodat we hebben *Het regent* en *Regent het?*; het zinledige woordje is dus niet nutteloos. Er zijn heel wat meer zinledige woorden in onze zinnen, en ze zijn vaak beslissend voor de betekenis van het geheel: *Je weet het wel, denk maar even na; Hij weet het wel maar hij wil het niet zeggen; Je hebt het wèl gedaan, ontken het maar niet langer*. Men ziet dat de klemtoon in het laatste geval zo belangrijk is dat we het door 'n teken aangeven; het gebruik van zulke op zichzelf zinledige woorden geeft menige zin de nuancering die echte taal vereist, en die we bij de studie van 'n vreemde taal zo moeilijk benaderen, nooit volkomen bereiken.

Wanneer we het gezegde van 'n zin nader beschouwen, kunnen we vaak wel zeggen wat de woorden waaruit het bestaat met elkaar te maken hebben, in wat voor verband ze met elkaar staan wat hun betekenis betreft. De lezer heeft dat op school geleerd onder de naam zinsontleding; het kàn ertoe bijdragen dat we de bouw van onze zinnen beter begrijpen, en beter inzien hoe ingewikkeld alles in de

taal is, zodat we leren dat we met regels van taalgebruik nooit anders dan stumperachtig Nederlands zouden schrijven. De volgorde van de delen van het gezegde is ook in elke taal merkwaardig, en verschilt in het Ndl heel veel van de woordorde in het Frans en het Engels. Zo zeggen we: *Ik heb m'n broer in geen drie weken gezien*; hier horen *heb* en *gezien* bij elkaar naar de betekenis, en ze staan ver van elkaar af. Dat is onlogies, zoals wel eens is opgemerkt, en dat is niet te ontkennen, maar als men meent dat daarmee iets afkeurends is gezegd, vergist men zich: de regeling is volmaakt redelijk, want wat tussen *heb* en *gezien* staat, hoort bij de groep *heb gezien*, en wordt er dus heel prakties door ingesloten. De ontkenning wordt hier uitgedrukt door *geen*, dat naar de vorm bij *drie weken* hoort, maar feitelijk bij *gezien*. Wij kunnen de ontkenning ook bij *gezien* zetten: Ik heb mijn broer in drie weken niet gezien, wat niet zo goed Ndl is, al kan het ermee door. Dat *niet* bij *gezien* staat, is wel logies, maar kan hoogst onprakties zijn, b.v. in deze zin: De poging is mij in weerwil van alles wat ik ervoor opgeofferd heb, en al de ontberingen die ik er mij voor getroost heb, niet gelukt. Hier duurt het veel te lang vóór we weten dat de zin ontkenkend is, en zou het

beter zijn met minder logika en meer praktische zin te zeggen: *De poging is mij niet gelukt*, enz.; feitelijk is de logika hier ook niet slechter af, maar de ervaring leert dat logika in taal van geringe, altans ondergeschikte betekenis is, net als in het leven. De verdeling van de zin in 'n onderwerp en 'n gezegde, hoe praktisch en redelijk ook, gaat niet altijd glad van stapel; als men zegt: Ik heb het zelf gezien, hoort *zelf* bij het gezegde, maar het woord heeft feitelijk alleen te maken met het onderwerp *ik*.

Wij hebben boven reeds gesproken van samengestelde zinnen; de bepaling van wat zo heten mag of moet, is natuurlijk weer 'n moeilijkheid, maar in de praktijk van de taalstudie komt men vrij ver als men zegt, dat men 'n zin samengesteld noemt 'als er 'n stuk in zit met eigen onderwerp en gezegde': Ik zei dat hij gelijk had, waar *hij* en *gelijk had* respectief onderwerp en gezegde zijn, terwijl ze samen deel uitmaken van de hele zin. In samengestelde zinnen hebben we vaak het voegwoord *dat*, omdat het aanduidt dat de woorden die volgen behoren bij de hele zin, en wel in 'n positie van ondergeschiktheid, zonder dat de aard van die verhouding nader aangeduid wordt, want *dat* betekent niets. Wij hebben ook wel zinnen zonder voegwoord; zo kunnen we in

plaats van *Ik geloof dat je er wel komen zal* ook zeggen *Ik geloof je komt er wel*. Maar in plaats van *Ik geloof niet dat je er komen zal*, kunnen we geen zin zonder *dat* gebruiken: ook hier weer het verschijnsel van ingewikkeldheid, waar de lezer nu al mee gemeenzaam geworden is. We kunnen er niet aan denken de kwestie hier te bespreken, ofschoon dat niet betekent dat de schrijver of iemand anders alles volledig verklaren kan: de studie van het Levende Nederlands is feitelijk nog in z'n begin, daar men totnogtoe meest z'n aandacht heeft gekoncentreerd op de geschiedenis van onze taal. Soms zijn zinnen in vorm gelijk aan de samengestelde, maar verschillen ze van het gewone type doordat de bijzin met *dat* feitelijk de hoofdzaak vermeldt, en wat vooropgaat deel van de 'bijzin' is, dus het omgekeerde van wat in samengestelde zinnen meest voorkomt. Zulke zinnen zijn de volgende: Een plezier dat we gehad hebben; Lastig dat hij is (heel iets anders dan: Lastig dat hij niet komen kan); Gek dat hij gedaan heeft (heel anders in toon en betekenis dan: Gek dat hij dat gedaan heeft); Dwaas dat ik geweest ben.

Behalve *dat* komt ook *hoe* in bijzinnen voor: Zij vertelde hoe zij in de stad bij haar mans verwanten te gast was,...(Aart van der

Leeuw); ook deze zin van Couperus: Hij hoorde aan hoe zij de meid een coupé liet bestellen. Er is vaak gezegd dat hier *hoe* misplaatst was, want het gaat hier niet om het hoe van het gebeuren of handelen; het is karakteristiek voor de taalliefhebbers om in hun onkunde te veroordelen wat ze niet begrijpen, zoals hier gebeurt. Immers, als *hoe* alleen kan betekenen 'de manier waarop', dan spreekt het vanzelf dat de aangehaalde zinnen foutief zijn. Maar de zonder schijn van bewijs vooropgestelde premis heeft geen redelijke grond, zoals de beschouwing van de zinnen leert: men kan daar ook wel *dat* gebruiken, maar het beduidt iets anders! Het is duidelijk dat *hoe* de aandacht vestigt op het hele verloop van de handeling of gebeurtenis, terwijl *dat* die eenvoudig als feit vermeldt. De taalbeoordelaars maken hier dus de taal weer armer, maar verstandige schrijvers nemen geen nota van hun gebazel.

In het voorafgaande hebben wij de zinnen voorgesteld als verbinding van op zichzelf staande woorden; in werkelijkheid is het niet zo eenvoudig: de woorden voegen zich in de zin tot groepen samen, en de ontleding van de zin is onbevredigend zolang men geen rekening houdt met de woordgroepen. Tot op zekere hoogte is dat ook vroeger

steeds gedaan; als het onderwerp *mijn vader* is, spreekt het vanzelf dat we die twee woorden als één geheel beschouwen. Maar de meer systematische studie van de woordgroepen heeft onze aandacht gevestigd op allerlei dat tevoren niet in dat verband was beschouwd, al had men het natuurlijk wel opgemerkt: in zekere zin geldt immers ook van de wetenschap dat er niets nieuws is onder de zon. Wij kunnen twee soorten van woordgroepen onderscheiden: die waar één van de woorden het leidende lid is, zoals in *mijn vader*, waar *vader* het leidende lid is, en het type *vader en moeder*, waar elk lid niet meer afhankelijk is van het andere dan omgekeerd het geval is. Wat de groepen met 'n leidend lid betreft, zijn ook hier, net als in de zin, woorden opmerkenswaard die geen eigen betekenis hebben, en toch voor de groep van belang zijn; de grens tussen helemaal geen eigen betekenis en geringe eigen betekenis kunnen we ook hier niet aanwijzen, en het is ook niet nodig voor het begrijpen van de groepen. Als voorbeeld nemen we de groepen die 'n verandering van de toestand aanduiden, zoals: rijk worden, ziek worden, slager of minister worden, failliet gaan, dood gaan, stuk gaan, losraken, vastlopen, uit de mode raken, verloren raken, ver-

ward raken, het gaat goed met hem, het weer wordt beter. Men ziet dat er nog al variatie is: worden, raken, gaan, lopen, allemaal op soortgelijke manier met 'n zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord verbonden, zonder dat we dadelik inzien waarom we de ene keer *worden*, de andere *raken*, dan weer *gaan*, dan weer *lopen* gebruiken, terwijl we in de meeste gevallen geen ogenblik denken aan de mogelijkheid van de andere woorden: *los worden* in plaats van *losgaan* (b.v. van 'n schoenveter) zullen we nooit zeggen. Het meest gebruikelijke woord is *worden*; dus heeft dat de meest algemene betekenis, en moeten we de andere woorden met *worden* vergelijken. Als we *raken* zeggen, denken we aan de overgang van de ene toestand in de andere, terwijl *worden* eenvoudig aanduidt: het intreden van 'n toestand (hij wil dokter worden); zo begrijpen we *verward raken*, maar *verlegen worden*. Iets dergelijks hebben we bij *gaan*: *losgaan*, *doodgaan*; maar het verschil met *raken* is dat we bij *gaan* denken aan 'n duurzame toestand. Er zijn nog meer manieren om het intreden van 'n toestand aan te duiden, zo de groepen met *beginnen*: Ik begin te begrijpen dat we er zo niet komen. Hier drukt *beginnen* helemaal niet de aanvang van het begrijpen aan, maar integendeel dat de

spreker al 'n poos op weg is tot het betere begrip dat hij nu verworven heeft: men zou het gezegde kunnen weergeven met: Ik zie meer en meer in (duideliker en duidelijker) dat we er zo niet komen.

Een andere groep met 'n leidend lid waar wel eens discussies over gevoerd worden, is van dit type: *de drie oudste kinderen*. Mensen die van taalkunde iets gehoord hebben, zonder er het eigelijke van te begrijpen, gaan daarover redeneren, en vragen wat logies noodzakelijk is: alsof dat iets te maken had met de juistheid van taal, die immers dient om onze gedachten uit te drukken, niet om spelletjes te doen, ook niet logika-spelletjes. De eerste vraag die gesteld moet worden, is: Wat zegt men? Het antwoord is: beide, zowel *de drie oudste kinderen* als *de oudste drie kinderen*. De rijders op het logiese hobbelpaard redeneren nu dat één van beiden 'goed' moet zijn: hun eerste fout. Dan redeneren ze: *de oudste drie* is fout, want dan moeten er ook de jongste drie zijn, en de middelste drie; maar die redenering draait ook de andere groep de nek om, want als er *de drie oudste* zijn, moeten er net zo 'n aantal jongsten en 'n aantal middelsten zijn. Men krijgt dus in beide gevallen 'n onmodern gezin van zeven tot negen kinderen. De hele Bartjesmethode is

fout: men zegt beide groepen, en de taalkundige gaat na waar het aan ligt. Daartoe is het nuttig soortgelijke gevallen te bestuderen: de forsgebouwde lange man of de lange forsgebouwde man kan allebei, maar men zal opmerken dat er verschil van klemtoon is, nl. vrijwel gelijke klem op de twee bijv. nmw in de tweede groep, maar iets zwakkere klem op *lange* in de eerste groep. We begrijpen dat dadelik: in de eerste groep bepaalt *forsgebouwde* alles wat volgt (lange man), in de tweede groep staan *lange* en *forsgebouwde* onafhankelijk van elkaar bij *man*. Nu begrijpen we waarom in de groep in de laatste regel het eerste bijv. nmw niet, het tweede wèl verbogen wordt:

De heir- en straatweg naar de stad,
 Die dorp, gehucht verbindt en wat
 Noodwendigheid doet honken saâm,
 Bleek onbegaanbaar, onbekwaam
 Voor 't drukke dagelijksch verkeer;
 Jacobus van Looy.

Nu is ook duidelijk waarom we maar één volgorde hebben in: uitstekende bruine bonen, die beroerde blinde darm, de Eerste Nederlandsche (verzekeringmaatschappij), 'n klein mahoniehouten tafeltje, 'n lief klein meisje, enz. Ook is er maar één volgorde in deze groe-

pen met 'n telwoord: Verduisteringsproef. Een goed geslaagd eerste begin (Het Vaderland), en: de drie Franse dames. Soms ook als er twee telwoorden zijn: de eerste twee afleveringen heb ik ontvangen, de derde nog niet.

Zegt men dus: de drie oudste kinderen, dan voegen *oudste* en *kinderen* zich tot 'n engere ondergroep samen; men denkt dan aan de tegenstelling: de jongere kinderen. Zegt men: de oudste drie kinderen, dan is de tegenstelling: de anderen, onverschillig of het er twee of drie of meer zijn. De eerste groep zal voorkomen wanneer men denkt aan de oudsten als de leiders van de ouderloze of verwaarloosde kinderen; men zal zeggen: de oudste drie, als men de kinderen over twee of meer gezinnen verdeelt. Men zal de groepen goed gebruiken als men gehoorzaamt aan z'n natuurlijk taalgevoel, m.a.w. als men niet meer wil schijnen dan men is. Elke machinale regel is uit den boze, hier zoals overal elders; zo zou iemand kunnen denken dat men bij een znmw met twee telwoorden als in het aangehaalde geval: de eerste twee afleveringen, de regel zou kunnen opstellen, dat het rangtelwoord vooropgaat, maar de lezer ziet dadelik in dat het onjuist is als hij deze groep beschouwt: de drie eerste koningen uit het huis Capet, ofschoon het na-

tuurlijk ook wel mogelijk is te zeggen: de eerste drie koningen uit het huis Capet. Maar slechts één volgorde is aannemelijk in deze groep: de eerste duizend exemplaren zijn in drie maanden verkocht; *de duizend eerste exemplaren* zou lachwekkend zijn. De volgorde in deze groepen wordt dus niet beheerst door 'n regel, maar door de gedachten die wij vormen en willen uitdrukken, en zo is het overal; van schoolmeesters, ongeleerd, zeergeleerd, of hooggeleerd, is voor ons taalgebruik geen nuttige dienst te verwachten. Wij weten zonder hun hulp wel dat en waarom we zeggen: *de eerste paar dagen waren* regenachtig, maar daarna hebben we mooi weer gehad; *'n paar mooie dagen*; 'n stel zilveren kandelaars, maar 'n fijn stel inbrekers.

Het zou interessant zijn de verhouding te bespreken van woordgroepen van het besproken type (dus met 'n leidend lid) en de samenstellingen: het ambt van burgemeester, het burgemeestersambt; wij zeggen *het ambt van burgemeester* wanneer wij het op zichzelf beschouwen, maar *het burgemeestersambt* wanneer we het vergelijken met andere ambten. In heel wat gevallen is de onderscheiding van geen gewicht, en op grond daarvan is men geneigd te zeggen dat de twee uitdrukkingen 'hetzelfde'

betekenen, maar dat is onjuist, zoals men spoedig zal inzien. Soortgelijk verschil bestaat er tussen *de raad van de stad* en *de stedelijke raad*: het laatste doet ons denken aan meerdere steden en aan andere raden of soorten van raden, dus aan een speciale groep, terwijl *de raad van de stad* het idee geeft van 'n bepaalde stad. Naar het voorbeeld van *stedelijke raad* wordt wel eens geschreven *hoofdstedelijke raad*, en dat lijkt volkomen parallel, maar ons taalgevoel zegt ons dat het anders is, dat het woord onecht is; de reden is nu ook duidelijk: er zijn in ons land wel stedelijke raden, zoals er provinciale raden denkbaar zijn (in plaats van de overgeleverde naam *Provinciale Staten*), maar meer dan één hoofdstad is te dol¹⁾. In de tijd van de Republiek hadden wij *stadsge-*

- 1) Wij Nederlanders moeten hier echter voorzichtig zijn, want naast de zogenaamde hoofdstad Amsterdam hebben we de hofstad 's Gravenhage, d.i. de zetel van de Regering, dus wat men in andere landen als hoofdstad beschouwt. De onderscheiding van hoofdstad en hofstad is in andere talen natuurlijk niet met korresponderende woorden weer te geven, en de schrijver van 'n Engels boek over ons land had volkomen recht toen hij den Haag 'the capital of Holland' noemde, trots het protest van 'n Nederlands historicus, die niet voldoende Engels kende om de juistheid van de uitdrukking in te zien.

vangenissen, maar bij ons tegenwoordige centrale bestuur van de rechtspraak zouden we eerder spreken van *stedelijke gevangenissen*, ofschoon ook dat nu wel overbodig geworden is. Zo zeggen wij lichaamstoestand en ook lichamelijke toestand, waartussen de lezer zelf het verschil wel zal inzien, maar we zeggen alleen: lichaamslengte, niet: lichamelike lengte! Een andere groep die oppervlakkig gezien gelijk staat met de verbinding van 'n zelfstandig naamwoord en 'n bijv. nmw is: die schurk van 'n vent naast die schurkachtige vent, 'n schat van 'n jurk naast 'n schattige jurk. Maar ieder lezer zal toegeven dat de eerste groep (met van) 'n sterker gevoel uitdrukt, al merkt de lezer misschien niet dadelik dat het daaraan ligt, dat in de groep met van ('n schat van 'n kind) het kind meer individueel gedacht wordt dan in de groep: 'n schattig kind, waar het kind als het ware in 'n klasse wordt ingedeeld, nl. die van de schattige kinderen. Wij begrijpen nu ook waarom de groep *schat van 'n kind* in hoofdzaak in het enkelvoud gebruikt wordt, terwijl *schattige kinderen* even veel voorkomt als *'n schattig kind*. Maar het aangegeven verschil tussen de twee groepen blijft ook in het meervoud bestaan: *schatten van kinderen* is meer individueel gedacht, zodat we eerder

denken aan de kinderen elk apart, terwijl daar in *schattige kinderen* natuurlijk geen sprake van is. Wij zijn op deze twee soorten van groepen iets nader ingegaan om de lezer te overtuigen hoe fijn ons taalbestel is, hoe onmogelijk het is 'n taal ook maar volledig te beschrijven, laat staan te verklaren; de beschouwing zal de lezer ook leren inzien dat taalliefhebbers die menen regels, d.w.z. voorschriften van taalgebruik, te kunnen opstellen, alleen daardoor al bewijzen dat ze van het wezen van taal geen begrip hebben. Het prakties gebruik in zaken als deze, en in talloze andere, moet worden beslist door ons taalgevoel, dat geleidelik groeit door de omgang met onze taalgenoten, al is het bij de een sterker dan bij de ander, zoals immers ook met alle andere menselijke eigenschappen het geval is.

Over de groepen waarin elk lid evenveel zelfstandigheid heeft (vader en moeder) is ook heel wat te vertellen, en heel wat op te merken dat we niet presies begrijpen, maar enkele voorbeelden moeten volstaan. Dat we *vader en moeder* zeggen, niet in omgekeerde volgorde, ook al is dat in menig huisgezin de rangorde in de praktijk, begrijpen we wel: volgens de wet is de man het hoofd van het gezin. Dat systeem wordt ook gevolgd in de

groep *broeders en zusters* door de dominee, en de groep *broers en zusters* in het gezin. Wij hebben heel veel groepen met vaste volgorde, ook waar de betekenis het niet vereist, zoals in: water en vuurnering, in angst en vreze, in hart en nieren, met hart en ziel, zonder slot of zin, gezond en wel, en talloze andere. Soms herhalen we hetzelfde lid van de groep: door en door, meer en meer, ook met komparatieven: *doller en doller*. De lezer zal wel willen geloven dat het niet moeilijk zou vallen over de woordgroepen zo goed als over de zinnen tal van bijzonderheden aan te wijzen die wij gewoonlijk zonder er op te letten voorbijgaan, maar die voor de bouw van de zin van beslissend gewicht zijn.

V. Dienst van de woorden in de zin:**A. *Werkwoorden en Zelfstandige Naamwoorden.***

In het tweede en derde hoofdstuk is gehandeld over de vorm en betekenis van de woorden, in het vorige hebben we de zinnen besproken; het is nu de tijd om na te gaan wat de dienst is die de woorden in de zin verrichten. Veel woorden verrichten eenzelfde dienst, en moeten dus samen behandeld worden, het spreekt ook vanzelf dat de vraag die we nu aan de orde gesteld hebben alleen dan te beantwoorden is, als we de woorden in grote groepen kunnen ordenen, en van die groepen dan trachten te bepalen wat hun dienst in de zin is.

De rangschikking van de woorden heeft de taalkundigen van het begin af aan grote moeilijkheden bezorgd; dat geldt al van de eerste vraag die we moeten beantwoorden: naar welk kenteken we de woorden zullen indelen? Het ligt voor de hand dat men allereerst denkt aan de dienst van de woorden in de zin, want dat is de eerste aanleiding om naar 'n klassifikatie van de woorden te streven. Zo zijn er woorden die in veel gevallen dienen als onderwerp van 'n zin: *Ledigheid* is des duivels oorkussen; zulke woorden noemt men zelfstandige naamwoorden, wat we afkorten tot znmw. Zo kunnen we de woorden die dienen als leidend deel van het gezegde, tot de groep der werkwoorden rekenen, dus *is* in de genoemde zin, *loopt* in: Hij loopt me te hard, *was* in: Dat was dom van je. En de woorden die 'n znmw begeleiden om er 'n eigenschap of toestand van te vermelden, zoals *goed* in 'n goed middel, noemen we bijvoeglike naamwoorden, afgekort tot bijv. nmw. Het lijkt allemaal verstandig, en bovendien eenvoudig: ongelukkig is dat laatste in elk geval slechts schijn; eenvoudig is er nu eenmaal niets in taal. Want de woorden beperken zich niet tot één dienst, zoals de gegeven zinnen al laten zien, waar *oorkussen*, dat toch als onderwerp kan voorkomen, in het ge-

zegde staat, om van *duivels* niet te spreken; en als *loopt*'n werkwoord is, moet *loop* en *lopen* in: Ik loop (Wij lopen) wel even bij hem aan, ook tot die groep behoren, maar hoe moeten we aan met de *loop* van zaken, en hoe met *lopen* in de zin: Lopen is beter voor je dan fietsen, waar *lopen* onderwerp van de zin is, net als *ledigheid* in de eerste zin. En het wordt nog lastiger als we bedenken dat lopen nog op 'n derde manier voorkomt: We zullen maar liever lopen; hier is *lopen* noch onderwerp noch leidend deel van het gezegde, noch naam van 'n eigenschap of toestand, en het is gekunsteld om *lopen* in deze zin geheel af te zonderen van *lopen* en *loop*, *loopt* in de andere zinnen. *Mogelijk* is 'n bijv. nmw in: 'n mogelijk geval, en is voor ons hetzelfde woord als er -e achter komt, als in: het mogelijke geval, maar hebben we nu ook het bijv. nmw in *al het mogelijke doen*? Of in: Het mogelijke is niet hetzelfde als het wenselijke? Men zou er aan kunnen denken ook *lopend* tot de bijv. nmw te rekenen: als 'n lopend vuur; en dan ook: Hij keek me verwijtend aan, maar hoe met de vorm -*end* in: Jij kan het niet, zei hij lachend (lachende)? We zeggen dat *met* 'n znmw tot 'n bepaling maakt, b.v. brood met kaas, en daarom voorzetsel heet, maar is *en* nu ook 'n voorzetsel in *het*

kaas- en broodvolk? De lezer zal niet weten wat te antwoorden op de vraag tot welke groep de kursieve woorden horen in deze zinnen: het is *jammer*, het glas is *stuk*, hij is niet goed *snik*; maar 'n taalkundige kan hem slechts meedelen dat hij het evenmin weet. Het is niet nodig verdere voorbeelden te geven om de lezer te overtuigen dat de indeling van de woorden naar hun dienst in de zin ons niet nader zou brengen tot de gewenste theoreties juiste en tegelijk prakties bruikbare klassifikatie.

Men heeft er aan gedacht de woorden in te delen naar hun betekenis, en dat lijkt ook redelijk: woorden als *vader*, *huis*, *stal*, *tafel* zijn kennelijk namen van zelfstandigheden; woorden als *goed*, *mogelijk* van eigenschappen; woorden als *lopen*, *praten* zijn namen van handelingen; woorden als *met* geven verhoudingen aan; woorden als *want* geven de verbinding van twee gedachten aan. Maar ook hier krijgen we moeilijkheden: in de eerste plaats de reeds in het eerste hoofdstuk besproken omstandigheid dat wat één woord schijnt, toch heel verschillende betekenissen kan hebben, ja zo goed als altijd heeft. Want *vader* van twee kinderen is iets anders dan vader van 'n weeshuis, *kleed* kan op de vloer liggen, op tafel, en

het kan gedragen worden, enz. Zelfs 'n woord als boom is niet de naam voor één bepaalde zelfstandigheid, maar voor 'n hele groep, die planten met blaren of naalden, met of zonder vruchten insluit. En de vergelijking met vreemde talen leert ons dat die groepering allerm minst vanzelf spreekt; voor ons is *groente* 'n woord dat ook niet-groene planten insluit, zoals wortels en soortgelijke, maar het Engelse *vegetables* sluit ook aardappelen in, wat wij bij *groenten* niet doen. Dat is makkelijk te verklaren, maar 'n lezer die de Engelse keuken kent, heeft hier ongetwijfeld geen uitleg nodig, en in elk geval blijkt dat woorden die soortgelijke begrippen aanduiden toch ook weer tot verschillende groepen zouden behoren. Daarmee zijn we er nog niet: het is toch bezwaarlijk woorden als *tafel* te scheiden van woorden als *berekening*, want beide worden in de zin op soortgelijke manier gebruikt, beide krijgen het lidwoord, beide vormen 'n meervoud met de uitgang *-s* of *-e(n)*. En *vorig* in *de vorige week* mag geen eigenschap of toestand aanduiden, het woord doet toch dezelfde dienst als de bijv. nmw. *Handeling* is toch wel zeker van dezelfde betekenis als *handele(n)*, maar in de zin hebben ze verschillende functies, en de vorm op *-ing*, resp. *-e(n)* dient er

juist voor om dat aan te geven: het gaat niet aan die feiten te verdonkeremanen.

Het is begrijpelijk dat men geprobeerd heeft de vormverschillen tussen de woorden tot grondslag van de indeling te maken; daar heeft men houvast aan, vooral in talen waar veel zulke verschillen bestaan. Het Ndl heeft betrekkelijk weinig van zulke verschillen, d.w.z. er zijn heel wat talen die er meer en veel meer hebben, maar er zijn er ook die er minder hebben of helemaal geen. Wij hebben altans drie groepen van woorden die we aan hun vorm min of meer zeker kunnen onderscheiden: de znmw die de uitgang *-e(n)* of *-s* kunnen hebben om het meervoud uit te drukken, de bijv. nmw die alleen maar de uitgang *-e* krijgen, die niet het getal uitdrukt, misschien helemaal niets uitdrukt, en de werkwoorden die 'n groter getal uitgangen hebben dan de andere: *lope(n)*, *loopt*, *lopend*, *lopende*, *te lope(n)*, *gelope(n)*, en dan de vormen voor de verleden tijd *liep* en *liepe(n)*, bij andere werkwoorden ook met 'n aparte uitgang, als in *handelde*, meervoud *handelde(n)*. De lezer die zich de uitgangen van de afgeleide woorden herinnert, zou kunnen zeggen dat we hier toch 'eigelijk' afleidingen vóór ons hebben. De opmerking is niet zo maar af te wijzen, al beginnen we met

erop te wijzen, dat de woorden die we zo even genoemd hebben van de afleidingen hierin verschillen dat de toevoeging van de uitgang niets verandert aan het karakter van het woord, terwijl dat bij de afleidingen wel het geval is. *Vader is thuis*, en *vaders verbod*, bevatten toch wel hetzelfde woord *vader*; *deur* en *deuren* zijn hetzelfde woord. Bevreemdend is het evenwel dat we zeggen *paus* en *pausen*, maar *huis* en *huizen*, *hals* en *halzen*, *wals* en *walsen*, enz. Het meervoud kan niet in alle gevallen van het enkelvoud gevormd zijn, dat is duidelijk: het heeft toch klaarblijkelijk zoveel zelfstandigheid dat het in vorm niet van het enkelvoud afhankelijk is. Die onafhankelijkheid is ook duidelijk in *rood doek* en *rooie wijn*, en ook door het verschil van klinker in *dak*, *daken*. vergeleken met *tak*, *takken*, en tal van andere gevallen die de lezer zelf wel bedenken zal, ook bij *grof* en *grove*, waar hij misschien niet op zou komen. Wij zien dat de woorden met de genoemde uitgangen wel overeenstemming tonen met de stamwoorden, maar er toch vaak niet afhankelijk van zijn, 'n zekere zelfstandigheid bezitten. Wij noemen vormen met uitgangen die het karakter van het woord niet veranderen, en tegelijk vaak samengaan met andere vormen van het stamwoord, *verbogen*

vormen van het stamwoord, in tegenstelling tot de *afgeleide* woorden.

De indeling van de woorden naar hun buigingsvormen is in het Ndl al daarom bezwaarlijk omdat verreweg de meeste woorden er helemaal geen hebben. Maar de voorbeelden hebben ook reeds getoond dat dezelfde uitgang voor verschillende diensten gebruikt wordt: de *-s* komt voor in *vaders verbod*, en *hun vaders*, de *-e(n)* komt voor in *wij lopen*, *het lopen*, *de geweerlopen*, duidt dus soms getal aan, heeft in andere woorden niets met getal te maken, nog afgezien van het feit dat de *-e(n)* zowel bij de werkwoorden als bij de znmw en bijv. nmw (*de goeden moeten met de kwaden lijden*) voorkomt.

De lezer ziet wel in dat alle indelingen, hetzij op grond van de dienst in de zin, hetzij van de betekenis van de woorden, hetzij van hun vorm, onoverkomelijke moeilijkheden meebrengen. Wij gaan hier niet verder op de zaak in, niet alleen wegens het karakter van dit boek, maar ook omdat het vrij zeker schijnt dat 'n in alle of zelfs maar in veel opzichten bevredigender indeling van de woorden dan die we van onze schooltijd kennen, niet te vinden is; nog veel minder is aan te nemen dat 'n logies-bevredigende indeling van de woorden ooit

bruikbaar zou zijn in de taalkunde: taal is geen logies-samenhangend geheel, omdat de mens geen machine is voor het 'behandelen' van logiese redeneringen.

Het kan in dit boek niet onze taak zijn 'n enigszins volledig overzicht te geven van het belangrijkste over de woordklassen in het Ndl. Daar zou een boek van verscheiden malen de omvang van dit mee gemoeid zijn; hier kunnen alleen enkele voorbeelden gegeven worden die de lezer duidelijk maken dat de structuur van onze woorden, hoe ingewikkeld ook, toch nooit willekeurig is, en dat de taal ook in dit opzicht met de allereenvoudigste middelen meer bereikt dan ooit het menselijk vernuft zou hebben kunnen tot stand brengen. We beginnen met enkele bijzonderheden omtrent de ruggegraat van onze Ndl zinnen: het werkwoord. Met deze waardebepaling van het werkwoord als de ruggegraat van onze zinnen zijn we dadelik bij de vraag beland welke vormen we tot het werkwoord moeten rekenen. Niemand twijfelt of we hebben een werkwoord in: ik *zeg* het je niet, jij *praat* onzin, hij *zei* niets, ik *heb* er genoeg van, we *hebben* er genoeg van; in al deze gevallen is het werkwoord het leidend gedeelte van het gezegde. Maar het is heel anders als we zeggen: *Praten* helpt

je niet, *betalen* is de boodschap. Hier is het woord *praten* en *betalen* meer een soort zelfst. nmw. We redden ons uit de verlegenheid door te zeggen dat de eerste groep van woorden *persoonsvormen* van het werkwoord zijn (vormen van de 1e, 2e of 3e persoon), de woorden van de tweede groep *naamwoordelijke* vormen (ze lijken op een zelfst. of een bijv. nmw). Feitelijk helpt het niet afdoende, want als we zeggen: Ik zal het eens onderzoeken, is *onderzoeken* noch 'n persoonsvorm, noch een woord met de dienst van 'n naamwoord; we zeggen, om er af te zijn, dat het 'n naamw. vorm is. d.w.z. in elk geval geen persoonsvorm.

Het onderscheid tussen ik *zeg* en jij *zegt*, wij *zeggen*, jullie *zegt*, lijkt vreemd, want die achtervoegsels *-t* en *-en* of (in Holland) *-e*, zijn volkomen overbodig; dat is zo, maar elke taal heeft uit het verleden allerlei rudimentaire overblijfselen. Naast *jullie zegt* gebruiken wij ook *jullie zeggen* of *jullie lopen me te hard*, maar die vorm op *-e(n)* gebruiken we nooit na *je*, ofschoon we *je* gebruiken zonder getalsonderscheid, dus ook tegen meerdere personen. De oorzaak is dat *jullie* en *jelui* het zelfstandig naamwoord *lui* of *lieden* bevat, dus oorspronkelijk derde persoon was. Evenzo is er naast *jullie liep* de oudere vorm *jullie liepen*.

Bij de werkwoorden drukken we dus het meervoudsbegrip uit door de uitgang *-e(n)*, maar de overbodigheid ervan wordt aangetoond door de vormen *jullie loopt* en *jullie liep*, waar het voornaamwoord het getal uitdrukt, en *je loopt, je liep*, waar het verband, de situatie, elke onzekerheid uitsluit. Ook hier zien we dat wat ons grillig of zonderling toeschijnt, in werkelijkheid volmaakt redelijk is. De lezer zal het nu niet zo vreemd vinden dat die uitgang *-t* of *-en* in het Afrikaans niet gebruikt wordt: men zegt daar in de tegenwoordige tijd steeds *loop*, dus *ik loop, jij loop, en ons loop*. In de verleden tijd is er ook verschil tussen Ndl en Afrikaans: wij maken in die tijd ook 'n getalsonderscheid tussen *liep* en *liepen*, maar die verleden tijd bestaat in het Afrikaans zelfs niet; men gebruikt daar alleen de groep van *hebben* met een deelwoord, net als wij soms doen: ik *heb* hard *gelopen*. Het bijzondere is dus dat wij het verledene van 'n handeling of gebeurtenis op twee manieren kunnen aanduiden: ik *liep* en ik *heb gelopen*. Natuurlijk is er verschil, en gebruiken we de vormen niet willekeurig, zoals de lezer al wel begrijpt. Het is echter niet zo eenvoudig om te bepalen wanneer wij het verhalende *liep* en wanneer het

verhalende *heb gelopen* gebruiken. Wij zouden zeggen: Stel je voor, ik *liep* gistermiddag in de Kalverstraat, en daar *ontmoette* ik enz.; *heb gelopen* zou onmogelijk zijn. Toch zeggen we wel: ik *heb* gistermiddag in de Kalverstraat *gelopen* van drie tot halfvier, maar toen was er niets te zien. De reden is dat *liep* de handeling als iets op zichzelf staands voorstelt, en afscheidt van het tegenwoordig ogenblik, *heb gelopen* doet dat niet, al staat er ook 'n tijd bij die de verleden tijd aanduidt. En we scheiden dat verleden tijdstip niet geheel van het heden omdat we denken aan een verband met het tegenwoordige, zoals de woorden: maar ik heb enz. aangeven. Soms is de verleden handeling in ons denken nog sterker met het tegenwoordige tijdstip verbonden: Ik heb hem vaak zien voorbijgaan, toen wij nog in de Langestraat woonden; hier is de groep met *hebben* niet verhalend, maar konstaterend. En helemaal tegenwoordig is het als we zeggen: Het heeft de hele dag al geregend, en het houdt maar niet op; hier is *regende* uitgesloten. De groep met *hebben* kan zelfs in duidelijk verband staan met de toekomst, als in: *We hebben hier nu tien jaar gewoond*; maar hier is het ook nog mogelijk te zeggen: *We wonen hier nu tien jaar*; soortgelijk is dit paar zinnen: Deze onzeker-

heid heeft al verscheiden eeuwen bestaan, en: Deze onzekerheid bestaat al verscheiden eeuwen. De twee laatste zin-paren zijn natuurlijk ook weer niet hetzelfde: de eerste, met *hebben*, ziet meer terug dan de tweede met de tegenwoordige tijd van het werkwoord. De lezer ziet hoe ingewikkeld het is, en toch vinden we het vanzelfsprekend dat ieder Nederlander, ook al is hij niet biezonder slim, de vormen juist gebruikt. Men begrijpt dat het alleen kan omdat we van jongs af aan nooit iets anders doen dan ons oefenen in onze eigen taal; geen vreemde taal kan later ooit meer die plaats innemen, want ons denken is steeds met onze taal verbonden. De onderscheidingen die wij in het Nederlands maken bij de aanduidingen van de tijden maakt een andere taal natuurlijk zelden of nooit op presies dezelfde manier: vandaar de misère voor schoolkinderen die vreemde talen leren, er altans in onderwezen worden.

Men zegt gewoonlik dat de onbepaalde wijs met *zullen*, als in *hij zal het eens onderzoeken* de toekomstige tijd is van *onderzoeken*: als het waar was, zou het niet gemakkelijk vallen te zeggen waarom geen mens die groep met *zullen* zou gebruiken als hij wil zeggen: De zon komt morgen om 6,20 op. - Morgen word ik

vijftig jaar. - 'Kom terug, Marie, je haar zit zo slordig; je kan zo niet naar school gaan.' 'Nee, moeder, dan kom ik zeker te laat.' Maar het gebruik van *zullen* wordt begrijpelijk, als we bedenken, dat *zullen* 'n verwachting aanduidt; en in de eerste persoon ook wel 'n voornemen: Ik zal het eens onderzoeken. Misschien zegt iemand: maar een voornemen wordt uitgedrukt door: Dat wil ik eens onderzoeken. Ja, maar met *zal* is het voornemen een belofte aan een ander, en dat drukt *willen* niet uit, dat is 'n zuiver persoonlijk voornemen.

Men noemt vormen als *ik deed*, *ik wilde* of *ik wou*, enz. verleden tijden; het is misschien prakties, maar ze hebben vaak genoeg niets met tijd te maken. We zeggen: *Ik dee het niet als ik jou was*; hier dient *dee* alleen om aan te geven dat het geval denkbeeldig is, en *was* doet dezelfde dienst. Men kan ook zeggen: Ik zou het niet doen als ik jou was, maar dat is duidelijker raadgevend, tevens 'n ietsje gemoeliker, en zo maken we wel degelijk onderscheid tussen: Wou je me helpen? en Zou je me willen helpen? En in plaats van: Ik zou het wel kunnen, maar ik wil niet, zegt men in de beschaafde omgangstaal niet: Ik kon het wel, maar ik wil niet. Het lijkt alsof het gebruik van *wilde* of *wou* onverschillig is, maar het is niet

zoals het lijkt; wij kunnen zeggen: Ik vroeg hem mee te gaan, maar hij wou niet, of: hij wilde niet; maar als we vriendelijk een kind vragen: Wat wou je, ventje?, kunnen we niet zeggen: Wat wilde je, ventje? We kunnen zeggen: Ik ben maar gauw op 'n andere rij gaan zitten, want ik wou niet graag naast die Jansen komen te zitten, maar ook wel: Ik wilde. Daarentegen: Ik wou je wel eens vragen, of je er al eens over gedacht hebt; hier gaat *wilde* niet.

Wij kennen de *sprekende* film, en zijn wel geneigd hetzelfde woord te herkennen in: Hij lijkt *sprekend* op z'n moeder, maar in de laatste zin heeft *sprekend* weinig weg van 'n werkwoord. We hebben 'n onbepaalde wijs in: Ik kan het je niet *zeggen*, maar we weten niet waarom er *te vóór* moet in deze zin: Hij probeerde het *te zeggen*. Nog vreemder lijkt het dat we zeggen: Ik durf niet zeggen dat het onjuist is, maar steeds: Als je *dúrf* te klikken! En ook: Ik leer *tekenen* van meneer Willekens, maar: Je moet leren je *te beheersen*, of ook: Je moet leren beter (nauwkeuriger) te tekenen. Het laatste geval is duidelijke aanwijzing van de oorzaak van het verschil: in *leren tekenen* hebben we 'n eng samenhangende groep, met de zwaarste klemtoon op *tekenen*,

in *leren beter te tekenen* of *leren je te beheersen* staan *leren* en de begeleidende onbepaalde wijs *te tekenen* of *te beheersen* elk op zichzelf, met onafhankelijke klemtoon, waarbij *te* er bovendien toe bijdraagt de twee werkwoorden te scheiden, terwijl ze in *leren tekenen* door klemtoon en naast-elkaar-plaatsing tot één geheel worden gemaakt, net als in samenstellingen. Nu begrijpen we ook waarom de onbepaalde wijs zonder *te* alleen maar gebruikt wordt bij heel enkele werkwoorden: *kunnen, mogen, moeten, zullen, willen*, terwijl bij *durven* ook de vorm met *te* voorkomt, zoals we opgemerkt hebben. Verder staat de onbepaalde wijs zonder *te* bij enkele werkwoorden in groepen met 'n zelfstandig naamwoord als onderwerp van de onbepaalde wijs: *Ik zag hem weglopen*, zo ook bij *horen, voelen, leren, helpen*. Dit gebruik is ons zo gemeenzaam, dat we het vanzelfsprekend vinden; zulke konstrukties zijn juist het leerzaamst, omdat wij niet in twijfel verkeren in gegeven gevallen of het gebruik natuurlijk en juist is of niet. Men denkt dat het ons gemeenzame in z'n bouw gemakkelijk te begrijpen is, maar de ervaring leert dat het zelfs moeilijk is het gebruik ook maar te formuleren. Laten we beginnen met 'n voorbeeld:

Ja, mijn bestaan is niet van het lichaam, mijn

bestaan is van den geest alleen. Ik zie kleuren lichten, ik zie vormen zijn, ik zie menschen lachen.

De lezer zal geneigd zijn deze zin te aanvaarden wanneer hij verneemt dat het citaat ontleend is aan de *Verzamelde Opstellen* van van Deysse, deel I. Maar als hij daartoe bereid is, zal het toch zijn omdat het citaat van 'n erkend schrijver is, niet omdat het echt Nederlands is: *Ik zie vormen zijn* bestaat uit Nederlandse woorden, maar toch is het koeterwaals. De schrijver heeft hier geëxperimenteerd, en niet tijdig ingezien dat het 'n mislukt experiment was, ofschoon hij wijs genoeg is geweest om de experimenten niet voort te zetten. Het is ons hier niet erom te doen 'n fout in het werk aan te wijzen, het is om iets veel belangrijkers te doen: 'n antwoord te zoeken op de vraag, waarom dat zinnetje onmogelijk is, terwijl toch *ik zie kleuren lichten* en het laatste: *Ik zie menschen lachen* helemaal in de haak is. Ons taalgevoel bedriegt ons hier zomin als elders: er is verschil, nl. in de aard van de werkwoorden die bij *zien* staan. In het eerste en derde geval zien we iets *gebeuren*, in het tweede geval wordt gesproken van iets dat *is*; nu vraagt de lezer waarom *zien* in deze constructie alleen bij werkwoorden van *gebeuren* voorkomt

(handelen is voor de toeschouwer ook gebeuren: Ik zag hem weglopen), en ook daarop kan de taalkundige antwoorden. Wanneer *zien* betrekking heeft op 'n gebeuren, zijn het zien en het gebeuren dingen van een en dezelfde tijd, terwijl *zien* in de verbinding met *zijn* zou aanduiden iets dat voortduurt, onafhankelijk van het tijdstip van het zien. In die gevallen gebruiken we 'n bijzin met 'n persoonsvorm: Ik zie dat er vormen zijn. Als we goed opletten bemerken we dat *zien* in de twee soorten van zinnen ook niet precies hetzelfde betekent; in: ik zie kleuren lichten, is het zien over enige tijd verspreid, in de zin: ik zie dat kleuren zijn, wordt zien meer als resultaat van waarneming gedacht, dus op één tijdstip. Dat laatste is nog sterker merkbaar als we zeggen *inzien*; dit werkwoord krijgt dan ook uitsluitend de konstruktie met de bijzin: Ik zie in dat ik verkeerd gedaan heb. De lezer zal dit licht ingewikkeld vinden, maar zo is de taal nu eenmaal altijd, als wij de moeite nemen de feiten na te gaan. Waarnemingen als deze zijn leerzaam als bewijs dat men 'n taal alleen dan kan beheersen als men niet denkt aan regels of voorschriften, want niemand onzer zou deze fijne onderscheidingen kunnen maken op grond van 'praktiese' voorschriften. Men zegt daarom terecht

dat *alle* voorschriften voor taalgebruik taalbedervend zijn: ze kunnen niet anders dan de werkelijke taal geweld aandoen; men kan alleen dan echte taal schrijven als men vertrouwt op de enige gids, en 'n goede gids, die we hebben: ons taalgevoel. Mocht deze gids ons op 'n dwaalspoor hebben gebracht, welnu dan keren wij op onze schreden terug, d.i. we herstellen onze vergissing.

Boven (bl. 121 v.) hebben we al gezien dat de onbepaalde wijs soms veel lijkt op 'n znmw, als in: *Praten* helpt hier niet. Dat is nog meer het geval wanneer er 'n bepalend lidwoord bij staat: Het drukken van dat boek heeft maanden geduurd. De vorm nadert tot de persoonsvormen, trots het lidwoord, in de groep met *aan*: hij is aan het spitten, wandelen, wat weer heel iets anders is dan: Is meneer thuis? - Nee, hij is wandelen. Meer algemeen gebruikelijk is de groep met *wezen*, altans in Holland: Hij is *wezen* wandelen, hij is Willem *wezen* opzoeken¹⁾.

Naast de onbepaalde wijs zonder enig voor-

1) Het kan nut hebben als de lezer de volgende groepen met elkaar vergelijkt, en het verschil in betekenis nagaat: Meneer is wandelen, Meneer is aan het wandelen, Meneer is gaan wandelen, Meneer is *wezen* wandelen. Elk van deze konstrukties heeft z'n eigen gebied, en de lezer ziet hier hoe dom de aktie van taalliefhebbers is die er steeds op uit zijn om de een of andere manier van zeggen af te keuren en te 'vermijden', zoals hun geliefde term luidt: het resultaat is steeds taalverarming.

voegsel hebben we ook dezelfde vorm met *te*; het woord betekent op zichzelf niets, en we kunnen het nauweliks 'n zelfstandig woord noemen, eerder 'n voorvoegsel. Maar toch is het gebruik van *te* van gewicht; zo zal men soms zeggen, met vooropzetten van de onbepaalde wijs: Gehoorzamen zàl je!, en ook: Goed praten kan-ie, maar doen, ho maar! De onbepaalde wijs met *te* kan niet zo gebruikt worden, wij zeggen dus nooit: Te gehoorzamen zal ik je verplichten, noch: Te betalen zal je wel gedwongen worden. De oorzaak van dit verschil schijnt te zijn dat de onbepaalde wijs zonder *te* het dominerende element in de betekenis van de hele groep is, terwijl in de groepen waar een werkwoord verbonden wordt met een infinitief mèt het voorvoegsel (ik hoop te komen) het leidende werkwoord (hier: *hoop*) tegelijk het dominerende begrip uitdrukt.

In tal van gevallen gebruiken we niet *te* maar *om te*: *Het is heel onaangenaam om dat telkens weer te moeten zeggen*; ook in vrije

zinsbepalingen, zoals *om kort te gaan*, *om 'n voorbeeld te noemen*, enz. Soms kan men beide konstrukties gebruiken; zo schrijft Carry van Bruggen: Ze waren op het punt om moeder te worden, waar ook het enkele *te* mogelijk zou zijn. Wanneer de twee woorden van de groep geheel onafhankelijk van elkaar zijn, is alleen *om te* gebruikelijk; zo in deze zin: Ze verlieten hun land om er nooit weer terug te keren, ook in de volgende: Om daarheen te gaan na al wat gebeurd is, lijkt me toch uitgesloten. De reden is duidelijk de zelfstandigheid van de onbepaalde wijs, vooral in de laatste zin, waar hij dient als onderwerp. De lezer ziet dat het gebruik van de onbepaalde wijs zonder *te*, met *te*, en met *om te*, hoe ingewikkeld ook, steeds 'n redelijke grond heeft; wie spreekt, is zich daar natuurlijk niet van bewust, zou anders niet kunnen spreken. Het behoeft nauweliks vermelding dat de poging om hier de orde te verstoren door voorschriften te geven, zoals door onkundige schrijvers wel geprobeerd is, af te keuren is: wij kunnen alleen dan natuurlijk en juist spreken of schrijven als we vrij zijn, niet belemmerd worden door voorschriften.

Er is nòg 'n werkwoordsvorm, met het voorvoegsel *ge-*: gelachen, gelopen. Natuurlijk is

ook hierover veel te zeggen dat de onbevungen lezer merkwaardig zal noemen. We zeggen wel: een afgelegde afstand, een belegd broodje, en talloze andere, maar we kunnen *gelachen* zo niet gebruiken, en evenmin *gekeken*, *gereisd*, en talrijke andere. Het schijnbaar zonderlinge is dat we wel kunnen zeggen: bereisde mensen, bekeken platen, niet met *gereisd*, *gekeken*, ofschoon die woorden wel bestaan. De laatste soort deelwoorden worden alleen gebruikt in groepen met *hebben* of *zijn* (Ik ben naar Parijs gereisd, Ik heb veel gereisd, Ik heb naar de platen gekeken), net als we ook zeggen: Ik ben om acht uur aangekomen, de vogel is in de vleugel getroffen, die platen zijn al talloze malen bekeken. Als we de betekenis van de deelwoorden die ook vóór 'n znmw gebruikt worden (belegd broodje, de getroffen vogel) nagaan, is duidelijk dat ze de toestand noemen waarin iets geraakt is door de handeling die het werkwoord uitdrukt: het beleggen van het broodje, het treffen van de vogel. Maar *gereisd*, *gelachen* drukken niet zo iets uit, en komen niet bij een znmw voor, wèl in de groep met *hebben*, zoals: hij heeft veel gereisd, hij heeft veel gelachen. Zo begrijpen we dat we wel zeggen: de nieuw aangekomen gasten, want 'n gast die pas aangekomen is, verkeert in

'n nieuwe toestand, maar dat we *gegaan* niet zo gebruiken; de lezer zal makkelijk andere voorbeelden kunnen vinden, en verklaren. Men zal ook merken dat voornamelijk de deelwoorden van werkwoorden met 'n voorwerp in groepen met 'n znmw voorkomen, en alleen maar sommige van de werkwoorden die geen voorwerp bij zich hebben, en wel van die werkwoorden die ook groepen met *zijn* kunnen vormen, zoals: ik ben aangekomen, naast: de aangekomen gasten. Ook sommige werkwoorden met *zich* hebben 'n deelwoord dat bij znmw kan staan, zoals zich verwonderen ('n verwonderd gezicht), zich verbazen, zich in gedachten verdiepen; maar zo'n deelwoord komt niet voor van zich vermaken, zich vergissen, enz. Het is niet nodig hier dit alles uit te pluizen; het is voldoende als de lezer ziet dat ook hier alles, hoe schijnbaar willekeurig ook, 'n redelijke grond heeft, dat er nooit plaats is om aan toeval te denken.

Van de znmw hebben we boven gezien dat ze vaak twee getalsvormen hebben, 'n enkelvoud en 'n meervoud, maar dat de ene vorm niet van de andere gevormd wordt, daar ze soms vrij sterk verschillen, als in *stad* en *steden*. Ook hebben we gezien (bl. 73) dat de verkleinwoorden op tweeërlei manier gevormd

worden, van de stam van enkelvoud of van het meervoud: stad en stadje, maar pad en paadje; soms op allebeide manieren: dagje en daagje, eitjes en eiertjes. Het laatste wordt echter nooit in het enkelvoud gebruikt, en dat bewijst dat de woorden in het enkelvoud gevormd worden van de ene vorm: dag en dagje, in het meervoud van de andere: dagen en daagjes; evenzo kindje en kindertjes, kleedje en kleertjes, enz. Wat men het enkelvoud noemt, duidt niet altijd één exemplaar aan, in de eerste plaats omdat we vaak helemaal niet aan getal denken, b.v. als we zeggen: De mens wikt, God beschikt, evenmin in deze zin: De pen is machtiger dan het zwaard. Zo begrijpt men dat mensen die de meervouds-*n* niet in hun spreken gebruiken, en dus *dage*, *huize* zeggen, ertoe komen ook te schrijven: *honderde jaren*, in plaats van *honderden jaren*; ze denken niet aan *honderden* als het hoofddeel van de woordgroep, maar beschouwen het als telwoord, net als in *vijftig jaren*. In het tweede hoofdstuk hebben we bij woorden als *wespenest* reeds opgemerkt dat getal vaak genoeg buiten beschouwing blijft in ons denken, dus ook in onze taal. Zo verwondert het ons niet dat we zeggen: Het weegt vijf pond, het kost

zeven stuiver per stuk; ja we vinden het toch wel heel overbodig tweemaal het getal uit te drukken in *vijf kamers*, want *vijf* drukt het getal toch duidelijk genoeg uit! Als we toch zeggen *vijf kamers*, is dat omdat we nu eenmaal het meervoud hebben, en bovendien daar gebruik van te maken om 'n ander verschil te maken: we zeggen *vijftig man*, om daarmee het idee van 'n samenhangende troep te geven, tegenover een onsamenhangende massa van *vijftig mannen*. Nu is het ook niet vreemd dat we zeggen *vijf stuiver* of *vijf gulden*, maar *vijf dubbeltjes*: in het laatste geval denken we niet aan 'n geldswaarde alleen maar ook aan de muntstukken. Het zou ook 'n vergissing zijn te veronderstellen dat elk zelfstandig nmw dat 'n persoon of zaak aanduidt, zowel in het meervoud als in het enkelvoud wordt gebruikt; zo zeggen wij wèl *die zonderlinge vent*, maar 'n meervoud van dat woord komt niet voor, dan zeggen we eerder *die zonderlinge lui*. Dat laatste brengt ons op weg naar de verklaring van het opgemerkte: *vent* is uitsluitend in gebruik als we denken aan de persoon als individu, niet als lid van 'n soort.

Bij de znmw is ook van belang de verdeling over twee groepen, waarvan de ene het lidwoord *de* kan hebben, de andere het lidwoord

het, beide met de daarbij behorende vormen van de bijv. nmw en voornaamwoorden: deze grote tuin, 'n grote tuin, dit aardige tuintje, 'n aardig tuintje. In het meervoud bestaat er geen verschil tussen de twee groepen. In de spraakkunst noemt men deze klassifikatie van de znmw met de term *geslacht*, als vertaling van het Latijnse genus; de term heeft veel aanleiding gegeven tot misverstand, omdat wij *geslacht* buiten de vaktaal gebruiken voor sekse. Dit misverstand heeft z'n apotheose gevonden in het spellingbesluit-1936, waar tot heil van het Nederlandse schoolkind 'n nieuwe indeling van de znmw wordt *aangekondigd*, overeenkomstig 'n nieuw beginsel: Begint eer gij bezint! De uitvoering is echter zo moeilijk (d.w.z. onmogelijk) gebleken dat drie hooggeleerde mandarijnen in konsult geroepen zijn, alsof het noodzakelijk was te bewijzen dat wij terecht bekend staan als de *Chinezen van Europa*. Men ziet dat de taalkunde, vooral de fantastiese taalkunde van de liefhebbers, ook z'n vermakelike kant heeft. Als men nu de vraag stelt waar de klassifikatie van onze znmw in de klasse met *de* en de tweede klasse met *het* op berust, moeten wij hier het antwoord schuldig blijven. Al weten wij dat menig woord door de een met *de*, door de ander met

het gezegd wordt, toch is het gebruik niet willekeurig; dat blijkt al daaruit dat wij hele groepen van woorden kunnen aangeven die in hun betekenis iets gemeen hebben en alle *de-* of *het-*woorden zijn, zoals de onzijdige namen van dieren die daarnaast aparte woorden hebben voor het mannetje en het wijfje, het paard, het rund, het kind, enz., en de verkleinwoorden.

Als 'n *de-*woord voor de tweede maal voorkomt, herhalen wij het vaak niet, maar gebruiken 'n voornaamwoord: die of hij: Die kamer is te groot, bovendien is hij me te donker. Feitelijk zeggen we niet *hij*, maar *ie*; het is geen toeval, want wij zeggen van 'n man sprekend wel: *Hem heb ik niet gezien*, maar van de kamer sprekend nooit *Hem vind ik te groot*, wèl *Ik vind hem* (d.i. *em*) *te groot*. De zaak is dat de voornaamwoorden *hij*, *hem*, *zijn* wel van manlike personen gebruikt worden, mèt klem en zonder klem, maar tegelijk van niet-personen, echter alleen met zwakke klem: *ie* en de beide andere met de onbetoonde klinker van *de: em* en *z'n*. Het is dus dwaasheid te beweren dat het gebruik van die verwijzende voornaamwoorden aantoonde dat het woord of het denkbeeld waarnaar het verwijst iets manliks aanduidt, in de seksuele zin. Daarom is het ook volkomen in de haak dat we van 'n koe

zeggen, dat *hij* (d.i. ie) *veel melk geeft*, en ook veehouders en veefokkers doen dat, al weten ze waarlijk wel het onderscheid tussen 'n koe en 'n stier: er zijn ook ogenblikken in het leven van de mens dat hij aan andere dingen denkt dan aan het seksuele! Daarom is het niet meer zo vreemd te vernemen dat in dialecten *hij*, *hem* en *zijn* ook in geval van vrouwen gezegd wordt; zo herinner ik mij van 'n dienstbode: Ik heb mevrouw z'n schoenen bovengebracht. Maar daarom zou zij van 'n vriendin nog niet *hij* gezegd hebben; het gebruik is veel te ingewikkeld om hier volledig, voor welk dialect ook, te worden besproken. Men lette er verder ook op dat men van personen ook vaak genoeg *het* of *dat*, de 'onzijdige' vnmw gebruikt, onverschillig het getal bovendien: Dat is m'n neef, Dat zijn neven van me; het gebruik is bekend genoeg, maar op de oorzaken hoeven we hier, tot verlichting ook van de taak van de schrijver, niet in te gaan.

Als *de*-woorden geen personen of dieren aanduiden, verwijzen we wel vaak naar ze met de vnmw die we manlik noemen, zoals *kamer* in het aangehaalde zinnetje, maar we doen het niet bij alle woorden. Men zal zeggen: *De vergadering was eerst om tien uut afgelopen*, en de toegesprokene kan antwoorden: *Waarom*

heeft het zo lang geduurd? Is vergadering nu onzijdig? Natuurlijk niet: de spreker die *het* zegt denkt niet aan het *woord* vergadering, maar aan het vergaderen, de handeling, en dat is des te natuurliker omdat vergadering geen zelfstandigheid aanduidt. Er zijn wel talen waar het duidelijk terugwijzende vnmw steeds overeenstemt met het znmw, maar dat is in het Ndl nu eenmaal niet het geval; het heeft geen zin te ontkennen dat het Ndl geen Duits is of geen Frans, en het heeft even weinig zin nieuwe indelingen te fantaseren, of zelfs 'speciale regels', d.w.z. voorschriften, te fabriceren, zoals de minister aan de volgzame mandarijnen heeft opgedragen: alsof iemand die Ndl kent, regels voor het *taal*gebruik nodig had!¹⁾

Men heeft ook op ander gebied getracht het Ndl te 'verbeteren': door het bedenken van naamvallen, die er natuurlijk niet zijn, want anders hoefde men ze niet te bedenken. Het is duidelijk dat het Ndl geen naamvallen heeft, noch bij het znmw noch bij enige andere groep

1) De minister heeft intussen z'n hooggeleerde adviseurs gedesavoueed door het plan aan te kondigen om nog eens 'n kommissie te benoemen. De uitvoering is achterwege gebleven, daar de 2e Kamer heeft uitgesproken dat verder uitstel ontoelaatbaar is.

van woorden, tenminste voor wie talen kent die wel naamvallen hebben, maar wij handelen hier niet over taalvergelijking, en spreken uitsluitend over de taal die elke lezer in werkelijkheid beheerst. Hoogstens zouden we kunnen handelen over vormen met -s als in *vaders nieuwe jas*, *Willems nieuwe jas*, maar het is heel goed verdedigbaar deze vorm als afleidingsvorm te karakteriseren, en in elk geval zijn deze vormen op -s in onze taal van geringe betekenis, daar ze alleen bij eigennamen van personen en de zgn. aanspreekwoorden (vader, neef, dokter), in één woord: bij de individuele persoonsnamen, voorkomen. Men gebruikt de uitgang dus niet bij *deze man* of bij *'n man*; dan hebben we andere groepen: ten eerste de groep met *z'n* of *er* (vaak *haar* geschreven), zoals in: *deze man z'n bewering*, *'n man z'n tehuis*, *onze slager z'n maandrekening*, ook wel bij individuele persoonsnamen, als in: *vader z'n stoel*, *Helene Swarth haar gedichten*; ten tweede de groep met *van*, zoals: *de nieuwe jas van vader*, *de gedichten van Helene Swarth*.

Schijnbaar in strijd met het zo juist gezegde vinden wij toch de vorm op -s bij *man* in deze zin van Aart van der Leeuw: *Zij vertelde hoe zij in de stad bij haar mans verwanten te gast*

was...; de lezer zal zelf wel merken dat *haar man* hier 'n individuele persoonsnaam is, die ook als aanspreeknaam gebruikt wordt, dus feitelijk eigenaam is. Op de verschillen tussen de drie konstrukties (vaders nieuwe jas, vader z'n nieuwe jas, de nieuwe jas van vader) gaan we hier niet in, want daarvoor zouden samenhangende teksten nodig zijn; maar het is misschien nuttig te vermelden dat het achtervoegsel *z'n* in het Afrikaans fortuin gemaakt heeft, en in de vorm zonder *-n*, dus in de schrijfwijze *se* (waar *s* onze *z* aanduidt) gebruikt wordt zonder onderscheiding van personen en zaken, noch van getal, zoals in 'n brief van 'n Afrikaanse jonge die vertelt van z'n eerste kennismaking met 'n sneeuwdag in Holland, en schrijft hoe alles onder de sneeuw lag (hij noemt het kapok), de straten en wegen, en ook 'die huise en die huise se dakke' (d.i. de daken van de huizen).

VI. Dienst van de woorden in de zin:**B. Bijvoeglijke Naamwoorden en Bijwoorden.**

De derde groep van woorden die in verschillende vorm voorkomen, met andere woorden: die verbogen worden, zijn de bijvoeglijke naamwoorden, zoals in *'n zoet kind, die zoete jonge, die zoete kinderen*. De enige uitgang van deze klasse van woorden is -e, en de vraag die we moeten beantwoorden is voornamelijk wat voor dienst die uitgang in de zin verricht, ja of er hier van enige dienst sprake is, want de uitgang kan ook wel 'n overblijfsel zijn uit 'n vroegere periode van de taal, zoals ook het menselijke lichaam zulke overblijfsels vertoont.

Het is in de taalkunde, evenals in de biologie, vaak moeilijk uit te maken of we met zo'n rudiment te doen hebben dan wel met 'n nog funktionerend deel van het levende geheel. Men zou misschien kunnen aanvoeren dat de zwakbeklemde lettergreep -e in elk geval zo duidelijk als uitgang gevoeld wordt dat men de bijvoeglike naamwoorden als *blijde*, *moede* weinig gebruikt, en meest *blij*, *moe* zegt, de onverbogen vorm dus, zoals ook de andere bijv. nmw in het gezegde hebben; want *blij* en *moe* komen zelden met 'n znmw voor: dus wel: hij was blij, hij was moe, maar zelden: 'n blij bericht, 'n moe gezicht, waarvoor we eerder zouden zeggen: 'n verheugend bericht, 'n vermoeid gezicht, terwijl de woorden met de buigings-e zo goed als niet bestaan: het blijde bericht, het moeë (of misschien moeie) gezicht zijn zeker niet algemeen gebruikelik, als ze al gezegd worden. Wel schrijft en zegt men: de blijde boodschap, al zal men in andere groepen zelden zo spreken. De onderstelling dat de uitgang 'n rudiment is, valt dus niet zo maar te verwerpen; maar daarom is de uitgang nog niet nutteloos, want het bestaan ervan maakt samenstellingen mogelijk als de *Frans-Duitse* oorlog, die *geel-groene* kleur, en we kunnen nog op 'n gebruik wijzen

dat zonder twijfel alleen mogelijk is door het bestaan van de uitgang: het vrije gebruik van de bijv. nmw als zelfstandige woorden: 'n blinde, twee blinden, de blinden, ook met het onzijdige lidwoord: Je moet niet het onmogelijke eisen, het onderste uit de kan willen hebben, enz. En nu blijkt de *onverbogen* vorm ook nuttig, als negatief bepaald: we gebruiken die in gevallen als: in het *zwart* gekleed, hij praat *Frans* maar hij praat het op z'n *Schiedams*, enz. De *onverbogen* vorm komt in dit gebruik voor als het bijv. nmw 'n kleur aanduidt of 'n taal, en in het algemeen wanneer het begrip geheel abstrakt wordt gedacht, dus ook in de volgende groepen: in het *algemeen*, deze kwestie zullen we in het *biezonder* moeten nagaan, enz. In de gevallen van *verbogen* vorm (het *onmogelijke* proberen, zich in het *onvermijdelijke* schikken) hebben we klaarblijkelijk te maken met het bijv. nmw in kollektieve zin: *alles* wat mogelijk is, *al* wat onvermijdelijk is, enz., maar daarmee zijn niet alle vragen opgelost, want het bijv. nmw heeft geen uitgang in de groep *in het duister*, en de betekenis is ook niet kollektief, al is het niet hetzelfde als *in de duisternis*. De lezer ziet dat tal van vragen rijzen als men z'n ogen en oren open heeft, en geen taalkundige zal in staat zijn al die vragen

te beantwoorden: het levende Nederlands is totnutoe een van de meest verwaarloosde vakken, en toch is de eigen taal het meest geschikte middel van wetenschappelijk taalonderzoek dat gericht is op de algemene vraagstukken.

We hebben reeds gezien dat de bijv. nmw op twee manieren gebruikt worden: in groepen met 'n znmw, als in: die *nieuwe* hoed van jou, en in het gezegde, als in: dat huis ziet er *nieuw* uit. De meeste woorden die in de genoemde groepen voorkomen, worden ook in het gezegde gebruikt, zoals *nieuwe* in de gegeven voorbeelden. Maar sommige woorden worden uitsluitend met znmw gebruikt: de stalen pen, 'n Engelse dame, 'n schamele verontschuldiging, drommelse kwajonge, eigelijke moeilijkheden, dergelijke moeilijkheden, enige moeilijkheden, zulke moeilijkheden, de halve prijs, het hedendaagse Nederlands, de voormalige koning. Omgekeerd zijn er 'n aantal woorden die meest als bijv. nmw worden beschouwd omdat ze 'n eigenschap of toestand van 'n zelfstandigheid uitdrukken, maar alleen in het gezegde voorkomen: het kopje is stuk, de taart is klaar, we zijn erg moe of blij, hij was alleen; verder woorden die 'n bepaling behoeven om de betekenis volledig te maken, zoals: hij is z'n geld kwijt, ik ben dat gezanik meer dan beu of

zat, het is de moeite waard, terwijl men bij 'n znmw wel gebruikt: opmerkenswaard ('n opmerkenswaardie biezonderheid), evenals achtenswaard, enz. Het gebruik wordt begrijpelijker wanneer we bedenken dat de tegenwoordige deelwoorden alleen bij 'n znmw gebruikt worden: de behandelende dokter, de brandende lamp: hier gebruikt men in het gezegde immers natuurlijk de persoonsvorm van het werkwoord, dus: de lamp brandt, de dokter behandelt hem. Als men *staande* op beide manieren gebruikt, is dat omdat het los staat van het werkwoord, feitelijk eerder als bijv. nmw te beschouwen is, zoals ook blijkt uit de groep: iets staande houden, die men kan vergelijken met: iets vast stellen. Waarom gebruikt men nu de deelwoorden bij het znmw, maar de persoonsvorm in het gezegde? De reden is duidelijk: het deelwoord geeft 'n eigenschap te kennen, iets dat min of meer duurzaam deel uitmaakt van het begrip dat het znmw aanduidt; de persoonsvorm daarentegen duidt iets aan dat op 'n zeker ogenblik gebeurt of gedaan wordt of bestaat, dus iets dat als tijdelijk gedacht wordt. Nu is het niet moeilijk in te zien waarom de eerstgenoemde woorden (stalen, enz.) alleen bij 'n znmw staan, evenzo waarom de bijv. nmw als *moe*, *klaar*, enz. alleen in het

gezegde voorkomen. Het opgemerkte is van wijder strekking, want nu begrijpen we ook het anders zonderling schijnende, d.w.z. niet verklaarde, feit dat *bang* in *die bange kerel* heel iets anders betekent dan in *de kerel was bang*; presies hetzelfde is bij 'n groot aantal bijv. nmw op te merken: die misselike vent, hij is misselik, 'n goeie man, hij is heel goed voor ons geweest, 'n boze man, de man was boos, 'n kwaje tegenstander, hij is erg kwaad, 'n schorre stem, hij was schor van woede, 'n wakkere jonge en de jonge was klaar wakker, 'n kale meneer en die meneer is kaal, terwijl we *vrijwel* dezelfde betekenis hebben in: kale heuvel en de heuvel was kaal, 'n suffe man, de man is suf, enz. Nu is ook duidelijk dat we *moe* met betrekking tot personen nooit anders dan in het gezegde gebruiken, maar toch niets vreemds vinden aan: het moede hoofd neerleggen, dat we spreken van: 'n levend mens, maar: hij is nog in leven.

Wij gebruiken ook tal van woorden die we tot de bijwoorden rekenen, om 'n eigenschap op 'n bepaald ogenblik aan te duiden, maar alweer uitsluitend in het gezegde: het vuur is uit, meneer is uit, de deur is toe, hij is niet wel (vergelijk: hij is ziek), de zon is op of onder, mijn werk is af, mijn geld is op, je bent er-

naast, ik heb hem door, hij is ervandoor, de klok is vóór of achter, de klok is gelijk (misschien eerder als bijv. nmw te beschouwen), enz. Naast: het vuur is uit, zeggen we wel: het uitgebluste vuur, maar dat is ook iets anders: als het vuur is uitgeblust, is het met de brand gedaan; als het vuur uit is, maken we het zo nodig weer aan. Zo kan men ook vergelijken: stuk en gebroken, af en afgedaan, lam en verlamd, zat en verzadigd, op en opgekomen of opgerezen, weg en weggegaan, moe en vermoeid, enz. We verwonderen er ons nu niet meer over dat de woorden op *-tjes*, zoals *netjes*, *zoetjes*, enz. alleen in het gezegde voorkomen. Het is niet nodig meer bijzonderheden te vermelden, de lezer kan ze zelf wel vinden; het is van belang in te zien dat ook hier de schijnbare toevalligheden hun oorzaak hebben. Alleen kan nog opgemerkt worden dat wij soms ook in 'n groep met 'n znmw het ogenblikskarakter van de toestand die door 'n voltooid deelwoord wordt uitgedrukt zo sterk voelen dat het in de taal tot uiting komt, zoals bij Mevrouw Roland Holst in de volgende passage:

Stelsels, benamingen van mensche', onmachtig
 alle te dringe' in 't wijzenlooze wezen
 zijn ze en mijn hart is eindlijk des gewis.

Eve', - als een zon *momentaan opgerezen*, -
eve' een voelen met alle dinge' eendrachtig,
dat's 't waarste weten wat voor mensen is.

Onder de bijv. nmw en bijwoorden zijn er enige die door hun vorm en daarmee samenhangende betekenis 'n biezondere plaats innemen; daartoe behoren: beter, minder, meer en meerder, best, minst, meest, waar we geneigd zijn aan 'n uitgang -r en -st te denken, ook al bestaan er geen stamwoorden zonder de -r of -st. Ook *linker* heeft geen stamwoord, al verbinden wij het met *links*, en staat het woord dus niet zo volkomen op zichzelf als met *beter*, enz. het geval is. Wij vatten -er en -st onvermijdelijk als uitgangen op omdat we tal van woorden zo vormen: lang, en langer, langst; zulke afleidingen noemen we trappen van vergelijking, en daar sluiten we *beter* enz. gewoonlijk bij in. Deze vormen drukken 'n eigenschap of toestand aan die vergeleken wordt met 'n tegengestelde, schoon niet genoemde eigenschap; zo zegt men: *moeder is heel wat beter vandaag*, om uit te drukken *minder ziek dan gister*, ook: het is minder dan ik gedacht had, als we bedoelen: ik had gedacht dat het meer zou zijn geweest, verder: hij is groter als ik, voor: ik ben niet zo groot als hij, of kleiner dan hij, ook: Ik wil liever

niet meedoen, voor: het meedoen is me niet welkom. Het laatste voorbeeld toont duidelijk aan dat de tegenstelling die door de vorm op *-er* uitgedrukt wordt, niet absoluut is, het is 'n gematigde, bescheiden tegenstelling; zo is het natuurlijk dat men zegt: Het boek is in elke *betere* boekhandel te krijgen, in plaats van het veel stelliger: in elke *goede* boekhandel. Om dezelfde redenen, juist: door dezelfde oorzaken, zeggen we dat iemand van *gevorderde* leeftijd is: dat is iets anders, feitelijk, maar vooral voor ons gevoel, dan *hoge* leeftijd, en tegelijk iets anders dan middelbare leeftijd. Zo spreken we van *'n week later* in tegenstelling met *die week of de week tevoren*, zonder te denken aan *laat* in *te laat komen*; van: lagere school, in tegenstelling tot de scholen van voortgezet onderwijs, van: hoger onderwijs, in tegenstelling tot het daartoe voorbereidend onderwijs (lager en middelbaar): we denken daarbij noch aan laag noch aan hoog, tenzij dan bij wijze van grapje, zoals onze leraar in de wiskunde, die toen 'n jonge het gevraagde meetkundig bewijs niet kon geven, uit het raam van de tweede verdieping van ons leslokaal keek, en opmerkte: het is hier hoger onderwijs (het zogenaamde voorbereidend hoger onderwijs van het gymnasium). Andere voorbeel-

den behoeven geen kommentaar: de lagere klassen, de hogere klassen, de beter gesitueerden, Nationaal Jongeren Verbond, de ouderen onder u, je hoeft geen verdere pogingen te doen, ik zal er niet verder over spreken, vroeger zagen we ze nog al eens, enz.

Nu kan het wel voorkomen dat men niet denkt aan de tegenstelling tussen twee eigenschappen, maar aan die tussen twee graden van dezelfde eigenschap: Die stof is wel goed, mevrouw, maar deze is toch beter, en het verschil in prijs is gering. Wanneer wij die betekenis sterk gevoelen, voegen we er wel *nog* aan toe, op zichzelf 'n woord zonder bepaalde zin: Ik ben nog sterker als hij, wat niet hetzelfde is als: Ik ben sterker als hij. Het hoeft nu niet meer te worden uitgelegd waarom wij spreken van de rechter en de linker hand, en het lijkt nu ook niet meer toeval dat wij de *-er* vinden in: over, onder, achter, waar straks bij de woorden op *-st* nog op gewezen zal worden.

Uit sommige van de gegeven voorbeelden blijkt dat soms twee personen of zaken met betrekking tot de genoemde eigenschap met elkaar vergeleken worden, en men ze beide noemt, zoals in *Hij is sterker als ik*; dat komt in het gezegde voor, niet als de vorm op *-er* bij

'n znmw staat. Zoals uit het voorbeeld blijkt, wordt de vergelijking uitgedrukt door *als*, net als we doen in: Hij is even dom als jij. Maar men gebruikt ook wel *dan*: Hij is bekwamer dan z'n broer, zoals ook in de zin *Hij is bekwamer dan je denkt*. Het naast elkaar gebruiken van *als* en *dan* in deze gevallen heeft vaak de aandacht getrokken, maar is nooit ernstig onderzocht: men heeft het zich gemakkelijk gemaakt door te redeneren, zonder kennis van de feiten, en te verklaren dat *als* gebruikt wordt in woordgroepen en in samengestelde zinnen, wanneer we gelijkheid vaststellen (even sterk als jij, net zo breed als het lang is) en *veelal dan* als er ongelijkheid is (sterker dan ik, het duurde langer dan we verwacht hadden), en dat het nu netjes zou zijn als alle mensen hetzelfde deden in alle gevallen, dus nooit: Hij is sterker als ik. Het zou netjes zijn, en gemakkelijk voor 'taalkundigen' die liever niet veel nadenken, omdat het hun niet om de werkelijkheid te doen is, maar om de schijn. Wie echter taal bestudeert, zal met deze oppervlakkige praatjes geen genoegen nemen, en het waarom willen weten, want het spreekt voor hem vanzelf dat het tweërlei gebruik niet willekeurig kan zijn. Dit kan des te minder als men opmerkt dat ook mensen die

meest *als* zeggen bij ongelijkheid, toch soms *dan* gebruiken, niet uit gehoorzaamheid aan 'n domme regel, maar omdat het overeenstemt met hun taalgevoel; het gebruik van *dan* komt in het bijzonder voor wanneer de vergeleken personen en zaken ver van elkaar afstaan in de zin. Zolang we het beginsel dat aan het tweeërlei gebruik ten grondslag ligt niet kennen, zou het natuurlijk aanmatigend zijn, er 'n voorschrift over te bedenken, en zodra we de grondslag kennen, is het wel zeker dat het gebruik als redelijk zal worden erkend: er zal dus wel nooit kans zijn voor de diensten van de fantastiese 'taalbeoefenaars', hier zomin als elders.

Totnutoe hebben we alleen gesproken over de vormen op *-er*, en de woorden op *-st* terzijde gelaten: dat heeft 'n goede grond, want de woorden op *-r* zijn veel belangrijker, zodat men die op *-st* als 'n aanvulling erop kan beschouwen. Het gebruik is nu niet moeilijk te verstaan: dat is de *beste* manier om er af te komen, één moet de *minste* zijn, Als ik sommen heb, begin ik altijd met de *makkelikste*, Ik zou me er *liefst* helemaal niet mee bemoeien. Biezondere gebruikswijzen hebben aparte vormen: ten minste, ten eerste; op z'n minst, op z'n best; minstens, hoogstens. Het is niet mo-

gelijk hier dit alles in bijzonderheden te bespreken; wel moet gewezen worden op het verschil tussen de twee groepen van vormen op *-er* en op *-st*. Het verschil bestaat in hoofdzaak hierin dat er bij de vormen op *-st* niet gedacht wordt aan de tegenstelling tussen twee; men moet er op letten dat daarmee niet gezegd is dat er niet twee *zijn*, het is voldoende dat men niet aan dat getal denkt, om de vorm op *-st* te gebruiken: zo zegt men heel goed: *Hij is de oudste*, ook al zijn er maar twee. De ondergeschiktheid van de vormen op *-st* aan die met *-er* blijkt duidelijk uit de vorm van sommige ervan; zo zijn enige gevormd van de vormen op *-er*: opperst, uiterst, van *op* en *uit*, net als we ook hebben: opperman, en men zal het nu nog minder vreemd vinden dat we boven bij *onder* en *over* op de vorm van deze woorden gewezen hebben, want we leiden daar ook weer soortgelijke op *-st* van af: achterste (vgl. voorste), bovenste, onderste. We geven van deze woorden meest de vorm op *-ste*, want dat is de gewone bij 'n znmw (de opperste leiding, de onderste plank), en die op *-st* komt in groepen met znmw weinig voor, wel bij bijv. nmw: uiterst gelukkig, maar sommige worden alleen bij znmw gebruikt, b.v. *onderste* en *achterste*. Het zal nu ook niet

meer bevreemden dat *eerste* dezelfde uitgang heeft, want we denken daar aan de tegenstelling met alle volgende, terwijl ook *ander* nu duidelijk tot de groep van woorden op *-er* behoort, want daar denken we alleen aan de tegenstelling met de *eerste* of met 'n hele groep.

Nu we gezien hebben wat de dienst van deze woorden op *-er* en *-st* is, spreekt het vanzelf dat we zulke afleidingen niet vormen van bijv. nmw die stofnamen uitdrukken, zoals *houten*; evenmin van woorden die zelf al 'n tegenstelling uitdrukken, zoals *ongaar*, *onzeker*, *eindeloos*, *onvermijdelijk*. Toch komt van zulke woorden als de pas genoemde wel eens 'n vorm op *-er* voor: Hij voelde zich *onzekerder* dan ooit; ook wel van de woorden op *-loos*. De zaak is dat men die woorden ook in positieve zin kan opvatten: men kan iemand die men *onbekwaam* acht, toch wel karakteriseren als *onbekwamer dan wie je maar wil*, en ook onzekerheid is makkelijk als iets positiefs te denken. Wanneer woorden absolute begrippen uitdrukken komen ze niet met *-er* en *-st* voor; zo zal men de afleidingen niet gebruiken van *oneindig*, *eeuwig*, want er bestaat tussen eeuwigheid en tijdelijkheid geen tussenvorm, en zoals we gezien hebben, drukken de hier

besproken vormen juist zo iets gematigds uit (de *betere* boekhandel, de *mindere* klassen).

In het voorafgaande hebben we de termen *bijv. nmw* en *bijwoord* gebruikt voor dezelfde woorden, dus als onderscheiding voor de dienst die ze in de zin verrichten: *bijv. nmw* in groepen met 'n leidend *znmw* (de *betere* standen), *bijwoord* in 'n groep met 'n ander woord, vooral 'n werkwoord (hij praat *beter* als jij, hij is *beter* vandaag) maar ook bij 'n *bijv. nmw* (*beter* beslagen ten ijs komen). Het is hier niet de plaats om over deze kwesties uit te weiden, en de lezer die misschien z'n schoolkennis op dit gebied, jammer genoeg, *niet* geheel vergeten is, er op te wijzen dat het geen vergissing is als hier *beter* 'n *bijwoord* genoemd wordt in: hij is *beter* vandaag. Maar op één punt mag hier wel gewezen worden: het gebruik van de *bijv. nmw* zonder -e in gevallen als 'n *groot* schrijver, vergeleken met 'n *grote* vergissing, dus bij twee *de*-woorden, trouwens ook bij hetzelfde woord: 'n *groot man* en 'n *grote sterke man*. Andere soortgelijke gevallen zijn: 'n *handig koetsier*, 'n *bekwaam man*, of *leider*, 'n *begaafd man*. Misschien zal 'n lezeres vragen of het alleen mannen zijn die deze distinktie (de vorm zonder -e!) genieten; in hoofdzaak ja, maar vrouwen

zijn niet uitgesloten van dit privilege: men spreekt ook van 'n *goed* of *bekwaam* of *beroemd* schrijfster, in tegenstelling (taalkundige tegenstelling natuurlijk) tot 'n goed *geklede* vrouw, of 'n *beschaafde* vrouw. Het lijkt menig lezer raadselachtig, vooral omdat hij weet dat hij het zelf zo zegt, en het 'dus' niet *gek* kan vinden. En er is natuurlijk ook 'n reden, tenzij er meer dan één reden mocht zijn; in elk geval kan men aan de gegeven voorbeelden wel iets redelijks ontdekken: wij gebruiken de vorm op -e uitsluitend bij de bijv. *nwm*, de vorm zonder -e vooral als het woord als bijwoord dient, en dat is toch enigszins het geval wanneer we zeggen: 'n *goed schrijver*, want goed bepaalt hier in werkelijkheid het schrijven, niet de man, en soortgelijke waarneming kan men bij de andere voorbeelden doen. En nu de achteruitzetting van de vrouw: ook dat wordt begrijpelijk, en in zover vergefelik, want de meeste beroepen zijn eerst in de laatste tijd voor vrouwen opengesteld, altans door vrouwen in beslag genomen: òf de taal ook de maatschappij weerspiegelt! Overigens mag er op gewezen worden dat de vrouwen er in hun positie misschien toch niet zo volstrekt in alle opzichten op vooruitgegaan zijn: het heeft ook z'n goede zij dat men de vrouw

in de eerste plaats beoordeelt naar wat zij is, de man naar wat hij doet.

De lezer heeft gezien dat de termen *bijv.* *nmw* en *bijwoord* gebezigd worden voor dezelfde woorden, al naar hun dienst in de zin; er zijn echter ook woorden die nooit als *bijv.* *nmw*, wel als *bijwoord* voorkomen, zoals in de gegeven voorbeelden *op* (De zon is *op*). Zulke woorden zijn alweer niet uitsluitend *bijwoorden*, ze dienen vaak ook als *voorzetsel*: *op* de bank, *uit* het huis, enz. En deze zelfde woorden worden vaak ook gebruikt om 'n *bijzin* te verbinden met de *hoofdzin*, zo *voor*: Ik had het al gehoord *vóór* je het me vertelde. Soms gebruiken we het *bijwoord* (of *voorzetsel*) met *dat*: *voordat*, *omdat*, *zodat*, *doordat*: Hij had het me verteld, *zodat* ik voorbereid was toen ze erover begonnen. Met uitzondering van *voordat* komen de genoemde woorden alleen met *-dat* aan het begin van 'n *bijzin* zo *voor*; de reden is dat de betekenis van het *voorzetsel* (b.v. *om*) en het woord aan het begin van de *bijzin* (*omdat*) zo sterk verschillen dat we ze als aparte woorden opvatten, terwijl *voor* en *voordat* geen verschil van betekenis aanduiden, al is het gebruik van de beide vormen natuurlijk niet willekeurig. We zien uit het besprokene dat *bijwoord* en *voorzetsel* en

voegwoord ook niet altijd precies van elkaar te scheiden zijn, zo min als bijv. *nmw* en *bijwoord*. Over deze woordsoorten kan hier niet verder gehandeld worden, maar er zij toch op gewezen dat het belangrijkste van alle voegwoorden *dat* is, en wel omdat het in het geheel geen betekenis heeft, en daarom de dienst kan verrichten van aan te duiden dat de zin ondergeschikt is, onverschillig de aard van die onderschikking. Dat laatste is ook de reden waarom voorzetsels als *voor*, *door*, enz. duidelijk als voegwoorden worden gekenmerkt als we er *dat* achtervoegen.

VII. Dienst van de woorden in de zin:**C. De Voornaamwoorden.**

Een heel aparte klasse van woorden zijn de voornaamwoorden; ze hebben èn in hun vormen èn in hun dienst in de zin zo velerlei bijzonders, en menige taal heeft daarin ook zoveel eigenaardigs dat de talen van andere volken helemaal niet, of niet op presies dezelfde wijze hebben, dat er geen sprake van kan zijn, hier meer dan door enkele voorbeelden op het bijzondere karakter van deze woordsoort te wijzen. We rangschikken onze voornaamwoorden in 'n aantal groepen, en het hoeft hier niet meer te worden aangetoond dat die indeling

niet op goede voet staat met de logika, maar beter met de feiten en met de behoeften van de taalkunde: scherpe grenslijnen zijn niet te trekken, en ook niet nodig. We spreken van persoonlijke en aanwijzende vnmw, maar menigeen weet niet wat te antwoorden op de vraag waarom *hij* persoonlijk vnmw heet in: *Hij* was er ook, en *die* aanwijzend in: *Die* was er ook. Men zegt: Ik heb Jan gevraagd, maar *die* wist er niets van, en ook: maar *hij* wist er niets van; het is niet hetzelfde, want bij *die* is er in de geest van de spreker iets van 'n tegenstelling met andere personen. Maar dat is niet het enige verschil; als iemand in 'n vergadering tegen z'n buurman zegt: *De voorzitter heeft het niet gemerkt*, kan de buurman antwoorden: *Die* merkt nooit iets, of ook: Wanneer merkt *die* nou iets? In beide gevallen drukt het beklemde *die* niet alleen de tegenstelling met andere voorzitters uit, maar vooral de ontevredenheid van de man; dat laatste kan *hij* ook wel, natuurlijk met sterke klem en de passende intonatie, zodat het haast als uitroep te beschouwen is: *Hij* merkt nooit iets! We zien dus dat de persoonlijke vnmw van de *derde* persoon en de aanwijzende vnmw nauw met elkaar verwant zijn, waaruit tegelijk volgt, dat de persoonlijke vnmw van de eerste en

tweede persoon niet gelijkstaan met die van de derde.

We noemen *die* aanwijzend in de genoemde zinnen, maar in de zin: Ken je de man die dat gevraagd heeft? is *die* betrekkelijk vnmw; we noemen *wat* vragend vnmw in de zin: Wat zei hij?, betrekkelijk in: Ik weet wat ik zeg, en onbepaald in: Hij zegt maar wat. De persoonlijke vnmw hebben eigenaardigheden die bij geen andere vnmw voorkomen: sommige ervan hebben aparte vormen voor het gebruik als onderwerp en als deel van het gezegde: *Ik* ken de man, en *hij* kent *mij*, ik ken *hem* maar al te goed. Dat onderscheid maken we niet bij de znmw: Mijn broer kent die man, en die man kent mijn broer. De zinnen tonen dat het vormverschil bij de persoonlijke vnmw voorkomt in overeenstemming met de dienst in de zin, maar dat het bij de znmw onbekend is, en toch hebben we geen moeite; de konklusie is dat het verschil overbodig is in de tegenwoordige taal, en als 'n overblijfsel van 'n vroegere periode is te beschouwen. Men meent wel eens dat de dubbele vorm nuttig zou kunnen zijn, omdat we nu kunnen zeggen: Hem ken ik niet, maar we zeg gen ook: Die man ken ik niet. En ook wanneer beide woorden znmw zijn, gaat het best: Op de hoek stond 'n jonge met 'n ronde

pet op, de handen in de zakken. Die jonge had mijn broer wel gezien maar het was niet bij hem opgekomen dat die er iets mee te maken had, en hij was hem voorbijgelopen, en...Als iemand weet dat het verhaal gaat over de ervaringen van de broer, kan hij niet in twijfel zijn dat in de zin *die jonge had mijn broer wel gezien* het eerste deel het voorwerp is, net zo goed als wanneer we zeiden: Dat meisje had mijn broer wel gezien. Buiten het zinsverband zou de zin tweeërlei kunnen betekenen, natuurlijk, maar normale mensen spreken niet zonder zinsverband, tenzij in abnormale omstandigheden, b.v. bij spellingdebatten! De volgorde beslist vaak wel hoe men de zin moet opvatten, maar ten slotte hangt het toch af van de samenhang, en vaak, belangrijkste van al: van de toon. Dat het verschil tussen *ik* en *mij*, *hij* en *hem*, *zij* en *hun*, niet nodig is voor onze tegenwoordige zinsbouw, wordt door 'n feit bewezen dat menigeen bekend is: Hun waren der ook, mevrouw. Wie zo iets zegt, spreekt geen beschaafd Ndl, maar daarom is het toch wel Ndl, en leerzaam voor de richting waarin onze taal zich beweegt. Nu vinden we het ook niet mal meer dat men in het Afrikaans zegt: *Ons loop* voor het Ndl *wij lopen*. De vormen in het gezegde hebben, zoals we

weten, vaker zware klem (zowel als hogere toon) dan de vormen die als onderwerp dienen; zo komt het dat de vormen uit het gezegde in gebruik komen als de vormen voor zware klem. Misschien verwondert zich 'n enkele lezer over de schrijfwijze *hun*, daar men op school soms nog wel leert dat er onderscheid van dienst in de zin bestaat tussen het vnmw *hen* (ik riep *hen*) en *hun* (Ik zei *hun* wat ik wist); in werkelijkheid is het niet anders dan 'n willekeurig bedacht spellingverschil, net als we gewoon zijn te schrijven *Zutfen* maar *Dokkum*, want in beide gevallen bedoelen we de onbeklemde klinker van *bode* of *bodem*. De bekleemde vorm is dan ook altijd *hun*, zoals we het lidwoord (*de* man) in geval van zware klem spreken met de klinker van *dus*: hij is *de* man voor dat zaakje. Bij het vnmw *je* maken we geen onderscheid tussen onderwerp en gezegde, evenmin bij jullie: juist in de tweede persoon is het gebruik van één woord als onderwerp en in het gezegde heel gewoon, ook in talen die anders wel verschillende woorden hebben voor onderwerp en gezegde.

Bij de vragende vnmw is op te merken dat we onderscheid maken tussen personen en niet-personen (wie en wat), maar het getal niet uitdrukken; zo zeggen we niet alleen: *Wie*

is er geweest? en Wie zijn er geweest?, waar de persoonsvormen *is* en *zijn* ook duidelijk het getal aanduiden, maar ook in 'n zin als: Wie heb je ontmoet bij ze? Dat is ook prakties, want we weten vaak niet of het meer dan één is, maar het kan soms toch nodig zijn dat we het getal uitdrukken, en dat doen we heel eenvoudig, we zeggen: Wie heb je zo al gezien? of ook: Wie heb je allemaal gezien? Men zou kunnen denken: dat is nu weer teveel van het goede, maar de lezer die het voorafgaande gelezen heeft, weet wel beter: er is natuurlijk verschil, en ieder kan dat bij zichzelf nagaan. Wanneer we zeggen: Wie heb je zo al ontmoet?, vragen we wel inlichtingen over meer dan één persoon, maar we verlangen geen presieze opgaaf; zeggen we: Wie heb je allemaal ontmoet?, dan verwachten of wensen we volledige opgaaf van alle personen. Het woordje *al* heeft in deze vragen geen eigen betekenis, maar men ziet dat het daar niet minder belangrijk om is; ook *allemaal* heeft geen zelfstandige betekenis, al zien we wel in dat het hier gebruikt wordt omdat het woord 'n volledige groep aanduidt, net zo goed als in *Ze waren er allemaal*. In veel gevallen weten we als we vragen niet of de persoon of personen van de manlike of de vrouwlike sekse

zijn, of denken we daar niet aan, daarom is het nuttig één woord te hebben dat beide mogelijkheden omvat: Wie heb je ontmoet? Aparte vormen voor mannen en vrouwen, zoals bij de persoonlijke vnmw van de derde persoon bestaat, zou hier last geven, en veel talen hebben dan ook geen onderscheidende vormen bij het vragend vnmw.

Zoals we boven opmerkten, worden *die* en *dat* ook als inleiding tot bijzinnen gebruikt, en noemen we ze dan betrekkelijk vnmw; maar ook het vragende vnmw *wie* en *wat* komt in bijzinnen voor: De man van wie je dat gekocht hebt zal het wel niet terug nemen. Feitelijk is het niet zo eenvoudig als we het voorstellen; als we zeggen: *Neem wat je wil*, kan men heel goed, en beter, denken aan de vergelijking met het *onbepaalde* vnmw *wat* (Hij zegt maar wat), want ook in deze bijzin is *wat* onbepaald. Het gebruik van onze betrekkelijke vnmw is helemaal niet eenvoudig, is ook nooit in enige spraakkunst uitgelegd, en kan hier niet behandeld worden, al wil de schrijver daarmee niet zeggen dat hij het op geheel bevredigende wijze zou kunnen. Het gebruik is zeer ingewikkeld als men z'n eigen taalgebruik bestudeert, en daar komt nog bij dat er sterke verschillen bestaan bij verschillende sprekers,

verschillen die bovendien ten dele berusten op het volgen van regels die de een of andere geleerde, hooggeleerde of ongeleerde schoolmeester heeft bedacht. Een enkel voorbeeld slechts kunnen we bespreken; zo schrijft van Deysel: 'Ik zeg dat *die* Holland groot wil maken, met zijn literatuur, dat is met zijn fantasieën en sentimenten, op een plan moet staan, waartoe het buitenland nog niet is gestegen.' Dat gebruik van *die* is hier leerzaam, want al behandelen we niet volledig het verschil tussen het betrekkelijke *die* en *wie*, we kunnen toch wel herinneren aan de opmerking dat *die* aanwijzend is, en *wie* vragend, waarnaast we ook nog hebben het zowel onbepaalde als vragende *wat*: de lezer zal het dus niet vreemd vinden als we de stelling opperen dat *die* als algemeen betrekkelijk vnmw, zoals in deze zin van van Deysel, meer op één individuele persoon wijst dan het onbepaalde en daardoor vaak kollektieve *wie*. We doen hier echter verder het zwijgen toe, en maken ten slotte nog enige opmerkingen over de groep van onbepaalde vnmw, zoals *al*, *elk*, *ieder*, *men*, *sommige*, *enige*, *beide*, enz.

Over *al* hebben we boven bij de vragende vnmw 'n opmerking gemaakt (Wie heb je zo al ontmoet?), maar we denken bij het zelf-

standige woord *al* in de eerste plaats aan het gebruik in groepen met 'n znmw: alle hout is geen timmerhout, alle artikelen moeten weg. De voorbeelden laten zien dat *al* bij enkelvoudige en meervoudige woorden voorkomt; in beide gevallen wordt 'n ongedeeld geheel uitgedrukt. Als we nu vergelijken: *Het hele gezin was tegenwoordig*, zien we dat *al* hier niet zou gaan: *al* drukt wel 'n ongedeeld geheel uit, maar dan toch 'n geheel dat uit delen bestaat, en die bijgedachte is bij *heel* afwezig. De vorm *alle* bij het onzijdige znmw *hout* is in strijd met het gebruik bij de bijvoeglijke nmw (nieuw hout), en de zaak wordt nog lastiger als we bedenken dat we de onverbogen vorm *al* gebruiken als er nog 'n ander bijvoeglijk woord vóór het znmw staat, b.v. in *al mijn hout*. Naast *al* hebben we het zelfstandige *allen*, maar de meeste mensen zeggen dat niet, en gebruiken 'n persoonlijk vnmw met *allemaal* (vgl. Wie waren er allemaal), dus: Ze waren het allemaal met me eens. Dan hebben we nog *alles*, maar daarnaast in schijnbaar dezelfde dienst *al*: Ik zal je eerlijk *alles* vertellen, en ook: *Al* wat ik weet is dat hij weggegaan is. De lezer ziet dat er tal van vragen gesteld kunnen worden, misschien ook ten dele beantwoord, maar daarvoor mag ik hier geen plaatsruimte,

zo al de aandacht van de lezer, in beslag nemen. *Beide* is 'eenvoudig', want het betekent de een zowel als de andere: Ze waren beide op hetzelfde ogenblik klaar. Ja, maar als iemand nu zegt: De beide meisjes begrepen heel goed wat bedoeld werd. Is dat 'de een zowel als de ander'? Zo weinig dat menig taalgenoot hier zegt: De twee meisjes. En als iemand vraagt: Welke mag ik nemen?, en het antwoord luidt: 'Beide, doet er niet toe', verwacht men dan dat de vrager zowel de een als de ander zal nemen? We kunnen zeggen: *Enige* mensen hadden geen kaartje genomen, maar ook: *Sommige* mensen hadden geen kaartje genomen; het is niet hetzelfde, al moet men even nadenken om in te zien dat *sommige* 'n tegenstelling uitdrukt met *anderen*; *enige* doet dat niet.

Ieder en *elk* betekenen hetzelfde, zal menigeen zeggen. Ja, het doet er vaak niet toe welk van beiden men gebruikt, maar het is niet altijd zo. Ik herinner me 'n examenopgaaf voor 'n vreemde taal, waarin iemand vertelt dat hij de hele middag naar 'n woning was wezen kijken, en ten slotte zegt: We hebben eindelijk het huis in de - straat gehoord; het is wel niet wat we eigenlijk wilden hebben, maar ten slotte is *ieder* huis toch beter dan geen

huis. Bij de voorlezing maakte een van de hoorders de opmerking dat *elk* huis in elk geval Nederlands zou zijn, wat door de anderen werd beaamd, of zwijgend aangehoord, zodat de verandering werd aangebracht. Iets soortgelijks is op te merken bij *elkaar* en *mekaar*, de meeste lezers zullen zeggen dat mekaar wat gemeenzaam klinkt, en ze hebben geen ongelijk; maar het is niet alles, zoals blijkt uit dit zinnetje: *Het Februarienummer is nu voor mekaar* (van 'n tijdschrift), waar *elkaar* wel door niemand juist gevonden zal worden.

Het gebruik van *men* lijkt eenvoudig, is het ook in de praktijk voor wie steeds goed Ndl hoort in z'n omgeving, maar het volgende stukje toont dat ook gestudeerden hier soms jammerlik kunnen falen, als ze zonder voldoende algemene ontwikkeling aan vakstudie gaan 'doen': 'Deze "Texte" zijn met grote zorg gekozen. Hier is nieuwe vertaalstof systematisch "zusammengelesen", hier heeft *men* ook het uitgekozene reeds aan de leerlingen voorgelegd. Het laatste is van grote waarde. *Men* heeft gelukkig een ruime plaats gegeven aan moderne auteurs.' - De lezer ziet dat de schrijver van dit zinledige koeterwaals niet eens over 'n voldoende aantal Ndl woorden

beschikt om wat hij voor 'gedachten' wil laten doorgaan te uiten, maar bovendien de Ndl woorden die hij kent niet kan gebruiken. Vraagt men nu waarom *men* hier zo mal is, dan is het antwoord dat wij *men* gebruiken in algemene zin, maar toch steeds zonder betrekking op één bepaald persoon, tenzij als vertegenwoordiger van 'n hele klasse; wij zeggen dus wel: Men kan geen ijzer met handen breken, en bedoelen dan: Jij kan geen ijzer met handen breken, zeggen daarom ook vaak: Je kan geen ijzer met handen breken, maar we gebruiken *men* op die manier met betrekking tot 'n bepaald persoon alleen dan wanneer we iets van algemene strekking opmerken, iets dat ook op andere mensen in dezelfde omstandigheden toepasselijk is. Het Duits gebruikt *man* in veel gevallen waar wij onmogelijk *men* kunnen zeggen: het Duits is nu eenmaal geen Ndl, zoals de lezer wel weet, maar het is toch iets dat aan de schrijver van het geciteerde stukje verborgen gebleven is. Soms gebruiken wij *men* op 'n manier die sterk aan het Duitse gebruik doet denken, maar er toch niet mee identiek is; zo zou iemand misschien van 'n gezelschap aan 'n dinee kunnen zeggen: *Tegen tien uur was het zowat afgelopen, en ging men nog 'n poosje in de tuin zitten.* Maar het komt mij

niet heel natuurlijk voor, en ik zou zelf zeggen: gingen de gasten nog 'n poosje in de tuin zitten. In elk geval is *men* met betrekking tot een of twee bepaalde, met name bekende, personen geen Ndl taalgebruik.

Boven is reeds gesproken over *wat* als onbepaald vnmw: hij zegt maar *wat*. Oppervlakkig gezien zou men zeggen dat *wat* hetzelfde betekent als *iets*, maar zou het gaan in de groep *iets van gewicht* het eerste in de plaats van *iets* te zetten? Mijn lezers zullen, geloof ik, ontkennend antwoorden. *Ik heb er lang niet alles van begrepen, maar toch wel iets*, lijkt beter dan *wat*, ofschoon ik niet vind dat *wat* hier verkeerd klinkt. Het verschil is, dat *iets* steeds met enige klem gebruikt wordt, terwijl het onbepaalde *wat* in de eerste plaats zonder klem voorkomt; in verband daarmee is *iets* voor ons taalgevoel minder onbepaald dan *wat*, misschien ook minder gemeenzaam, en zou iemand niet licht 'n tijdschriftartikel geplaatst krijgen als hij (of zij) er de titel *Wat over Bernard Shaw* aan gaf, terwijl *Iets over Bernard Shaw* werkelijk verschenen is. Het is dan ook begrijpelijk dat bij *iets* en *wat* het ontkennende *niets* hoort, want 'n ontkennend znmw of zelfstandig vnmw heeft als zodanig meest enige klem. Sommige onbepaalde vnmw

komen zo goed als uitsluitend met zwakke klem voor; het duidelijkste voorbeeld daarvan is het ook om andere redenen belangwekkende lidwoord dat de meesten met *een* aanduiden, maar dat door sommigen van het telwoord onderscheiden wordt door de schrijfwijze 'n, zoals vaak bij Heyermans, en ook meest in dit boek. Het is echter juist dat het telwoord en het lidwoord feitelijk één zijn, en soms moeilijk van elkaar te scheiden; zo is het lastig te beslissen welk van beiden het is in deze zin: Kun je me 'n voorbeeld geven? - Hier is er een. - Hier hebben we niet het telwoord één, maar ook niet presies het lidwoord, want dat komt voor in groepen met 'n znmw, zoals in de eerste van de twee zo juist geciteerde zinnetjes ('n voorbeeld); ook de uitspraak ligt tussen het sterkbeklemde telwoord één en het zwakbeklemde lidwoord in, en de spelling *een*, zonder aksenten, en zonder de afkorting met de apostrofe, is de enig juiste. De eenheid van het telwoord en het lidwoord verklaart waarom we het onbepalend lidwoord gebruiken bij die znmw die iets uitdrukken dat we als telbaar beschouwen, niet bij eigennamen en bij woorden als *zilver*. Het onbepalend lidwoord is op die manier 'n kenmerk van de znmw die we voorwerpsnamen

noemen, d.w.z. de znmw die 'n exemplaar aanduiden van 'n soort, en die meestal twee vormen hebben naar het getal: de stamvorm die als enkelvoud wordt beschouwd, en de vorm met het achtervoegsel *-en* of *-e* en in andere gevallen *-s*: appel, appele(n), appels. We hebben in het vorige hoofdstuk al gezien dat de onverbogen stamvorm volstrekt niet altijd het enkelvoudig getal uitdrukt (bl. 136), evenmin in zulke gevallen als *het beste voor moeder en kind, hij heeft kind noch kraai*, enz., waar het natuurlijk niet toevallig is dat we geen lidwoord gebruiken, want de stamvorm is hier op z'n plaats omdat het woord dient als vertegenwoordiger van de hele klasse. Een ander geval dat het znmw geen lidwoord krijgt, hebben we in deze zin: *Mijn broer is timmerman*, terwijl we toch zeggen: *Hij is 'n flinke timmerman*. In de eerste zin kunnen we wel het lidwoord gebruiken, maar dat doen we niet als de zin dient om het beroep aan te duiden; in de tweede zin kan het lidwoord in geen geval gemist worden. Daarover nog enkele opmerkingen, bij wijze van illustratie van het belang van woorden die geen eigen betekenis hebben. Het gebruik van de voorwerpsnamen zonder lidwoord komt in het bijzonder voor als ze 'n beroep aanduiden, zoals in het ge-

geven voorbeeld, en ook in soortgelijke gevallen: Hij is paus geweest van.....tot....., hij was gezant van de Republiek bij Cromwell, enz. Iets anders is het gebruik van het znmw zonder lidwoord in de volgende gevallen: Hij is *schuld* dat het mislukt is, Hij is daar *kind* in huis, Het is mij *ernst*; het verschil is dat we hier niet met echte voorwerpsnamen te doen hebben, en eerder zouden denken aan het lidwoord *de* dan aan het onbepalend lidwoord. Maar in al deze gevallen heeft het znmw meer de functie van 'n eigenschapswoord, dus als van 'n bijvoeglijk nmw en dat is de reden dat het lidwoord afwezig is, en het wordt nu ook begrijpelijk dat in de zin *Mijn broer is 'n flinke timmerman*, het lidwoord wèl staat, want hier heeft het znmw z'n volledige zelfstandigheid als leidend lid van de groep met *flinke*. Een ander geval dat we vaak het znmw zonder lidwoord gebruiken, wordt door deze zin zelf geïllustreerd: *zonder* lidwoord; zo zeggen we ook: Hij liep zonder hoed op straat. Zulk 'n gebruik van het znmw in ontkennende betekenis zonder lidwoord is des te begrijpelijker wanneer we bedenken hoe eng het verband is tussen telwoord en lidwoord, want waar *geen* hoed is, kan van getal geen sprake zijn. Het is ongetwijfeld ook mogelijk te zeggen: *zonder 'n*

hoed op, maar dat is niet hetzelfde. Wat het verschil is, zullen we hier niet bespreken, maar het toont eens te meer hoe ingewikkeld alle taalgebruik is.

VIII. Onze klanken.

In de vorige hoofdstukken hebben we gesproken over woorden en zinnen, en hebben we gezien hoeveel merkwaardigs daaruit te leren valt. Toch hebben we daarmee niet het merkwaardigste van taal besproken: ongetwijfeld het merkwaardigste, ja wonderbaarlike, is dat wij in taal 'n middel bezitten om onze gedachten en gevoelens niet alleen voor onszelf te formuleren, maar ook voor anderen verstaanbaar te maken door middel van geluiden, d.i. door luchtverplaatsing. En daar hebben we helemaal geen afzonderlike middelen voor, maar we maken ervoor gebruik van de lucht die we als onbruikbaar uitademen, en van organen die ons physiologische diensten bewijzen:

onze longen, luchtpijp, strottenhoofd, strotklep, keelruimte, mond- en neusholte, tong, tanden, lippen. Wat wij *spraakorganen* noemen, zijn dus organen die in de eerste plaats levensfuncties vervullen, in de tweede plaats ook dienstbaar gemaakt worden aan het spreken; zoals is opgemerkt, is de term spraakorganen feitelijk onjuist, en zou men evengoed de vingers organen van het pianospelen kunnen noemen. Toch zal de mens doorgaan met te spreken van spraakorganen, want het spreken is nu eenmaal belangrijker dan pianospelen. De wetenschap die zich bezig houdt met het gebruik van onze spraakorganen is de fonetiek; wij kunnen daar in dit boek niet over in biezonderheden treden, en moeten ons beperken tot het nagaan van de manier waarop het Ndl van geluiden gebruik maakt, m.a.w. welke klanken wij gebruiken, en hoe ze met elkaar verbonden worden. Daartoe zullen we spreken over de enkele klanken, en over de klankverbindingen.

We verdelen de klanken die in taal gebruikt worden in klinkers en medeklinkers, en het is niet nodig de gronden voor die onderscheiding te bespreken. Elke taal heeft beide soorten van klanken, maar de verhouding van hun getal en, wat belangrijker is, de veelvuldigheid van hun

gebruik, verschilt sterk; als 'n taal veel klinkers gebruikt, onverschillig of het dezelfde of verschillende zijn, zal de indruk die de taal op de hoorder maakt anders zijn dan de indruk die men ontvangt van 'n taal met veel medeklinkers, en vooral van 'n taal met veel verbindingen van medeklinkers. Men moet bij de vraag welke klanken 'n taal heeft, vooral letten op de samenhang van de klanken, het *systeem* van de klanken zoals men het noemt; want het zou 'n geheel verkeerde indruk van 'n taal geven als men de klanken alleen maar opsomde: de ervaring leert dat elke taal iets eigens heeft, en dat het bijzondere van de ene klank vaak ook te vinden is in andere klanken van dezelfde taal. Zo weet ieder die Duits of Engels kent dat de *k* aan het begin van het woord in die talen veel scherper klinkt dan in het Ndl en het Frans, zodat wij soms de indruk hebben dat men in het Duits of het Engels na de *k* 'n soort *h* zegt. Maar datzelfde verschil vertoont zich presies zo bij de woorden die beginnen met 'n *p* of *t*. Behalve 'n eigen systeem van klanken en klankverbindingen hebben veel talen ook klanken die in andere weinig of helemaal niet voorkomen; zo is de Ndl *w-* in *wil*, *wel*, enz. mij in geen enkele taal bekend, en vreemdelingen, ook al zijn ze geoefende fone-

tici, hebben moeite het verschil tussen de *w-* en *v-* in het Ndl te horen, en toch vinden wij het verschil tussen *wel* en *vel*, *willen* en *villen*, *val* en *wal*, en talloze soortgelijke heel duidelijk. Zo vertelt de eerste hoogleraar in het Frans aan de universiteit te Groningen, van Hamel, in het verslag van 'n experimenteel onderzoek over de Ndl *v-* en *w-* (La Parole, 1903): 'Meer dan eens heb ik geprobeerd aan Parijzenaars, in het biezonder aan m'n vriend Louis Havet, het verschil te laten horen tussen de Ndl *v* en *w*. Zij spitsten de oren, en ik zei enige malen: *vader*, *water*; *vee*, *wee*; *vier*, *wier*; *val*, *wal*; *voelen*, *woelen*; daarop nam ik twee gevallen waar de medeklinkers tussen klinkers staan: *leven*, *leeuwen*; *nieuwe brieven*. Het resultaat was nihil. Ze slaagden er niet in het verschil te horen.' Ook herinner ik me dat m'n Groningse leermeester Bülbring, die zich dadelik na z'n komst in ons land veel moeite gaf het Ndl te leren spreken, het verschil tussen *beekje* en *beetje* vrijwel onhoorbaar vond, en later heb ik opgemerkt dat het verschil zo gering is dat wijzelf het soms niet horen, en daar alleen niets van merken, omdat het verband van de zin geen verkeerde opvatting mogelijkmaakt. De laatste voorbeelden wijzen op 'n andere eigenaardigheid van het Ndl: de sterke in-

vloed van de *j* op de voorafgaande klanken. Als wij Jan met Jantje vergelijken, of *mand* met *mandje*, zullen we opmerken dat de twee paar woorden alleen de *j*- resp. *m*- aan het begin gemeen hebben, alle andere klanken zijn verschillend, ook de *a* die in Jantje, mandje dichtbij de *ai* komt, en bovendien 'helderder' is dan de *a* van Jan, mand.

Het zou hier misplaatst zijn een lijst van Ndl klinkers te geven, maar wel is het de moeite waard op te merken dat wij klinkers hebben ontleend aan vreemde talen, d.w.z. tegelijk met de vreemde woorden uit die talen. Dat is iets bijzonders, want de meeste volken schijnen de woorden uit vreemde talen steeds om te zetten in de klanken van de eigen taal, zoals de Engelsen, die na de uitvinding van de auto spoedig het Franse *char-à-bancs* overnamen, maar het op z'n Engels tot *sjárabang* vervormden. Wij daarentegen gebruiken in Franse woorden vaak de voor ons ongewone klanken, als in *zone*, *karrière* of *misère*, al is het dan niet precies Frans; ja we zeggen zelfs in *konversatie* de eerste zwakbeklemde lettergreep soms met de neusklinker, al klinkt het allerminst Frans, nu we *-z-* zeggen in plaats van de Franse *-s-*, om van de klemtoon te zwijgen. Ook zeggen we neusklinkers in de beide letter-

grepen van *enfin* of in *teint*, maar overigens gebeurt dat in beklemde lettergrepen meestal niet, zoals blijkt uit *bouillon*, *attent*, en andere algemeen gebruikte woorden. Veel mensen spreken ook Engelse woorden met klanken die min of meer op de Engelse lijken; zo hoort men *lunchroom* vaak met 'n klinker die zeker niet de Nederlandse klinker van *mint* is, en meer dan voldoende lijkt op de Engelse klank, meer dan voldoende: omdat werkelijk-Engelse klanken midden in 'n Ndl zin eigenlijk niet op hun plaats zijn, en door de meesten ook als geaffekteerd worden gevoeld. In gemeenzaam geworden woorden zegt men de Ndl klanken, b.v. in *pudding* de klinker van *dus*: men weet niet meer dat het oorspronkelijk uit het Engels is gekomen.

Het gevoel van minderwaardigheid van veel landgenoten blijkt ook uit de gewoonte om oude voornamen te verfransen of te verengelsen, waarbij het vooral op de klinkers aan komt. Zo wordt *Hendrik* tot *Henry*, of het liefelike *Harry*, dat uit de Engelse kinderkamer stamt, uit de tijd dat de kinderen de verbinding *-nr-* nog niet kunnen zeggen, zoals men bij ons ook *Maggie* (met de klinker van *nek*, als men 'fijn beschaafd' is) heeft overgenomen, een vorm uit de nog vroegere perio-

de wanneer het Engelse kind de *r* nog helemaal niet zeggen kan, wat ook in onze kinderkamers voorkomt. Een dergelijke mentaliteit blijkt ook uit de verandering van de familienaam Van Akkooi¹⁾ in het Frans-, dus voornaam-uitziende Acquoy, dat nog heerliker wordt als men het op z'n Frans uitspreekt bovendien, de vervanging van het gewone Jakob, of het niet- Ariese Isaac, door Jacques, de handige toevoeging van 'n onnozel extra-stipje die het burgerlike de Bruine tot het fraaie Bruïne maakt, of van het aksent dat het grappige Kies omvormt tot het alle kritiek doorstaande Kiès, of het lachwekkende de Koe tot het fijne de Koé! Ook 'n simpele verandering van klemtoon kan soms 'n heerlijk resultaat opleveren, b.v. de verandering van het ordinaire Albert tot Albért, maar dan met de tweede lettergreep als bère, veel gelijkend op het geblaat van 't schaap, vooral wanneer de extra-lange è gevolgd wordt door de Hollandse brouw-*r*. Men merkt dat hier zelfs klanksymboliek te konstateren valt!

Van de klinkers zijn de tweeklanken niet gemakkelijk te scheiden; men kan ze beschouwen als 'n biezonder soort klinkers, maar in

1) Akkooi is 'n dorp in de Betuwe.

zeker opzicht als verbindingen van twee klinkers. De delen van de *ui* komen echter nooit apart voor, en wie niet geoefend is, zal er niet in slagen het eerste gedeelte van die tweeklank apart te zeggen; feitelijk zijn er ook niet twee klanken, maar 'n reeks, waarvan we het begin en het eind als duidelijk verschillend onderscheiden kunnen. Ook bij de tweeklanken in: *meid*, *mais*, *blauw* is het niet helemaal eenvoudig het eerste gedeelte aan te geven, maar ze lijken toch heel sterk op de klinkers die we resp. spreken in *bek*, *maak*, *rot*. De lezer weet wel dat de spellingen *rauw* en *rouw* ééNZelfde klankgroep aanduiden, tenminste in het Ndl van de meerderheid van de beschaafden. Het geval toont één van de vele dwaasheden van onze spelling, maar een die niet veel last veroorzaakt, want het aantal woorden met *au* is heel klein, en de meeste woorden met *au* zijn vreemde woorden; maar toch blijkt vaak genoeg dat een schrijver *wenkbrauw* niet weet te scheiden van *bierbrouwen*. De tweeërlei spelling van de ene tweeklank in *meiden* en *mijden* geeft veel meer last, en niet alleen aan schoolkinderen of de breedgerugde zettters, die de schuld krijgen als er *wijfelen* gedrukt staat in plaats van *weifelen*, omdat aan *twijfelen* gedacht is. Op dezelfde wijze vindt men niet

zelden *over iets uitwijden*, dat ik ook zelf in 'n drukproef over het hoofd gezien heb, en ziet men menigeen iemand *in het gevele komen*, ofschoon het *gevlj* 'moet' zijn. Wij schrijven *ijselik* 'omdat men daarbij denkt aan *ijs*', ofschoon dat in oorsprong twee verschillende woorden zijn, en het naar de afleiding *eiselik* zou 'moeten' zijn; de als fout beschouwde schrijfwijze wijfelen, uitwijden, en gevele is dus even 'verdedigbaar', zo lang men het dwaze verschil tussen ei en ij verkiest te handhaven. Al deze spellingkuriositeiten zijn slechts 'n probaat middel om de kinderen van de lagere school, vooral de kinderen die alleen lager onderwijs ontvangen, af te houden van wat voor hun het belangrijke is: het zich eigen maken van hun moedertaal, mondeling en schriftelik, en van de kennis die in de maatschappij van ze geëist wordt; ze zijn tegelijk een van de effectiefste middelen, bedoeld of niet, om middelmatige kinderen van de klassen die zich voortgezet onderwijs kunnen veroorloven, 'n maatschappelik privilege te bezorgen in het schrijven van 'n korrekte spelling. Behalve de genoemde tweeklanken heeft het Ndl 'n groep van eenlettergrepige klinkerverbindingen die heel gemakkelik in de samenstellende delen kunnen worden gescheiden,

zoals de tweeklanken in *naaien, mooi, foei*.

Zomin als van de klinkers zullen we van de medeklinkers 'n lijst geven, al kunnen enkele opmerkingen misschien van nut zijn. Zo hebben de *v-* en *z-* aan het begin van 'n woord bij ons iets eigenaardigs, doordat ze noch geheel zacht noch geheel scherp zijn. Men merkt dat goed als men Frans leert, want in het Frans is de *v-* helemaal zacht; de praktische onderwijzer zegt dan vaak: je moet *vous* aan het begin zeggen met onze *w-*, dus *wous*. Het gevolg is 'n vrij juiste uitspraak van de Franse begin-*v*, want we hebben boven (bl. 182) al geleerd dat de Fransen het verschil tussen onze *v-* en *w-* toch niet horen. Lastiger wordt het als de onderwijzer Friezen in z'n klas heeft, die kennen de begin-*v* ook niet, zeggen er *f-* voor, en in het Nederlands bestaat het verschil tussen *v-* en *w-* nu eenmaal. Het Nederlands heeft op het eind van 'n lettergreep vrijwel steeds scherpe medeklinkers: wel de *-t*, *-p*, *-k*, *-s*, *-f*, *-ch*, dus *net*, *kaap*, *rok*, *neef*, *as*; we schrijven wel: *bed*, *wedloop*, *raad*, *eb*, *dag*, maar de eindklank is scherp, dus: *bet*, *wet*, *raat*, enz.

In het eerste hoofdstuk hebben we opgemerkt dat veel echt-Ndl enkelvoudige woorden, d.i. niet-afgeleide of -samengestelde, eenlettergrepig zijn, en dat meer dan tweeletter-

grepige enkelvoudige woorden zo goed als niet voorkomen. Nu ligt het voor de hand te denken dat wij de geringe mogelijkheid van afwisseling in onze woorden zo volledig mogelijk zouden hebben uitgebuit, en b.v. alle klinkers zouden gebruiken aan het begin van onze woorden: de feiten bewijzen dat deze onderstelling niet juist is. Er zijn tal van klinkers die nooit of zo goed als nooit aan het begin van 'n woord staan; zo hebben we de klinker van pit alleen in de eenlettergrepige woorden *ik, is, in*, alle drie woorden die in verreweg de meeste gevallen bovendien met zwakke klemtoon worden gezegd, en daardoor in de zin weinig opvallen, terwijl de klinker van *ik* ook nog vaak wegvalt, zodat: Ik had het wel gezien, kan worden tot: Kat et wel gezien. Van de tweelettergrepige woorden begint alleen *immers* met deze klinker. De o van dok komt alleen voor in os, en in oksel (dat op 'n afleiding lijkt, vgl. raadsel), orde, opperen, en okshoofd (dat weer op 'n samenstelling lijkt). De o van dof komt alleen in meest zwakbeklemde voorvoegsels voor: om-, on-, ont-, en in het eveneens gewoonlijk zwakbeklemde om en op. De o van rood staat aan het begin in oog, oogst, oom, en met 'n kleine verandering van klank vóór de -r in oor, oord, en in de op samenstellingen

lijkende tweelettergrepige woorden: oordeel, oorlog, oorzaak. De klinker van boek staat aan het begin van oester, oever, oefenen, en daarmee uit; de eu alleen in euvel; de u van uur alleen in dat woord. De klinker van riet is ook zeldzaam aan het begin: iep, en de voornaamwoorden ieder, iemand, iets; de klinker van hut komt in Ndl woorden helemaal nooit aan het begin voor (wel in de vreemde woorden ulster, ultra), evenmin als de onbeklemde klinker van *bode*. Er zijn maar vier klinkers die in beduidend aantal aan het begin van onze woorden voorkomen: die van rad, b.v. in acht, al, as, en de tweelettergrepige akker, achter, appel, ander; die van raad in aak, aap, aal, aak, aas, aarde, aker, enz.; die van net in eb, echt, el, elft, elk, eng, es, eg, en in effen, emmer, enten, enz.; die van breed in eed, eelt, een, eend, eens, ook vóór de -r in eer, en in tweelettergrepige woorden als even, ever, ezel, eten.

Evenals de enkele klinkers zijn ook de tweeklanken aan het begin van onze woorden in vrij beperkt gebruik: ui alleen in uil, uit, de tweelettergrepige uier, en het dialektiese uiver (voor ooievaar); aai alleen in het werkwoord aaien; ai nooit; ou in oud en het vakwoord ouwel; au wordt alleen geschreven aan het begin van vreemde woorden, en dan òf als ou òf

als oo (in rood) gesproken, b.v. in auto, audientie. Alleen de tweeklank ei, geschreven met ei of ij, komt iets vaker voor: ei, eik, eind, ijl, eis, ijs, ijselik, ijver, eigen, ijzer, ijzen.

De verklaring van het beperkte gebruik van klinkers en tweeklanken aan het begin van onze woorden is nog nooit gegeven, ja het feit zelf is bij mijn weten nog nooit vastgesteld; men zal ter verklaring in elk geval rekening moeten houden met het feit dat wij ook woorden hebben die beginnen met h- gevolgd door 'n klinker; het verschil tussen aas en haas mag ons vanzelfsprekend en 'duidelik' toeschijnen, de Vlamingen, en de Fransen, die nooit 'n *h*- aan het begin van hun woorden hebben, denken er anders over. Wat het eind van onze woorden betreft, is algemeen bekend dat de zogenaamde korte klinkers (in bak, bek, buk, bik, bok, dok) nooit aan het eind voorkomen, afgezien van uitroepen, b.v. hè. Ook deze zaak is van te technische aard om hier besproken te worden.

Wat de medeklinkers betreft, er is één die nooit aan het begin staat: de ng van bang; de lezer zal wel niet de waarschuwing nodig hebben dat het dubbele teken één klank aanduidt. De ng komt bij ons alleen voor in het midden en aan het eind: zingen, gezang; vóór de -k

schrijven we eenvoudig n, als in zingt, zinkt, die presies gelijk gesproken worden. Ook de scherpe ch komt nooit aan het begin van echt-Ndl woorden voor, wel in enkele vreemde, als in chaos, dat ons helemaal niet vreemd klinkt, wat de begin-klank betreft. De overige medeklinkers komen allemaal aan het begin voor, als in bak, pak, dak, tak, gek, kat, land, man, nat, rat, suf, ziek, fok, val, wal, sjokken (sj is teken voor één klank), tjalk. Wat het laatste woord betreft, zou men kunnen twijfelen of tj één klank is of 'n medeklinker gevolgd door 'n overgangsklank: het onderscheid is er meer een van woorden dan van feiten. Iets dergelijks geldt van de nj van oranje, maar die komt nooit aan het begin voor. Van onze neusmedeklinkers komen dus alleen m en n aan het begin; wij vinden dat weer natuurlijk, maar de lezer weet nu al dat het daarom in andere talen nog niet zo is: als men woorden met neusmedeklinkers aan het begin wil zien, onmiddellijk gevolgd door medeklinkers, kan de kaart van Afrika licht helpen door plaats- en bergnamen in Kaffergebied. Bij de medeklinkers die nooit aan het begin van onze woorden staan zouden we nog kunnen noemen de -w- van bouwen, maar dat is meer 'n overgangsklank, net als de -i- van draaien. Het verschil tussen de -i- van

draaien en de *j* van *jas* is echter heel gering, en men kan ze best als variaties van dezelfde klank beschouwen; bij de *-w-* van *bouwen* en die van *wil* gaat dat niet: de *w-* van *wil* heeft geen spoor van de *oe* die in de *-w-* van *bouwen* zit, en bovendien hebben we die *w* zonder de *oe*-klank ook aan het eind, als in *murw*. Men lette er ook op dat we de *-w-* van *bouwen* makkelijk kunnen aanhouden, de andere niet, want daarbij sluiten we de ademstroom af door de onderlip tegen de boventanden te drukken, zodat deze *w-* te vergelijken is met de *b*, die we ook niet kunnen verlengen, want dan horen we eenvoudig helemaal niets. Over de medeklinkers aan het eind van onze woorden is boven al 'n opmerking gemaakt (bl. 188).

Voor het karakter van 'n taal is het aantal medeklinkerverbindingen van belang; het Ndl heeft veel van zulke groepen, vooral van medeklinkers met de vloeiende klanken *l* en *r*. Aan het begin van de woorden beginnen zulke groepen met de medeklinker: *blaas*, *plas*, *glas*, *klas*, *slaan*, *vla*, niet met *d-* of *t-* want die lijken te veel op de *l*; aan het slot komt de *l* het eerst: *help*, *hals*, *balk*, *helft*. De lezer begrijpt wel dat er voor die verschillende volgorde fonetische oorzaken bestaan, maar het bestek van dit boek laat niet toe op deze

kwestie in te gaan. Het lijkt ook niet nodig de verschillende verbindingen met de *r* op te sommen; ze komen in hun karakter overeen met de *l*-verbindingen. Die met de neusmedeklinkers zijn veel beperkter in aantal: snuiven, smeer, knie zijn de enige gewone aan het begin, maar 'n enkele meer aan het eind: bont, denk, lamp, lans, in alle gevallen dus met de medeklinker die op dezelfde plaats in de mond gevormd wordt als de voorafgaande neusmedeklinker. Andere verbindingen komen in enkele vreemde woorden voor, waar we helemaal geen moeite mee hebben, als pneumonie, maar lastiger is de Russiese riviernaam Dnjepr; overigens wordt in het Gronings ook tnegentig gezegd, net als t- wordt gebruikt in tachtig. Van de verbindingen van twee vloeiende medeklinkers hebben we maar heel enkele, en uitsluitend aan het eind van 'n lettergreep; zo kan de *r* vóór de neusmedeklinkers staan, als in arm, karn, maar niet vóór de *l*, die wordt in zo'n geval tot 'n aparte lettergreep, b.v. in Karel, korrel, kerel. Wei komt de *l* vóór -m voor, zoals in olm, zalm, film.

Verbindingen van de andere medeklinkers (met of zonder 'n vloeiende medeklinker als derde lid) komen bij ons vrij veel voor met s- als eerste lid: spat, spreken, schuif, staan, zel-

den sk- en sf- zoals in skelet, Skandinavië, sfeer, sfynx, woorden die door die beginmedeklinkers al bewijzen dat ze vreemdelingen zijn. Ook verbindingen met de -s als tweede lid komen alleen in enkele vreemde woorden aan het begin voor, zoals in psalm. Andere verbindingen van twee medeklinkers komen aan het begin niet voor, en nu begrijpen we waarom wij wel zeggen: 's nachts maar daags, 's Maandags en 's Woensdags, maar nooit anders dan: Dinsdags en Donderdags, ook alleen: Vrijdags zonder de s- ervóór, want sf-, als in *sfeer*, is geen echt-Nederlandse verbinding. Dat het gebruik van de namen van de weekdays met -s en zonder -s niet willekeurig is, ziet de lezer zonder moeite als hij deze twee zinnen vergelijkt: Wij eten Maandag bruine bonen met spek - Wij eten 's Maandags bruine bonen met spek.

Aan het eind van onze woorden hebben we de verbindingen als in acht, best, gesp, heft, maar nooit zulke als -pt of -kt, afgezien van buigingsvormen, zoals in hapt, bakt. Uit de voorbeelden blijkt dat het aantal toch vrij beperkt is, maar wij hebben er meer dan menige andere taal; de groep sch- is mij in geen andere taal bekend, ofschoon de ch zelf ook in andere talen voorkomt.

Van belang voor het karakter van 'n taal is ook de lengte van de klanken; in sommige komt een en dezelfde klank, medeklinker of klinker, met grote lengteverschillen voor, in het Ndl zijn de verschillen in lengte van geringe betekenis. Alleen bij de klinkers kan men van bepaald lange spreken, vóór de -r: kier vergeleken met iep, jaar vergeleken met aap; verder spreken we in de vreemde woorden de vreemde klinkers ook langer dan in het Nederlands gebeurt, zo in zone, carrière en fair (met de -r, ofschoon die in het Engels niet gezegd wordt) en in freule, de enige titel die we uit het Duits hebben. De lezer zal bij de opmerking dat de Ndl klinkers allemaal vrij kort zijn, gedacht hebben aan z'n schooltijd, toen hij leerde dat wij twee rijen klinkers hebben: de lange als in aap, zeep, de korte als in bak, mep. Het is waar dat de klinker in aap iets langer is dan die in nap, de klinker in zeep iets langer dan die in mep, maar dat we het verschil zo duidelijk merken, ligt aan iets anders: in aap en zeep horen we 'n zekere afscheiding tussen de klinker en de volgende medeklinker, terwijl in nap en mep de klinker plotseling wordt afgebroken om plaats te maken voor de medeklinker. Die indruk klopt met de ervaring dat wij de klinker van het type in nap en mep nooit op het eind

van woorden gebruiken, wel de klinkers van het andere type, b.v. in ma en mee. Het verschil tussen de twee groepen van klinkers hangt dus samen met de manier waarop ze in de lettergrepen gebruikt worden; het is hier niet mogelijk dieper op de kwestie in te gaan; het is voldoende te laten zien dat er heel wat meer achter zit dan lengteverschil.

Wij hebben totnutoe ondersteld dat beschaafde mensen van een en dezelfde streek of altans van een en hetzelfde gezin gelijk spreken voor zover betreft de klanken die ze gebruiken. Ieder die wel eens op deze dingen gelet heeft weet dat het in de werkelijkheid niet zo is; daar hoeft men geen fonetikus voor te zijn. Sommige mensen doen bij het spreken de mond nauweliks open, anderen spreken met wijd geopende mond; toch verschillen de klanken niet veel. Maar wie scherp luistert, merkt toch wel verschil; zo zal menigeen opgemerkt hebben dat sommigen de i van pit zeggen met naar achteren getrokken mondhoeken, zodat de klinker scherp klinkt. Ook de sisklanken worden in dit opzicht heel verschillend gesproken, en zo begrijpt men dat de onbeklemde klinker van bode bij mensen die de lippen uitspreiden vaak nadert tot de i van pit. Dat komt natuurlijk vooral goed uit als de volgende

klank een sisklank is, zo in *misschien*; niet in *dreumes*, want daar is de s in onbeklemde lettergreep, zoals ook in *jakkes*. Maar men hoort wel *is* voor het onbeklemde *eens*. Ook in *notaris* zullen velen wel zo spreken, maar dat is mogelijk ook het gevolg van de schrijfwijze, wat vooral voorkomt bij mensen die graag gedistingeerd willen schijnen; als wij in *vonnis* steeds de klank die op i lijkt gebruiken, zal het wel zijn omdat het een vakwoord is, en menigeen voor het eerst bekend wordt door het schrift. Het zou ook een vergissing zijn te menen dat een en dezelfde persoon steeds dezelfde klanken gebruikt; het is gemakkelijk aan zichzelf te horen dat het anders is, b.v. wanneer we *nee* zeggen in 'n stemming van onverschilligheid, soms ook van aarzeling, want dan klinkt het eerder als *neu*. Die verandering komt door de positie van de lippen: we zien dus dat onze persoonlijke lichaamshouding onze klanken op elk ogenblik beïnvloedt. Zo begrijpt men ook het verschil van sissen en sussen. Men kan iets dergelijks waarnemen bij *ja*, dat soms gesproken wordt met de klinker van bak, als men zeer beslist en kortaf antwoordt, 'n volgende maal met de klinker van baak, als men aarzelt, of vriendelijk langzaam spreekt, b.v. ja ja, dat zal wel; en ten slotte

zeggen sommigen het in joviale stemming soms met de klinker van jok. Ons spreken hangt verder ook af van onze ogenblikkelijke lichaamstoestand: wanneer we erg vermoeid zijn spreken we onduideliker, minder gearticuleerd, dan wanneer we fris en opgewekt zijn.

Verder hangt ons spreken ook samen met onze toehoorders: is het 'n enkele, vooral 'n welbekende, dan geven we ons niet zoveel moeite om duidelijk te articuleren dan wanneer we b.v. 'n groot publiek toespreken.

In het voorafgaande is het gebruik van de Ndl klanken gekonstateerd, zonder dat we iets gezegd hebben over de dienst die de klanken elk voor zich verrichten met betrekking tot de betekenis van het woord. Maar we weten in het algemeen niet waarom de ene klank wordt gebruikt in het ene woord, de andere klank in het andere; toch zijn we niet geheel onkundig, zoals elke lezer zal beamen als hij bedenkt dat we sommige klinkers als uitroepwoorden gebruiken: de a van aap om verwondering over 'n ontdekking of mededeling te uiten, de e van zee met rijzende toon om te laten weten dat men iets niet verstaat, of 'n bevestigend antwoord verwacht op 'n ermee samenhangende voorafgaande vraag (Je wil wel, eh?), de o

van zo om pijn uit te drukken. De schrijfwijze met -h duidt aan dat het de a of e of o is van aap, zeep, rook, niet de klinkers in nap, echt, rok, die overigens, zoals we gezien hebben, nooit aan het eind van woorden voorkomen, maar daarom wel nu en dan in uitroepen, en ook, zoals reeds eerder is opgemerkt, in het bits gesproken ja. Soms gaat er aan de klinker 'n h- vooraf: ha, hé, ho, hu. Dat die klinkers elk 'n eigen dienst doen, is 'n aanwijzing dat wij er verschillende gevoelens mee verbinden; ook dat blijkt uit heel wat *woorden* in de eigelijke zin, zoals: flikken, klikken, tikken, prikken, hikken, stikken, mikken, ook met de uitgangen -elen en -eren die herhaling suggereren: bibberen, dribbelen, trippelen, tippelen, stribbelen, kibbelen. Dezelfde klinker komt ook met andere medeklinkers voor: gniffelen, sissen, verder met -l- in trillen, rillen, gillen. Er zal wel geen lezer nader bewijs behoeven dat het gebruik van de klinker hier in verband staat met de betekenis van de woorden, m.a.w. dat de i hier symboliese waarde heeft. Hetzelfde geldt b.v. van de klinker en de uitgangen in rommelen, stommelen, trommelen, ook in bons, plomp; van de klinker in horten (en stoten), storten; in neuriën en zeuren, misschien ook in leuren, en in leuteren, peuteren; in lachen, plas-

sen, wassen, sarren, en in babbelen, jakkeren, trappelen, rammelen. Men hoeft ook maar zulke woordparen als trappelen en trippelen, krabbelen en kriebelen te vergelijken om overtuigd te worden van de symboliese aard van deze klinkers in de genoemde woorden en tal van andere. Ook de ongelovigste Thomas zal het opgeven de zaak met schouderophalen te bejegenen als er nog iets anders bijkomt: de klinkeralternantie in tal van woorden, voornamelijk van de korte *i* en de korte *a*. Zo zeggen we wissewasje, kriskras, tiktak, klikklak, klinkklank, ginnegappen. Men kan verder ook nog vergelijken wiegelenen waggelen, popelen, borrelen, droppelen, pruttelen, en tal van andere woorden. In verband hiermee kunnen de herhalingen van lettergrepen met wisselende beginklank genoemd worden, als in rompslomp, schorremorrie, kissebissen, slampamper, harrewarren, terwijl omgekeerd vaak ook alleen de medeklinkers herhaald worden, zoals het geval is in bullebak, schimpscheut, poespas, flikflooiën. Het zal wel geen betoog behoeven dat de wisseling van zachte en scherpe medeklinker in dribbelen en trippelen, of glibberig en glippen iets met het verschil in de vlugheid van de bewegingen te maken heeft, en hetzelfde geldt van het verschil van mede-

klinker in tal van de genoemde woorden met i (bibberen, tippelen, enz.).

Voor het karakter van de Ndl woorden en zinnen is de klemtoon van grote betekenis: wij maken tussen de opeenvolgende lettergrepen van 'n zin groot verschil. Misschien zullen sommige lezers, ook al kennen ze vreemde talen, vragen: Gebeurt dat dan niet overal? Het antwoord is ontkennend, en hoe sterk onze manier van doen afwijkt van de Franse, blijkt uit het gezegde van 'n Frans taalgeleerde, dus van 'n vakman, en een die heel wat talen kende bovendien: De Germaanse zin wordt heftig gehamerd¹⁾. Dat geldt misschien van het Duits meer dan van het Ndl, van het Ndl meer dan van het Engels, toch is het juist van alle drie. Ieder weet dat het 'n regel van beschaafd gedrag is om in gezelschap niet luid te spreken, en het valt ons op dat Fransen, die toch waarlijk niet voor ons in goede manieren onderdoen, zich minder onthouding opleggen: de zaak is dat luid Frans minder onaangenaam klinkt dan luid of overluid Ndl, en nog erger Duits: het sterke verschil van klemtoon wordt bij luid spreken zo opvallend dat het onaangenaam

1) La phrase germanique est violemment martelée par les accents d'intensité qui frappent les syllabes initiales de chacun des mots principaux.

aandoet. Als wij met matige luidheid spreken, vinden wij het verschil van klemtoon helemaal niet onaangenaam, en het heeft natuurlijk ook grote voordelen. Wat de zin betreft: de woorden waar het op aankomt, krijgen de volle klank, terwijl de andere op de tweede rang komen, waar ze dan ook horen. Wat de enkele woorden betreft, ook daar krijgt de eerste lettergreep, dat is bij ons ook meest de lettergreep die het hoofdbegrip uitdrukt, z'n bevoorrechte positie: voordeel, spoorkaartje, inleg, maar ook in enkelvoudige woorden: boter, appel, enz. De lezer begrijpt nu wel dat het Frans geen samenstellingen heeft van eigen maaksel: dat kan het niet, omdat we eigelijke samenstelling eerst hebben als één deel de hoofdleiding heeft, en dat kan in het Ndl door de klemtoon.

De sterke klemtoon op de eerste lettergreep van *vrede* en de biezonder zwakke op de tweede verklaart hoe het komt dat we het in sommige gevallen verkorten tot *vree*: *laat me met vree*. Zo zeggen we ook: je zal er geen scha van hebben, al is het anders meest: schade, wensen we iemand naar de Mokerhei, al kennen we ook: heide, rijden we op 'n slee, spreken we van veilige ree, verguld op snee. Oppervlakkig oordelend zou men de dubbele vorm

overbodig kunnen noemen, maar het beantwoordt aan 'n tweeledige behoefte: in het gemeenzame gesprek zeggen we de korte vormen, daar zouden de tweelettergrepige misplaatst zijn, en in gewichtiger zaken, of wanneer we tegen vreemden spreken, is het langere woord het natuurlijke en juiste. Zo spreken we in de algemene omgangstaal altijd van: schadevergoeding, van zaken van oorlog en vrede, de keizersnede ('n operatie), van Tromp op de rede van Duins. Soms is er enig verschil van betekenis: er is geen *sprake* van, iets ter *sprake* brengen, maar: ik herkende hem aan z'n *spraak*¹⁾. De langere vormen *heide* en *slede* worden zelden gebruikt: ze zijn vrijwel overbodig geworden, al weten we uit samenstellingen als heidekruid en uit geschriften van vroeger tijd, dat ze bestaan hebben, en al kunnen ze misschien nog wel eens nuttig zijn. Als er in woorden van dit type op de zwakbeklemde -e nog 'n medeklinker volgt, blijft die laatste klank natuurlijk bewaard: zo hebben we naast weder ook weer, evenzo de korte vormen: teer van kleur, van echt leer gemaakt, neervallen, hoedeveer, het vee voeren, broer, de hele boel, ook boeldag, lege fles; ook in langere woorden,

1) Toch zegt men: sprakeloos (zie hoofdst. 3).

als in blaren, kleren, vergaren (voor ons 'n ander woord dan vergaderen), preken. Ook hier hebben we de langere woorden er vaak nog naast nodig: de aarde was woest en ledig, waar *leeg* de betekenis niet juist weergeeft, en komiek zou zijn, wederzijds naast aan weerszij, 'n teder gesprek, boedelscheiding, alle mensen zijn broeders, ook broederdienst. Sommige langere woorden zijn ook hier bijna vergeten, b.v. veder, weder, leder, maar omgekeerd willen we niets weten van *vaar* en *moer*, al komen die vormen in dialecten wel voor: we vinden ze niet eerbiedig genoeg, zelfs in deze tijd. Om zulke redenen van stijl verkorten we sommige woorden nooit: genadig, vredig, nederig, rede, gave; in ons spreken en schrijven hebben we hier onveranderlijk de vorm met onbeklemde e.

De verkorting met verlies van *-d-* komt alleen voor na de zgn. lange klinkers, als in vre-de, nooit na de zgn. korte, als in klad-den, wed-den, enz.; dat bewijst dat er 'n fonetiese oorzaak is, waarover in het volgende hoofdstuk nog iets gezegd zal worden. Over *mee* is in het hoofdstuk over samengestelde woorden (bl. 60) reeds gesproken, over *blij* en *moe* op bl. 145. De verkorting is niet beperkt tot de woorden met *-d-*, maar komt ook in andere gevallen voor, waar de zwakbeklemde *-e-* de let-

tergreep vormt; zo zeggen we nu altijd *krant*, terwijl het vroegere *kourant* alleen in eigennamen van dagbladen voorkomt, evenzo *sla*, waarvoor wel geen lezer *salade* zal zeggen, al vinden sommigen het plezierig zo te schrijven. Ook op het eind van 'n woord hebben we soms de -e opgegeven; zo zegt men: hoe meer zielen hoe meer vreugd, anders meestal: vreugde, terwijl het officiële woord *boete* nooit verkort wordt.

In het voorafgaande is stilzwijgend aangenomen dat beschaafden in ons land in hoofdzaken een en dezelfde taal spreken, afgezien dan van biezonder woordgebruik, en verschillen die op lokale omstandigheden berusten. Het bestaan van die algemene omgangstaal kennen wij door onze dagelijkse ervaring, maar het algemene karakter ervan is niet absoluut; ieder lezer weet wel dat hij door de telefoon of radio heel goed de stem van 'n man en 'n vrouw, ook al zijn ze hem onbekend, kan onderscheiden. Meer nog: wij herkennen 'n spreker aan z'n stem, en zo heeft de schrijver dezes eens een kollega die hij vroeger in 'n examenkommissie ontmoette, na veel jaren bij het instappen van 'n autobus herkend toen hij 'n enkele zin sprak tegen 'n ander, terwijl de man overigens zo sterk veranderd was dat herken-

ning uitgesloten was¹⁾. Dit eigene van elke menselijke stem noemen wij het timbre of de kleur; het bewijst ons dat elke mens z'n eigen taal spreekt, dat geen twee mensen presies gelijk spreken. Over de oorzaken van het verschil in timbre weten we feitelijk niet veel zekers, en wij kunnen er hier niet over uitweiden; het is ook bekend dat groepen mensen, zoals hele volken, zich in de toon van hun spreken onderscheiden van andere groepen, al zijn er ook veel overeenkomstige gewoonten. De onderscheiding van het persoonlijke timbre en de nationale intonatie zal wel steeds grote moeilijkheden meebrengen, maar het belang van toon voor de taal als middel van gemeenschap tussen de mensen is buitengewoon groot. Want de toon waarop wij spreken bepaalt niet alleen de betekenis van wat we zeggen, zoals het verschil tussen mededeling, vraag, en uitroep, waarover in het vierde hoofdstuk enige

1) Op grond van deze en soortgelijke verschillen tussen beschaafde sprekers is het bestaan van de algemene omgangstaal wel eens ontkend: alsof met zo'n uitspraak niet 'n blaam geworpen werd op onze beschaving! Men zou dan ook kunnen 'bewijzen' dat er geen Nederlands bestaat. Het misverstand vloeit klaarblijkelijk voort uit de traditionele opvatting van taal als iets dat in schrift is 'vastgelegd', in laatste instantie uit 'n gebrekkig taalbegrip.

opmerkingen zijn gemaakt, maar ook de indruk die ons spreken op de hoorder maakt. Zo is de toon van het spreken als de onbewuste uitdrukking van het gevoel dat ons 'bezielt', het machtigste bindmiddel tussen de mensen, want het gevoel dat die toon uitdrukt, deelt zich aan de hoorder mee: eerst door de toon wordt de taal het grote middel van gemeenschap, daar de mensen meer geleid worden door gevoelens dan door verstandelijke overwegingen. Het is helemaal niet nodig dat 'n spreker 'n kunstenaar van het woord is, om z'n hoorders tot z'n volgelingen te maken; alwie de rede van minister Colijn heeft aangehoord op die vroege morgen van de dag na het besluit tot het verlaten van de gouden standaard in September 1936, 'n rede over 'n kwestie die voor bijna alle toehoorders volkomen onbegrijpelijk was en is, kan ervan getuigen dat niets eenvoudiger kon zijn, minder gekunsteld, dan de rede, de toespraak van die dag. En toch, allen die de rede hebben gehoord, begrijpen waarom het Nederlandse volk aan de oproep van de spreker heeft gehoor gegeven, want niets kon overtuigender zijn, zowel van het vertrouwen van de spreker in de toekomst van zijn land als van zijn vertrouwen in het volk dat hij op dat tijdstip moest leiden, en alleen door de toon van

z'n stem, de rustige volmaakt eenvoudige taal die hij sprak. Anders, maar toch op soortgelijke wijze, heeft menig groot redenaar zijn gehoor bezielde tot daden waarvan ze zelf nooit gedroomd hadden dat ze daartoe in staat zouden zijn, in revolutionaire tijden vooral. Maar op elk ogenblik van de dag, ook in het gezinsleven, kunnen wij de invloed van de menselijke stem op het leven der mensen waarnemen.

IX. De maatschappelijke groepen en het Nederlands.

De mensen leven in de maatschappij, en daarin zijn zij in groepen geordend, zowel door de plaats waar ze leven als door hun werk in het grote geheel, door hun verhouding tot anderen, door beroep, verwantschap, of andere gemeenschap van belangen, gevoelens of denkbeelden. Al deze groeperingen hebben invloed op het verkeer, dus ook op de taal die het voornaamste middel van verkeer is. In de voorafgaande hoofdstukken hebben wij gesproken over het Nederlands als 'n eenheid, en dat is ook juist, maar eenheid onderstelt geen eenvormigheid, integendeel: echte eenheid is slechts mogelijk in verscheidenheid, d.w.z.

wanneer vrijheid heerst om in bijzonderheden af te wijken, d.i. zichzelf te zijn, terwijl eenvormigheid nooit meer is dan schijn, die bovendien slechts door dwang kan worden verkregen en gehandhaafd. Ieder lezer weet dat er in en buiten ons land, in het bijzonder in Noord-België, duidelijk merkbare verschillen van taalgebruik bestaan, verschillen die soms het wederzijds verstaan moeilijk maken, zo b.v. wanneer 'n Vlaamse vlaskoper met Groningse boeren handelt over de prijs van het vlas. Deze verschillen hangen samen met het verschil in woonplaats, en de variëteiten van Nederlands die op plaatselijk verschil berusten, noemen we Nederlandse dialekten. Wij rekenen die tot het Nederlands, even goed als de algemene verkeerstaal waarover wij tot dusver gehandeld hebben. Tal van lezers hebben in hun jeugd zulk 'n dialekt gesproken, menigeen zal het ook op latere leeftijd doen, altans wanneer hij in de omgeving is gebleven. Beschaafden spreken zulk 'n dialekt, of 'n onder de invloed van het dialekt gevariëerde vorm van de algemene omgangstaal, als hun werkkring ze met dialektsprekers in aanraking brengt. In veel gevallen spreken zulke personen dus twee vormen van Nederlands, en men zou ze tweetalig kunnen noemen, maar de benaming is feitelijk

onjuist, want voor de meeste beschaafden is het dialekt niet 'n andere taal, maar 'n sekundaire vorm van Nederlands, terwijl voor de minder beschaafden de verhouding vaak omgekeerd is: voor hun is de algemene omgangstaal het sekundaire. Het hoeft hier niet te worden uiteengezet dat er tussen deze twee uitersten veel variaties voorkomen; misschien is het goed er op te wijzen dat bij de Friezen in zekere zin van tweetaligheid zou kunnen worden gesproken, omdat het Fries misschien nog sterker afwijkt van het Hollands dan de andere plaatselijke wijzen van spreken in ons land, en ten tweede omdat het Fries door natuurlijke oorzaken zowel als door propaganda 'n enigszins sterkere positie van zelfstandigheid inneemt dan met name de Saksiese dialekten in het Noordoosten. Maar in de steden is van echt Fries geen sprake meer, en ook in de dorpen maakt het toenemende verkeer geleidelik het spreken van algemeen Nederlands tot 'n economiese noodzakelijkheid.

Het is niet alleen het Fries dat tegenover de algemene verkeerstaal 'n betrekkelijk sterke positie inneemt, in Brabant en Limburg is de plaatselijke vorm van het Nederlands evenzeer in algemeen gebruik, zodat ook de beschaafden zo spreken, niet alleen in het verkeer met

de minder beschaafden, maar ook in hun eigen gezin, zij het dan dat daar 'n meer of minder grote toenadering tot de algemene verkeerstaal merkbaar is. De voornaamste oorzaak van de sterke positie van het dialect in de zuidelijke provincies is te zoeken in de geringe betekenis van het verkeer van Brabant en Limburg in vroeger eeuwen met het leidende gewest Holland, daar ze nagenoeg geen direkte invloed hadden op de gang van zaken in ons land, tenminste op de politieke gang van zaken. Daarin is sedert de Franse revolutie en de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden wel verandering gekomen, maar sedert de laatste vijftig jaar is het verkeer tussen de zuidelijke provincies en het deel benoorden de Moerdijk sterk belemmerd of altans beperkt door het streven van de Roomse geestelijkheid tot afzonderlijke organisatie zowel op ekonomies als op geestelijk gebied, en dat streven naar isolering op maatschappelijk gebied heeft natuurlijk ook bijgedragen tot 'n sterkere scheiding op taalgebied. Zo is in het zuiden de invloed van het dialect op de algemene verkeerstaal nog steeds sterker dan in het Noorden en Oosten, met het gevolg dat de taal van beschaafde Brabantse en Limburgse sprekers soms vrij sterk afwijkt van het algemene gebruik, trots

het feit dat de zuidelijke dialecten nauwer verwant zijn aan het Hollands, dat immers de voornaamste grondslag van de algemene verkeerstaal is, dan de Friese en Saksiese dialecten van het Noorden en Noordoosten zijn. Het woordgebruik wijkt in het Brabants en Limburgs licht niet meer af dan in de andere dialecten, maar het klankverschil is aanzienlijk en ook de vormen verschillen soms vrij beduidend; één van de belangrijkste verschillen is verder het onderscheid dat in het zuiden (met inbegrip van 'n deel van Gelderland) gemaakt wordt tussen de niet-onzijdige woorden, dus de woorden die in de algemene taal het lidwoord *de* krijgen: deze worden in het zuiden in twee klassen verdeeld; zo zegt men *mine vader* maar *mien moder*, *deze stjoel* maar *dees taofel*, *de lepel* maar *die sjotel*, *einen hond* maar *ein kat* (Royen, *Pronominale Problemen*). Het is heel begrijpelijk dat de verwijzende vnmw 'n overeenkomstig verschil tonen; men zegt b.v. van z'n schouder: *ze doet me pijn*, zo hoorde ik 'n meisje uit Brabant zeggen van haar paraplu, die ze had laten hangen: *Ja, ze is er*, terwijl men in het Hollands zou zeggen: *Hij is er*. In het Zuid-Limburgs echter zegt men van de paraplu *hij*, althans het daarmee overeenkomende voornaamwoord: men

moet vooral niet denken dat de zuidelijke dialecten in deze dingen steeds met elkaar overeenstemmen. Wat van de positie van het dialect in Brabant en Limburg en van de invloed ervan op het gebruik van het algemene Nederlands gezegd is, geldt in nog veel sterkere mate van het Nederlands in België; feitelijk kan men daar de zaak omkeren, want het dialect is daar de gewone omgangstaal, het algemene Nederlands is slechts aan 'n klein deel van de bevolking bekend, d.w.z. aan de taalkundig belangstellenden en de Vlaams-georiënteerden. Wanneer in dit boek dus van de algemene omgangstaal gesproken wordt, bedoelen wij de variaties op het thema van het Nederlands die door beschaafden op het Nederlandse taalgebied gesproken worden, daarnaast ook geschreven. Wat het laatste betreft kan men in het algemeen zeggen dat de verschillen klein, ja onbeduidend zijn, want het allerbelangrijkste: de verschillen van klank, valt in het schrift weg, en de verschillen op het gebied van het woordgebruik en de zinsbouw zijn in vergelijking daarmee gering, vallen bovendien niet zo sterk op. Sommige lezers denken misschien aan het dialect dat in romans over het Brabantse en Limburgse boereleven voorkomt; maar dat is niet waarover hier ge-

sproken wordt: het is immers dialekties Nederlands temidden van de algemene taal, altans in de meeste gevallen.

Een algemene omgangstaal die over het hele gebied van 'n taalgemeenschap door bepaalde klassen van de bevolking in het mondeling en het schriftelijk verkeer gebruikt wordt, grotendeels met uitsluiting van andere vormen, lijkt ons de meest natuurlijke zaak van de wereld; het is echter volstrekt niet in alle landen zo, en is ook in vroegere eeuwen in ons eigen land niet zo geweest. Daarom is 'n opmerking erover hier misschien van meer belang dan mededelingen over de verschillen tussen de dialekten onderling, en hun verschillen met het algemene Nederlands. Dat de algemene omgangstaal, gegrond op de Hollandse dialekten, maar toch van deze verschillend, in ons land niet alleen bestáát, maar zo algemeen gebruikt wordt dat alle andere vormen van Nederlands daartegenover in de praktijk van het leven zowel als in ons denken over wat het woord *Nederlandse* taal inhoudt, van ondergeschikte betekenis zijn, heeft z'n grond in de stand van onze beschaving. Zo'n algemene mondelinge en schriftelijke verkeerstaal kan alleen bestaan waar 'n gelijkmatige beschaving vrij algemeen verbreid is, waar het onderwijs voldoende ge-

organiseerd is om invloed te hebben op het spreken en schrijven ook van die klassen die in de huiselijke en maatschappelijke omgang andere vormen van Nederlands horen en spreken. De toestand bij ons is in wezen gelijk aan die in andere West-Europese staten, maar komt niet in alle landen van Europa voor, ook niet geheel zo in Duitsland, waar de eenheid op politiek gebied van zeer recente datum is, en waar de eenheid van verkeerstaal grotendeels op kunstmatige wijze, met behulp van bewust naar eenheid strevende krachten, is tot stand gekomen, altans in het schriftelijk verkeer. Zo ligt het voor de hand dat in Duitsland de plaats van het dialekt aanzienliker is dan bij ons zelfs in Brabant en Limburg het geval is, en dat in het mondeling verkeer de Duitse dialekten geenszins zo sterk bij de algemene verkeerstaal achterstaan als in ons land. Toch zijn er ook in ons land talrijke sporen van dialektiese invloed op de verkeerstaal, en hoe zonderling het op het eerste ogenblik mag schijnen, het is 'n feit dat juist de invloed van de levende Hollandse dialekten het sterkst in de algemene taal merkbaar is. Enkele voorbeelden mogen dit feit illustreren voordat we naar de verklaring omzien. Wij hebben in het zesde hoofdstuk enige versregels van Me-

vrouw Roland Holst aangehaald (bl. 150), waar vormen in voorkomen als *mensche'*, *dringe'*, *eve'*, *dinge'*. De woorden met -e, waar de apostrofe alleen dienst doet om de lezer te waarschuwen dat er anders steeds de -n geschreven wordt, zijn helemaal geen persoonlijke liefhebberij van de dichteres: ook andere Hollandse dichters, als van Eeden en Gorter. om slechts twee te noemen van de ouderen, doen evenzo. Men kan ook niet ontkennen dat de vorm soms onwrijfelijke voordelen biedt aan de dichter, zoals in het volgende geval:

Toen omklemde ik haar hande' en op eenmaal werd ik vol vreugde en voelde vreemd verlicht; (H. Roland Holst, *Nieuwe Geboort*, blz. 22.)

Tweemaal -en zou waarlijk niet tot de schoonheid van de eerste regel hebben bijgedragen, ook afgezien van het ritme. Men zal dan ook vinden dat -e voor -en voorkomt als het volgende woord met klinker begint, en in het rijm, zoals *befloersen*: *koersen*: *boersche* bij van Eeden (*Lied van Schijn en Wezen*), ook *blozen*: *roze* bij Gorter. Nu zou men kunnen denken dat zo iets door revolutionaire dichters geschreven wordt, maar men kan Helene Swarth niet tot zo'n groep rekenen, en toch schrijft ze:

En tussche' opale' en paerelmoeren scheuren
Van maandoorvloeide wolken tintelt ver
En hoog,....
Dat wee mij roert tot zellef-meelij-tranen.

Bovendien schrijft Mevrouw Roland Holst in haar proza gedwee de schoolse spelling met de buigings-*n*, ja zelfs de naamvals-*n* inkluis. Zij kan dat doen in haar proza, maar wanneer zij poëzie schrijft, wordt het dragen van het masker der konventie haar onmogelijk; dan schrijft zij haar eigen taal: omdat zij niet anders kàn.

De vraag waarom juist de Hollandse dichters zich deze afwijkingen van de konventionele schrijfwijze veroorloven, is nu ook niet moeilijk meer: ze kunnen dat omdat veel beschaafde Nederlanders, waarschijnlijk de meerderheid, spreken zoals deze dichters hier schrijven. Wie dus het vers bij het lezen hoort, zal niet ontgaan zijn door de nieuwigheid, integendeel, de taal zal hem des te echter voorkomen, en ook wie zelf niet zo spreekt, is toch door de dagelijkse omgang aan de vorm gewend, zodat hoogstens het woordbeeld, maar zeker niet de klank, hem als ongewoon kan aandoen. De dichters met 'n verkeerstaal die op de grondslag van andere dialecten is opgebouwd, daarentegen, wijken en in hun spreken

èn in hun schrijven niet zo gemakkelijk af van het algemeen gebruikelijke ten gunste van wat ze als dialekties voelen. De lezer zal wel begrijpen dat de letterkundigen die in dialekt schrijven, d.w.z. 'n aantal Vlamingen, hier niet bedoeld worden; immers zij schrijven niet het algemene Nederlands.

De eenvormigheid is in de algemene verkeerstaal niet zo groot als leken vaak menen: veel verschillen komen, het is reeds opgemerkt, in het schrift niet tot uiting. Vooral het verschil in de klinkers is vrij groot in ons land; daaraan vooral kan men bij beschaafde sprekers vaak horen uit welk deel van het land ze komen. Het al of niet gebruiken van de *-n* in onbeklemde lettergrepen aan het eind van 'n woord is verder één van de opvallendste kenmerken; de verschillen zijn ook groot waar de woorden in het schrift 'n *r* hebben: in het oosten en in andere streken spreekt men vrij algemeen de rollende *r* met de tongpunt tegen het tandvlees, vóór in de mond heet het gewoonlik, terwijl men in het westen, met name in de grote steden, verschillende soorten van *r* heeft, alle met het achtergedeelte van de tong tegen het zachte verhemelte, de huig-*r*. En dat verschil is des te opvallender omdat de huig-*r* sterke invloed heeft op de voorafgaande klinker, zodat het

verschil tussen het Hollandse hore en het oostelijke horen veel groter is dan het op het papier lijkt. Ieder merkt ook het verschil tussen het noorden (met inbegrip van het noorden van Noord-Holland) en het zuidelijker deel van ons land in woorden als *dol* en *rot*: in het noorden is er groot verschil, en lijkt de klinker van *dol* op die van *dom*, terwijl de klinker in *rot* veel helderder is; in de zuidelijker streken is er geen verschil, of 'n verschil dat niemand opvalt. In het noorden heeft men dus beslist twee aparte woorden in *wij schrokken* met de doffe o en je moet niet *schrokken* met de heldere; evenzo in: *tob* niet langer en *top*, *bot* en *bod*, *dolle meid* en de *dol* van 'n roeiboot. Er heerst hier dus geen eenvormigheid, en het geeft niet de geringste last of onaangenaamheid, mits men niemand verplicht anders te spreken dan hij gewoon is¹⁾. Van meer belang is het verschil betreffende de begin *v*- en *z*- als in *veel* en *zeep*; in sommige streken, o.a. in Friesland, kent men die klanken niet aan het begin van 'n woord en spreekt men altijd *f*- en *s*-. In de algemene taal klinkt het voor de meesten hinderlik, en zo trachten de meeste Friezen de *v*- en *z*- aan te leren, meest met goed gevolg; wij

1) Op sommige lagere scholen schijnt dat te gebeuren.

hebben hun daartegenover de beleefdheid bewezen hun naam met F- te schrijven, ofschoon we niet zo ver gaan met nu ook f- te zeggen! Daarentegen zeggen we steeds *vles*, ook als we het nodig vinden *fles* te schrijven; iedereen zegt *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *zeventig* met f- en s- maar schrijft met v- en z- omdat de woorden toch samenhangen met vier, vijf, zes, zeven, waar we de zachte medeklinkers spreken. Als iemand in veertig, enz. de v- en z- mocht zeggen, kan men erop aan dat hij ook in andere opzichten onnatuurlijk spreekt, zich interessant vindt.

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat woorden als *vrede*, *broeder* en *vreugde* in de omgangstaal de kortere vorm: *vree*, *broer* en *vreugd* hebben; zulke verkorting, al of niet tegelijk met (juister: na) verlies van de *-d*, is niet gebruikelijk wanneer de volgende lettergreep 'n dienst vervult in het woordgeheel, als in *laden*, *snijden*, waar de uitgang *-en* (Hollands *-e*) de onbepaalde wijs aanduidt, of in: ik besteedde het geld, waar *-de* de verleden tijd aanduidt, of in *treden* als meervoud van *tree*¹⁾, of in *woedend* met de uitgang *-end*, of in: goede wijn behoeft geen krans, waar *-e de*

1) *Treden* is ook het meervoud van *ted*.

buigingsuitgang is van het bijv. nmw *goed*. Al deze woorden behouden dus het aantal lettergrepen, net zo goed als men in plaats van: deze lange dag, nooit lang of dees zal zeggen. Maar al is er geen verkorting, de woorden worden toch niet altijd, en niet overal, gezegd op de manier die de schrijfwijze doet veronderstellen: iedereen zegt misschien wel *goede* wijn in het spreekwoord, maar zeker zal iedereen in andere gevallen zeggen goeie wijn, rood haar maar rooie Willem, zo kwaad als 'n spin maar 'n kwaan tegenstander. In de taal van de beschaafden in Holland, en ook verder zuidelijk, zegt men laaie (laden), snije, rije, raaie (raden), bloeie (bloeden), we gaan baaie (baden), 'n trap van twintig treje. De *-d-* verdwijnt dus in veel gevallen, ook als de volgende zwakbepaalde *-e* blijft en het aantal lettergrepen hetzelfde blijft; het is ook niets bijzonders, van fonetisch standpunt gezien, want de *-d-* tussen twee klinkers verdwijnt in veel talen. Alleen valt ons op dat we er *-i-* voor in de plaats zetten, maar dat doen we ook in andere gevallen, waar geen *-d-* is weggefallen, b.v. in *koeien* als meervoud bij *koe*. De invoeging van *-i-* schijnt dus zuiver fonetisch, de tussenklank maakt het ons makkelijker de woorden te spreken, ofschoon 'n vorm als

moeë of *moewe gezichten* wel eens voorkomt, altans in het schrijven, en ons ook niet onecht klinkt. Het lijkt nu dat de dialekten van elkaar verschillen in de behandeling van de *d* tussen twee klinkers, want tegenover het zuidelijke: *rije, gereje, tevreje* staat het Groningse: *rijden, gereden, tevreden*, of in echt dialect: *riedn, reedn, tevreedn*. Maar nu ziet men ook waarom er hier tweeërlei vorm is, met en zonder *d*, want in het Gronings staat de *-d-* niet tussen twee klinkers¹⁾.

Bij de bespreking van *vree* en *vrede* hebben we gezien dat de langere vorm blijft naast de korte; datzelfde gebeurt met de woorden die in plaats van de *-d-* bij behoud van het aantal lettergrepen 'n *-i-* krijgen: *iets ten kwade duiden, zich ten goede keren, verder in reden*, waar men ook in Holland de *-n* zegt, zowel als de *-d-*. De dubbele vorm hoeft na het in het vorige hoofdstuk opgemerkte geen uitleg meer.

In het gebruik van de buigingsvormen is het verschil in de algemene omgangstaal niet heel groot; in het Westen en Zuiden zegt men

1) Toch kent het Gronings wel de *-i-* voor *-d-*, zoals in *rooien*, en het uitsluitend dialektiese *nuigng*, d.i. de *g* van Frans *grand* met de *ng* van *zang*, als uitgang van de onbepaalde wijs, net als in *denkng* voor het Hollandse *denke*. Het woord beduidt *nodigen*.

appele, in het Oosten en Noorden *appels*, en dat verschil bestaat in de meervouden van veel znmw. Ook in het woordgebruik is er geen groot verschil, al kan ieder wel enige gevallen opnoemen: de een zegt peen, de ander wortel, zo ook krotten naast bieten, ochtend naast morgen, en dus ochtendblad naast het vroeger uitgegeven morgenblad van de Provinciale Groninger Courant, morgenochtend naast het Groningse morgenvroeg, dat helemaal niet betekent dat het bijzonder vroeg zal zijn, kip en hen, dikwels en vaak, zoenen en kussen, waarmee we passend de rij besluiten. De totnutoe opgesomde verschillen, van klank, van woordvormen, van woordgebruik, mogen onbeduidend schijnen, zijn ook niet hinderlijk voor het vlotte verstaan, maar toch moet men ze ook niet onderschatten: het gezamenlijk effect van sommige verschillen kan verrassend zijn, zoals de leerlingen van 'n HBS ondervonden toen de directeur, 'n Groninger, ze bij het binnenkomen op 'n regenachtige morgen begroette met de waarschuwing: *Voeten wissen, jonges*, waarbij men moet bedenken dat de eind-*n* in beide woorden duidelijk als lettergreepvormende klank onmiddellijk na de medeklinker (dus *voetn wissn*) gesproken wordt.

Ook de zinsbouw toont soms duidelijke spo-

ren van dialektiese, d.i. niet-Hollandse, invloed; zo komt in bijzinnen de persoonsvorm van het werkwoord vaak achteraan waar de Hollander die vóór de onbepaalde wijs of voltooid deelwoord zal zetten: Ik geloof dat hij wel komen *zal*, voor het Hollandse: Ik geloof dat hij wel *zal* komen, en ook: Ik geloof dat hij weggegaan *is*, voor het Hollandse: Ik geloof dat hij *is* weggegaan. Soms valt het verschil sterker op, al schijnt het spraakkunstig hetzelfde: Ik geloof dat hij wel meedoen *zal*, in plaats van: Ik geloof dat hij wel *zal* meedoen. Menig lezer zal het laatste geval licht enigszins vreemd vinden, dus als voorbeeld van beschaafd Nederlands afkeuren; de vraag waarom het sterker treft dan het eerste geval, is niet makkelijk te beantwoorden; het kan samenhangen met het feit dat *meedoen* in zekere zin twee woorden bevat. Nog sterker zal het verschil de meeste lezers treffen in de volgende zin: Ik heb de dokter *komen* laten, in plaats van het Hollandse: Ik heb de dokter *laten komen*; in dit geval zal men wel spreken van dialekties Nederlands, niet van 'n minder algemene vorm van de omgangstaal. Het is duidelijk dat de grenzen tussen de twee, schoon voor de sprekers meest niet twijfelachtig, door geen taalkundige formule vast te leggen zijn, en

vaak door geen taalkundige verklaard kunnen worden, ook al voelt hij intuïtief dat het ene wel, het andere niet, tot de algemene omgangstaal behoort: zoals alle wetenschap leert ook de taalwetenschap, altans aan de mensen die daarvoor vatbaar zijn, bescheidenheid. Nog 'n verschil tussen Oost- en West-Nederlands is het gebruik van de bezittelijke vnmw en de bepalende lidwoorden; zo zegt 'n Hollander: *Hij stond vóór de (? z'n) deur met de handen in de zakken*, maar in het Oosten zal men zeggen: *Hij stond vóór z'n deur met z'n handen in z'n zakken*. Dit verschil komt voor bij znmw die iets aanduiden dat door de spreker gedacht wordt als behorend tot de persoonlijkheid waarover men spreekt, vooral namen van lichaamsdelen en kledingstukken. Het gebruik van het lidwoord is hier misschien te vergelijken met dat in de volgende zin: Hij wreef zich in de handen; de persoon wordt door *zich* aangewezen, en het lidwoord draagt ertoe bij de enge samenhang van persoon en zaak uit te drukken. Het verschijnsel komt ook in andere talen voor, en de volledige verklaring vereist de vergelijking met andere talen, maar de lezer ziet ook zonder dat wel dat de taalverschillen binnen het Nederlandse taalgebied soms van zulk 'n aard zijn dat ze ook voor taal-

kundigen moeilijk in een of meer formules kunnen worden vastgelegd, en in menig geval door leken niet eens worden opgemerkt.

Zoals in het begin van dit hoofdstuk reeds gezegd is, leeft de mens niet alleen in plaatselijke groepen geordend, maar ook op talrijke andere wijzen gegroepeerd, die elk op hun manier z'n taalgebruik bepalen. De voornaamste van die groeperingen is het vak dat iemand beoefent, in ruimer zin: z'n dagelijkse bezigheid, vooral wanneer die bezigheid 'n grote regelmatigheid vertoont en hem van mensen met andere bezigheden afscheidt. Zo is het vanzelfsprekend dat de zeeman in z'n taal eigenaardigheden vertoont, want 'n groot deel van z'n leven brengt hij met vakgenoten door, in volkomen afscheiding van alle anderen. Het is wel waar dat de zeeman de speciale woorden die z'n werk betreffen, dus vooral werkwoorden en zelfstandige nmw, meest gebruikt bij z'n werk en niet daarbuiten, maar de langdurige bezigheid met eenzelfde vak dwingt hem ook z'n gedachten daarmee bezig te houden, en zo komt het dat zeelui in de omgang met landrotten, zoals de anderen in zijn taal heten, vaak zeemansuitdrukkingen gebruiken. Bij 'n zeevarend volk als het Nederlandse ligt het dus voor de hand ook in de algemene om-

gangstaal wat zeetermen te verwachten. Zo zeggen wij dat iemand begint *af te takelen*, of als hij jonger is: dat hij 'n ander lelik heeft *toegetakeld*, gebruiken we *baar* niet alleen voor 'n matroos die voor het eerst de linie passeert, maar ook voor nieuweling in Indië, spreken we van *de bakens verzetten* als we helemaal niet aan varen denken, verklaren dat iemand er *bekaid* afkomt, ofschoon de zeeman dat van 'n schip zegt, overleggen we omtrent de moeilijkheden die we *voor de boeg* hebben, zegt iemand die geestig tracht te zijn dat hij de *fok* opzet, spreken we van *opkalefateren*, in iemands *kielzog* varen, z'n *roer* recht houden, *ruimschoots* voldoende, voor iemand *de vlag strijken*, zeggen we van personen dat ze *vlot* zijn, en kunnen we iemand 'n *vlot spreker* noemen, ofschoon het zeemanswoord *vlot* alleen in het gezegde voorkomt, om redenen die boven (bl. 147) zijn uiteengezet. Met deze woorden die niet systematies bijeengezocht zijn, is ons onderwerp: de bijdrage van de zeelui tot het algemene Nederlands niet uitgeput, maar het is wel voldoende om de lezer ervan te overtuigen dat ook onze algemene omgangstaal de sporen draagt van die belangrijke tak van onze volkshuishouding. Zo bevat de omgangstaal ook elementen die aan andere vakken ontleend

zijn, de taal van de handelaar, b.v. *leveren, restant, de balans opmaken, partij* (in de zin van hoeveelheid), *fooi*, allemaal woorden die aan de Franse handelstaal ontleend zijn, ook *florijn*, dat we als *f* schrijven voor onze gulden: f 5. - , soms tot misleiding van vreemdelingen, die er niet altijd op verdacht zijn dat de 'spinachtige' *f*, zoals de Engelse schrijver *Lucas* het noemt, heel iets anders betekent dan het Belgiese of Franse *fr. vóór* het getal! De financiële gebeurtenissen van de laatste jaren hebben menigeen, die zich tevoren nooit met zulke zaken inliet, genoopt er enige kennis van te nemen, altans er over te lezen, zodat hij nu kan praten over *devaluatie, deflatie* en soortgelijke wijsheden van de ekonomie; of men er daarom meer van begrijpt dan vroeger is 'n andere vraag, ja het schijnt zelfs twijfelachtig of de vakmensen op dit gebied er veel van begrijpen, maar men kan altans aannemen dat ze weten waarover ze spreken, wat bij anderen volstrekt niet altijd het geval is. Het is hier niet de plaats ook maar voor enig vak naar 'n zekere volledigheid te streven, en de invloed van andere vakken te illustreren. Het is voldoende er op te wijzen dat ook de talen van de theologen en rechtsgeleerden, advokaten en rechters of notarissen, hun bijdrage hebben ge-

leverd tot de algemene taal, en tal van lagere vakken zich evenmin geheel onbetuigd laten, al blijft het leeuwendeel van de woordvoorraad van alle vaktalen natuurlijk tot de beoefenaars van het vak beperkt.

Tot de vrij sterk afgesloten groepen onder ons volk behoren de Joden, maar toch is die afsluiting niet zo sterk of 'n aantal woorden zijn vrij algemeen verbreid; zo weet ieder van *matses*, al zegt menigeen Jodenpaasbrood, van *gochem*, van *geintjes* maken, van *kousjere* spijzen of zaken, *Groot Mokum* voor Amsterdam, *rabbi*, *sabbath*, menigeen van *gannef* voor dief, ook van *seideravond*, al weet hij niet presies wat voor betekenis dit voor het Joodse gezin heeft. Weinigen weten dat *sjofel* 'n Joods woord is, hoe gemeenzaam ze ook met woord en zaak mogen zijn. De taal van dieven en jagers, verschillend als deze categorieën van medeburgers in ander opzicht ook zijn, stemmen met elkaar overeen in de geringe betekenis die ze hebben voor de algemene omgangstaal. Van veel groter belang is de groepering op politieke grondslag, want wie zich niet met politiek bemoeit, zal spoedig ondervinden dat de politiek zich met hem bemoeit. Zo kennen we allen uitdrukkingen uit de partijpers, of van partijvergaderingen, zoals *pro-*

letariërs, rode broeders, geestelijk adviseur, klassestrijd, leiders, kumulatie, propaganda, bonzen, kameraad, partijgenoot, enz.

Het is niet alleen het vak of de godsdienstige en politieke organisaties die invloed hebben op de algemene taal, elke regelmatige omgang schept de mogelijkheid van woorden die in de eerste plaats in de bijzondere groep gebruikt worden, en eerst secundair tot de algemene taal doordringen. Ook de studie van 'n theoreties vak, dat geen direkte maatschappelijke betekenis heeft, als de studie van de wiskunde, beïnvloedt ons denken, dus ook onze taal, en dat komt soms voor den dag in gesprekken met buitenstaanders; zo zal de wiskundige eerder dan anderen spreken van 'n bewijs uit het ongerijmde, of van wegen die elkaar snijden, of van parallelle redeneringen. De speciale taal van studenten en schoolkinderen blijft ook niet altijd tot die groepen en die leeftijden beperkt, zoals blijkt wanneer iemand die verantwoordelijk is voor 'n nieuw boek zegt: Er staat 'n knalfout in de voorrede. Ook het samenleven in het gezin is soms de oorzaak van het gebruik van een of ander woord dat daarbuiten vrijwel of geheel onbekend is. Wij hebben boven reeds opgemerkt dat vrouwen veel meer gebruik maken van ver-

kleinwoorden dan mannen, en dat sommige andere woorden eveneens tot de vrouwen beperkt zijn: zalig, zielig, 'n dot van 'n kind, enz. Er zijn ook mannewoorden die 'n vrouw zelden of nooit zal gebruiken, maar ook hier wordt het verschil kleiner doordat de vrouw steeds meer posities inneemt naast de man, of in plaats van de man. Nog 'n verschil moet hier worden genoemd dat van enigszins andere aard is, maar toch verwant: de poging om voornaam te schijnen, of welonderwezen, hetgeen men meent te kunnen tonen door kennis van vreemde talen, noopt sommigen om vreemde woorden met de vreemde klanken te spreken, als de woorden al lang gemeengoed geworden zijn, en veel mensen ze op z'n Nederlands spreken, ook al weten die heel goed hoe de woorden in de taal van herkomst gesproken worden. Zo zeggen sommigen de Franse -g- in *egards* (voor iemand tonen), -zj- in plaats van de Ndl -g- in *origineel*, *ingenieur*, *energie*, verder -sj- in plaats van Ndl -ch- in *architekt*. Wie dat thuis geleerd heeft zal het later natuurlijk meest blijven doen, zodat het verkeerd zou zijn iemand van de ene uitspraak of van de andere 'n verwijt te maken: ook hier is verdraagzaamheid het enige middel tot vreedzaam samenleven!

Zo zien we dat elk samenleven de taal van de mensen bepaalt; maar al de genoemde veranderingen zijn van ondergeschikte betekenis voor de algemene taal wanneer men ze vergelijkt met de bijzondere vormen die de algemene taal heeft ten gevolge van het plaatselijk dialect. Alleen de laatste verschillen zijn van betekenis voor de positie die iemand in taalkundig opzicht inneemt: sommige van de plaatselijke eigenaardigheden zijn in de algemene taal volkomen toelaatbaar, andere daarentegen maken op anders-sprekenden 'n onaangename indruk, vaak zonder dat we steeds precies kunnen zeggen waarom. Deze verschillen worden echter door het in intensiteit en snelheid toenemende verkeer geringer, en in steeds sneller tempo, overeenkomstig de behoeften van het verkeer zelf. Alle pogingen om het proces te verhaasten zijn niet alleen overbodig, maar ook schadelijk, omdat ze de sprekers de zekerheid ontnemen die we voor het goed spreken van 'n taal nodig hebben, om die tot het natuurlijke voertuig van onze gedachten te maken waartoe de taal naar z'n aard bestemd is.

X. Spreken en schrijven.

Het taalgebruik van een en dezelfde spreker hangt, zoals we herhaaldelijk gezien hebben, samen met de omstandigheden waaronder hij spreekt. De meesten van ons spreken zelden anders dan tot hun bekende mensen, hun familie- en vriendenkring, hun vak- of ambtgenoten en de boven hun geplaatsten of onder hun staanden. Een klein aantal mensen spreken tot 'n groter publiek, in verenigingen van allerlei aard, soms ook tot het grote publiek; voorzover het spreken dan echt spreken is, niet het voordragen of voorlezen van 'n vooraf gereed gemaakt stuk, verandert er door die omstandigheid niet veel aan hun taal. De onderwerpen die in het openbaar besproken worden,

verschillen natuurlijk wel van de in het persoonlijke gesprek meest behandelde, maar ook in het persoonlijke gesprek komen de onderwerpen aan de orde die in openbare redevoeringen behandeld worden; de spreektaal is even veelvormig als de onderwerpen die men behandelt, want elk onderwerp eist z'n eigen woorden en z'n eigen stijl. Anders wordt het, zij het ook niet essentieel anders, wanneer men zich schriftelijk tot iemand richt, b.v. in 'n brief; dan mist de lezer de klank, de toon van de stem van de spreker, ook z'n gebaren, hoe bescheiden hun rol bij ons ook meest is, ja z'n houding en gelaatsuitdrukking, die vaak beslist of iets in ernst of in spot gezegd wordt, en de schrijver mist op soortgelijke manier de mogelijkheid om na te gaan welke indruk z'n brief op de ander maakt, iets dat de goede openbare spreker verstaat en benut. Het is dus duidelijk dat schrijven en spreken nooit hetzelfde zijn, en de veelbesproken vermaning *Schrijf zoals je spreekt* heeft natuurlijk geen zin als men dat feitelijke verschil zou willen ontkennen; wie echter de veelzijdigheid van de spreektaal inziet, zal begrijpen dat de spreuk in geen geval een aansporing is tot eenvormigheid in het schrijven, juist het tegendeel. De bedoeling is in de eerste plaats te vermanen tot

natuurlijkheid, bij wijze van tegenstelling tot de humanistische cultuur van de aan willekeurige voorschriften gebonden eenvormige en gekunstelde, d.i. onechte schrijftaal die in ons land zo lang geheerst heeft. Wij erkennen dus dat de taal van de schriftelijke omgang, de schrijftaal zoals men het noemt, aan enigszins gewijzigde behoeften moet voldoen. De voornaamste eis is die van de duidelijkheid, want men kan 'n misverstand niet dadelijk herstellen, het moet dus zoveel mogelijk voorkomen worden. Ieder doet dat door z'n brief nog eens over te lezen, om na te gaan of het goed gezegd (!) is wat men wilde zeggen(!); het is goed erop te wijzen dat wij in dit geval *zeggen* gebruiken, ook al schrijven wij. Want wat we schrijven is niet anders dan ons spreken in zorgvuldiger vorm; als we anders doen, wordt onze taal gekunsteld, onecht, d.i. oneerlijk. En dat geldt niet alleen van het schrijven van 'n brief, het geldt van alle schrijven, van iedereen, van de taal van de omgang met vrienden of vreemden, maar ook van de taal van elke kunstenaar, ook van de dichter; alle schrijftaal is dus naar z'n aard de biezondere vorm van 'n spreektaal, d.w.z. van 'n omgangstaal. Zoals 'n literatuur levend is door z'n contact met het leven, is de taal van de literatuur slechts levend

door contact met de levende omgangstaal. Aan de andere kant: zoals de literatuur niet de fotografiese reproductie is van het leven, zomin is de taal van de literatuur de fotografiese reproductie van de omgangstaal van z'n tijd. De praktijk van de beste dichters en prozaschrijvers van alle tijden is in overeenstemming met deze theorie, is het ook in onze tijd. Het schrijven van 'n taal die niet op spreken berust, maar op 'n systeem van overgeleverde of zelf bedachte voorschriften, is het hanteren van 'n dode taal, ook al lijkt die taal levend. Zulk 'n dode taal is het Latijn van de Rooms-Katholieke kerk, of het Sanskriet van de priesterkaste van de Hindoes.

In ons land is eerst ten tijde van de Republiek sprake van 'n min of meer over het hele Noord-Nederlandse gebied verspreide algemene verkeerstaal, en die was in hoofdzaak gebaseerd op het Hollands, zoals het gesproken werd door de regentenklasse in de Hollandse steden. Zoals Vondel het in 1650 uitdrukte: 'Deze spraek wort tegenwoordigh in 's Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten, en het hof van hunnen Stedehouder, en t'Amsterdam de maghtigste koopstadt der weerelt, allervolmaeckst gesproken, bij lieden van goede opvoedinge.' Deze taal was niet

uitsluitend Hollands, maar bevatte ook vrij veel woorden die men geleerd had van het cultureel vroeg ontwikkelde Vlaanderen, en andere die in gebruik gekomen waren door de talrijke vluchtelingen uit het Zuiden, na de val van Antwerpen in 1585; het aantal van deze vluchtelingen liep in de tienduizenden, en hun maatschappelijke positie was vaak aanzienlijk, ook omdat de Hollandse heersende klasse z'n kulturele minderheid tegenover de 'vreemden' moest erkennen. Deze taal is in de loop van de volgende eeuwen meer en meer verbreid onder de beschaafde klassen van het hele land, en heeft vooral in de loop van de 19e eeuw, ook door het in intensiteit en verbreiding toenemende onderwijs, de plaatselijke vormen van Nederlands, de dialecten, steeds meer op de achtergrond gedrongen, ook in Holland zelf. De algemene omgangstaal in ons land is dus in oorsprong de taal van 'n maatschappelijke groep, in nieuwe termen: van 'n regerende klasse, en is door de anderen, tot welke klassen ze ook behoren, aanvaard. Zo is het ook in andere West-Europese landen, met name in Frankrijk en Engeland gegaan, zij het dan ook dat het daar vroeger gebeurde; dat laatste verklaart het feit dat de gelijkvormigheid in de genoemde vreemde landen groter is dan hier.

Zo is men er bij ons toe gekomen om te trachten de gelijkheid groter te maken door kunstmatige middelen, zonder te bedenken dat de geschiedenis nu eenmaal niet ongedaan kan worden gemaakt, zonder te weten dat 'n algemene omgangstaal het best aan z'n bestemming beantwoordt als die geankerd is in het taalbewustzijn van de grote meerderheid van de beschaafde klassen, onafhankelijk van door willekeurige personen uitgedachte voorschriften, nog afgezien van de omstandigheid dat die voorschriften onveranderlijk op onkunde berusten, aangezien taalkundigen geen taalvoorschriften maken¹⁾. In de bloeitijd van onze cultuur, in de 17e eeuw, is van eigelijke taalvoorschriften nog weinig sprake: de taal van de Amsterdammer Vondel verschilt heel duidelijk van de taal van de Hagenaar Huyghens, en deze weer van de taal van de Zeeuwse regent Jacob Cats: het heeft ze niet verhinderd hun werk te doen. Maar toen de achteruitgang begon, in het eind van die eeuw, nog meer in de 18e eeuw, kregen taalliefhebbers vrij spel om regelingen te bedenken voor het schrijven, zo niet voor het spreken, want het laatste werd van ondergeschikt belang ge-

1) Over de spellingvoorschriften wordt hier niet gehandeld.

acht! Deze regelingen waren in hoofdzaken gegrond op de Latijnse spraakkunst, want andere talen kenden de predikanten en juristen die zich met deze liefhebberijen bezig hielden, niet; het was trouwens onverschillig waarop ze gebaseerd waren, want ze waren in elk geval waardeloos, meest schadelik, doordat ze de schrijvers, voorzover die zich eraan stoorden, belemmerden in hun natuurlijke vrijheid. Toen in de loop van de 19e eeuw de nieuwe taalwetenschap langzaam aan ook in ons land bekend raakte, is men de waardeloosheid en de schadelikheid van kunstmatige taalverandering meer en meer gaan inzien, voornamelijk buiten de officiële akademiese kringen om, en zo wordt het begrijpelijk dat tegen het eind van de vorige eeuw 'n taalleraar die aan 'n Duitse universiteit kennis had gemaakt met de opvattingen van de moderne taalstudie, Dr. R.A. Kollwijn, het plan openbaar maakte om het Nederlands in het schrijven te ontdoen van de gekunsteldheden die als woekerplanten de echte taal verstikten. Het artikel in de Vragen van den Dag (1891) trok veel aandacht, maar de 'officiële' vertegenwoordiger van de Leidse spelling, Professor Mathijs de Vries, weigerde de uitnodiging om er op te antwoorden. Daarna is de methode van doodzwijgen syste-

maties toegepast, maar het heeft niet verhinderd dat de beweging voortgang had, en reeds spoedig 'n vereniging tot stand kwam om de hervorming te verwezenliken. De naam van de vereniging gaf duidelijk het doel aan: Vereniging tot Vereenvoudiging van Onze Schrijftaal; het laatste woord, *schrijftaal*, is van belang, want het weerlegt de ook nu nog vaak door leken en filologen¹⁾ gekoesterde opvatting dat het voornamelijk te doen was, en is, om vereenvoudiging van de woordspelling. Dat laatste maakte wel deel uit van het plan, was echter geheel ondergeschikt aan het doel: 'n natuurlijke schrijftaal. In 'n reeks van studies bewees Kollewijn dat de regelingen van onze taal in schriftelijk gebruik door de achttiende-eeuwse dilettanten op willekeurige wijze waren vastgesteld, en alle gezag, behalve dat van

1) Het onderscheid tussen *filologen* en *taalkundigen* is ook 'gestudeerden' vaak niet helder, ofschoon het eenvoudig genoeg is: filologen bestuderen de taal en letterkunde, vaak ook de geschiedenis, van één volk, en kunnen dus beschouwd worden als 'n speciale groep van geschiedkundigen; taalkundigen bestuderen taal als menselijke functie, en daarnaast allerlei talen, liefst van verschillende bouw. Een van de oorzaken dat de spellingstrijd bij ons zo lang geduurd heeft, is dat aan beide zijden de leiders zo goed als uitsluitend filologen zijn geweest.

de traditie misten, bovendien de vrije taaluiting belemmerden, of verhinderden. Het was vooral de regeling van de zgn. geslachten van de znmw die aanleiding gaf tot moeilijkheden; natuurlijk, want die regeling vond nergens steun in het feitelijk taalgebruik. Men schreef *van den groten muur*, niet omdat het ergens zo gezegd werd, ofschoon het in dialecten, vooral in Brabant en het verdere Zuiden vaak voorkwam, maar omdat het woord in de woordelijst met m.d.w.z. manlik getekend was. Dwazer nog werd het als men probeerde het gebruik van de voornaamwoorden die naar het znmw verwijzen, daarnaar te regelen. Men noemde 'n woord als *vereniging* vrouwlik, omdat het geschreven werd met *de* (in *de* vereniging, niet *den*), maar dacht nu ook verplicht te zijn naar het woord *of de daardoor uitgedrukte gedachte* te verwijzen met *zij*, zonder te bedenken dat het sterkbeklemde *zij* helemaal nooit van anderen dan personen gezegd wordt, ook al zegt men in sommige streken wel ze. Dat de taal fijne onderscheidingen maakt tussen de sterk- en zwakbeklemde vnmw werd niet opgemerkt, of afgekeurd: alles moest 'regelmatig' zijn, d.w.z. overeenkomstig de regels die de onkundige liefhebbers bedachten; hun wil moest wet zijn. Ook het woordgebruik werd aan banden

gelegd: men zei in het Noord-Nederlands: *sturen*, het moest overal en bij alle gelegenheden zijn: *zenden*, men zei *graag*, het moest zijn: *gaarne*, in plaats van *al* moest men schrijven: *reeds*, in plaats van *mooi: schoon*¹⁾, enz. Eenheid werd alleen gedacht als eenvormigheid, zonder dat men inzag dat eenvormigheid de tegenstelling is van eenheid, omdat eenvormigheid alleen door dwang te bereiken is, dus de dood betekent. In plaats van algemene beschouwingen te houden over de 'beginselen' of de resultaten van deze taalverknoeijs, is het leerzamer aan enkele voorbeelden te laten zien wat het gevolg van hun leringen is geweest. In het volgende worden enige zinnen geciteerd uit 'n geschrift van een van de hooggeleerde volgelingen van de oude school, die geenszins tot de doordrijvers behoort, integendeel tot de zeer gematigden moet worden gerekend, die zelfs door z'n oprechte erkenning van de zwakheden van de oude school meer dan eens de medestanders in verlegenheid heeft gebracht. Ter vergemakkelijking voeg ik naast elke zin de vertaling in normaal Nederlands.

1) Enkele voorbeelden van verschil van woordgebruik door verschil van sfeer als vrede naast vree zijn reeds eerder genoemd; zie bl. 203.

Indien het aantal onderwerpen elck wat wils geeft en vooral indien examinandi geoefend zijn *in het samenstellen van zulk een opstel* ook in hun klasse, zal deze taak op een examendag in dezelfde omgeving niet al te zwaar vallen.

Als het aantal onderwerpen elck wat wils geeft, en vooral: als de kandidaten erin geoefend zijn zo'n opstel ook in de klas te maken, zal deze taak ook op 'n examendag in dezelfde omgeving niet al te zwaar vallen.

Het zeer groote nut voor de praktijk en voor de ontwikkeling der kennis van vreemde talen zal geen verstandig Nederlander in twijfel trekken.

Dat de kennis van vreemde talen nuttig is voor de praktijk en voor de ontwikkeling, zal geen verstandig Nederlander in twijfel trekken.

Om terug te komen tot het onderwijs: die overschatting, op de school en in de maatschappij, *der waarde van de kennis en de kunst der moderne talen* zal zeker in de toekomst nog meer in de hand worden gewerkt.

Om op het onderwijs terug te komen: die overschatting van de moderne talen zal zeker ook in de toekomst nog meer in de hand gewerkt worden.

Het onderwijs dat leidde tot taal als hier geciteerd is, diende niet tot ontplooiing van de taalactiviteit van de leerling, het moest die juist verstikken, en gaf de slachtoffers in plaats ervan 'n systeem van voorschriften met regels voor spelling, vorm- en woordgebruik

dat geen rekening hield met de werkelijke taal van de eigen tijd, vaak zelfs met helemaal geen taal, en bovenal miste wat 'n schrijftaal tot echte taal maakt: de band met de levende taal van de maatschappelijke omgang, met al z'n rijkdom en schijnbare overdaad van vormen en woorden. Wat de school leerde kan zonder onrecht te doen gekarakteriseerd worden als 'n bouwdoos-spel uit de kinderkamer, en het blokkedoos-Nederlands dat zo geproduceerd werd bij mensen van geringe zelfstandigheid van denken, kan de lezer uit bovenstaande zinnen voldoende leren kennen. Op de lagere school was het systeem natuurlijk het verderfelikst, want veel kinderen kenden de algemene omgangstaal van de beschaafden òf helemaal niet, òf gebrekkig. Deze kinderen moesten nu leren hun eigen taal 'om te zetten' in de officiële zogenaamde schrijftaal; zo moest het schaap de zin: *Ben je weer beter?* in 'n brief aan moeder omzetten in: *Zijt gij weder hersteld?*, of *Het is vandaag mooi weer* verfraaien tot *Het is heden schoon weder*. In plaats van *heel goed* moest ieder ten allen tijde schrijven *zeer goed*, in plaats van *houden van dopertjes* moest het zijn *beminnen*, *be-* moest gezet worden vóór *hoeven*, *ge-* vóór *raken*, *makkelik*, *voelen*, *streng*, onverschillig wat het gebruik van het

woord of het onderwerp was. *Nou* was ongeoorloofd, ofschoon het als uitroep onvervangbaar is door *nu*; wel, dan moest het helemaal niet gebruikt worden. Een zin als deze: *Ik ben bij van den Berg geweest; hij maakt het goed* moest vervangen worden door: *Ik heb van den Berg bezocht*, zonder er zich om te bekommeren dat de laatste zin iets anders betekent, b.v. 'n bezoek aan 'n zieke in 'n ziekenhuis. Zo leidde het systeem, zoals elke willekeurige taalwijziging, niet alleen tot taalverbastering, maar ook tot taalverarming. Alle begrip van de eindeloze veelvormigheid en rijkdom van taal was verloren gegaan, alles moest naar één systeem gefatsoeneerd worden, en wel het systeem van de taalliefhebber, die immers aan die functie z'n maatschappelijk gezag ontleende.

Het zal de lezers duidelijk zijn dat de vernietiging van deze taalpraktijk en van dit taalonderwijs nodig en nuttig was; *was*, want 'n groot deel van het werk van opruiming is reeds gedaan, trots de stuiptrekkingen van ouderen en jongeren die menen dat er nog iets te redden valt: er valt alleen te temporiseren, en dat is voor niemand van enige waarde. De beweging voor de vrijmaking van de moedertaal in het onderwijs wordt gesteund door de daar-

mee parallel lopende bevrijding van de letterkundige taal, dit woord letterkundige in de ruimste zin genomen. Natuurlijk werd die behoefte naar vrijheid het eerst en het sterkst gevoeld door de dichters, want die hebben de grootste behoefte in hun taal zowel als in hun beleven zichzelf te zijn. Hoezeer de dichters zich aan de traditionele taal hebben ontworsteld die hun nog vaak op school is bijgebracht, altans aan de ouderen, kan blijken uit enige aanhalingen die hier volgen.

In het hoofdstuk over de bijv. nmw hebben we gezien dat sommige van die woorden en dat in het bijzonder ook bijwoorden wel in het gezegde voorkomen, maar niet bij 'n znmw, als: hij is niet *wel*, de zon is *op*. Henriette Roland Holst, die zich in haar proza aansluit bij de traditionele spelling, op taalgebied dus tot de konservatieven mag worden gerekend, schrijft in haar poëzie toch regels als deze:

Wat leven we zeldene keeren tijden
dat de klaaglijke heerschingen aflaten...
om te sterven op de nabije ree...
en wekt gekreun om de voorbije dingen...

Ze gebruikt ook *binnenst* bij zelfstandige naamwoorden:

Een ieder hoopt voor zich een binnenste oogst...
en van onzek're lippen nog, barst bevend
een binnenst lied: de stem van ons begeer.

Het tegenwoordig deelwoord, dat we overigens haast uitsluitend bij 'n znmw
gebruiken, komt herhaaldelijk in het gezegde voor:

Maar 'k tel mij winnend want den leegen tijd
doorstaat mijn hart standvastig als een vrome...
En het was vreugd te denken aan den dag
zooals die schoon zou zijn, opgaand en dalend
overal bloeiend veilig waar ik zag.

Ook de taalvormen zijn in overeenstemming met de levende taal, in strijd met de
schoolse leer:

En toen begonnen mij *twijfels* te steken...
Een *kind zijn hart* is vol verborgen beven;
en niets van wat zij bezaten
vertroostte *hun* vol over dit...

Ook het woordgebruik is bevrijd van traditionele dwang:

tot jeugd, en al wat zich in haar bewoog
gelijkt een vroeg-verloren lievelinge
en de *verkregheden* als geringe
dingen wegkruipen voor die schaduw hoog.
...toen mij half *bewustte* op eenen dag
een nieuw *nabijzijn* dat over mij hing,...
Jeugd lag achter mij een bewogen land,
en *donkerde*.

Dezelfde en andere vormen en woorden gebruiken ook jongere dichters, en dan tal van prozaschrijvers, al is het verschil daar meest minder groot. Er is niet de minste reden waarom ook schrijvers die niet letterkundigen zijn, en zich er bovendien niet toe rekenen, zich dwang zouden opleggen: zij dienen daarmee noch zichzelf noch hun lezers. De taal van ons schrijven blijft alleen levend, d.w.z. echt, wanneer die in voortdurend contact blijft met de taal van de omgang, de taal van de werkelijkheid buiten ons en in ons. Zonder zo'n contact onttaardt het schrijven in het hanteren van 'n mandarijntaal, de geheimtaal van 'n van de maatschappij gescheiden kaste, en het gebruik van zo'n taal anders dan als rituele of internationale taal of als vaktaal voor speciale doeleinden is schadelijk. De lezer heeft in de voorafgaande hoofdstukken keer op keer de

bewijzen gezien dat taal zo uiterst ingewikkeld is dat voorschriften slechts taalbederf kunnen veroorzaken; zulke voorschriften spruiten voort uit gebrek aan begrip van het wezen van taal, en bewijzen tegelijk de zelfoverschatting van de mens in tegenwoordigheid van het wonder dat taal is voor alwie de moeite neemt om erover na te denken. Behalve ijdelheid en zelfverheffing is er nog 'n andere, misschien nog gewichtiger, oorzaak die sommige geesten noopt te vragen om taalvoorschriften, zo ze bescheiden genoeg zijn ze niet zelf te maken: hun gebrek aan zelfvertrouwen. Sommigen willen ten allen tijde de zekerheid dat ze bij de meerderheid behoren en dus veilig gaan, en vinden de zekerheid niet in zichzelf¹⁾: aan dezen kan slechts gezegd worden dat wie niet zeker is van zichzelf, wie niet de moed heeft zichzelf te zijn, altans de moed behoort te hebben om te zwijgen.

- 1) Dit verklaart ook waarom tal van voorstanders van spellingvereenvoudiging in de praktijk de spelling van de Vries en te Winkel bleven gebruiken, totdat de regeling voor de scholen in 1934 hun de moed gaf de oude spelling op te geven. Maar nu slikten ze ook dwaasheden als de seksuele *-n*, en de spelling *isch* in woorden als *Pruisisch*, die minister Marchant alleen had voorgesteld om de tegenstanders te paaien!

Bladwijzer

A

Achtervoegsels, *-er* en *-aar* 68; *-heid* en *-te* 71.
Afkorting van woorden 84, 202.
Afleiding en samenstelling 79.
Afrikaans 123, 143, 165.
Aksentverspringing 77.
Algemene omgangstaal 216.
allemaal 167.
als en dan 153.

B

Brabant 212.
Burgerrecht en burgerlijk recht 64.

D

dat en hoe 101.
deftig 46.
degelijk 46.
Dialekten 210.

E

Eenheid en eenvormigheid 210.
ei en ij 87, 186.

F

Filoloog 242.
Fries 212.

G

Geslacht van de zelfst. nmw 137.

H

hen en hun 166.
hoe en dat 101.

I

ij en ei 87, 186.

K

Klanksymboliek 200.
Klemtoon 96, 202.
Kollewijn 241.
Korte woordvormen 203.

L

Latijn en wetenschap 26, 31.
Letterwoorden 84.
Lidwoorden, zie hoofdstuk VII.
Limburg 212.

M

mede- en mee 205.
Meervoud van werkw. 122, van zelfst. nmw 135.

N

Naamvallen 141.
Naamw. vormen van het werkw. 121.

O

Omgangstaal 216.
Onbepaalde wijs 121, 131.

P

Persoonsvormen van het werkw. 121.

R

Rededelen 113, 160.

S

Samengesteld of enkelvoudig woord 56.
 Samenstelling door voorvoegsels 57.
 Samenstelling of afleiding 79.
 Spelling als klasse-onderscheiding 187.
 Spellinguitspraak 54.

T

Taal, Betekenissen van het woord *taal* 8.
 Taaldwang is taalbederf 40, 64, 86, 131, 133, 237, 240, 243, 251.
 Taal en logika 100, 121.
 Tegenwoordig deelw. 127.
 Timbre 207.
 Toon 92.
 Trappen van vergelijking 151.
 Tussenklanken 51, 72.

V

Vereenvoudiging van de schrijftaal 241.
 Verkleinwoorden 67, 72, 150.
 Verleden deelw. 134.
 Volgorde van de woorden 94.
 Voorvoegsels 57.
 Vreemde klanken of Nederlandse 233.
 Vreemde namen 184.
 Vrouwetaal 75.

W

Woorden, Vreemde - 23, 49; internationale - 27; vervanging van vreemde 29
 -, 48; nieuwe - 43; - zonder zin 98, 100, 161, 167.
 Woordenboek 16.
 Woordgroepen 102; - en samenstellingen 108; volgorde in - 111.

Woordvoorraad, Veranderlijkheid van onze - 40.
Woordsoorten 113, 160.
Wou en wilde 127.

Z

zo al 167.
Zullen 125.